

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛІГУН АНДРІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 343.222(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **А.І. Лігун**

Науковий керівник: Матюшенко Олена Іванівна,

кандидат наук з державного управління, доцент

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Лігун А.І. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертація є одним з перших прикладних монографічних досліджень кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

В роботі охарактеризовано теоретико-методологічні та історичні аспекти відповідальності за колабораційну діяльність, здійснено аналіз зарубіжного законодавства, здійснена юридична характеристика зазначеного складу кримінального правопорушення, розкриті особливості кваліфікації та покарання за вчинення діяння, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України.

На підставі вивчення генезису кримінально-правової охорони національної безпеки України визначено особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, виділено періодизацію становлення, розвитку теорії та нормативно-правової регламентації досліджуваної заборони. Встановлено, що до 2022 р. кримінальна відповідальність за колабораціонізм засновувалася на довоєнному та радянському законодавстві і ототожнювалася з державною зрадою, яка і була основним злочином проти основ національної безпеки. Визначено, що державна зрада залишалася діянням, що охоплювало різноманітні прояви колабораційної діяльності.

На основі аналізу зарубіжного досвіду притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність встановлено, що досвід країн Європи з даного питання є в більшості випадків неоднозначним. Виявлено, що багатьох положеннях Кримінальних кодексів зарубіжних країн містяться норми, якими передбачається відповідальність за державну зраду / зраду / зраду Батьківщині чи її аналог, що полягає в діях проти незалежності,

конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності держави із спеціальним суб'єктом (громадянином відповідної держави) або із загальним суб'єктом. Порівняльний аналіз норм національного Кримінального кодексу про відповідальність за колабораційну діяльність із відповідними положеннями кримінального законодавства ряду зарубіжних країн продемонстрував, що норми зарубіжного кримінального законодавства не містять згадки про колабораціонізм та не передбачають окремої відповідальності за співпрацю, вчинену на окупованій території або в умовах окупації. На сьогодні лише в Кримінальному кодексі Литви норма про співпрацю отримала назву «колабораціонізм» та стосується виключно умов окупації.

Охарактеризовано об'єкти колабораційної діяльності, а саме: родовим об'єктом пропонується вважати охоронюваний чинним законодавством порядок суспільних відносин у сфері гарантування як внутрішньої, так і зовнішньої національної безпеки України; безпосереднім об'єктом визначено порядок суспільних відносин саме щодо убезпечення державного суверенітету, обороноздатності та національної безпеки України у державній, політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах; обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом визначено мир і безпеку людства, інформаційну, політичну, податкову та громадську безпеку, а також порядок суспільних відносин у сфері убезпечення діяльності органів державної влади, виборчого законодавства та референдуму, нормального морального, інтелектуального розвитку та соціалізації неповнолітніх, порядок здійснення господарської діяльності, а також захист життя і здоров'я людини та відносини власності; факультативним додатковим об'єктом – нормальний розвиток неповнолітніх. Доведено, що виокремлення видового об'єкту колабораційної діяльності здійснювати недоцільно.

Визначено предмети колабораційної діяльності: стандарти освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України) у вигляді визначеної державою-агресором, її окупаційною адміністрацією сукупності вимог до змісту та результатів освітньої діяльності; матеріальні ресурси (ч. 4

ст. 111-1 Кримінального кодексу України) – предмети матеріального світу, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, засоби військового чи стратегічного значення, що перебувають у власності винної особи і є необхідними для вирішення потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора; інформація (ч. 6 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, п. 3 примітки до ст. 111-1 Кримінального кодексу України) як вид відомостей, змістом яких є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України.

Окреслено форми об'єктивної сторони аналізованого кримінального правопорушення, що передбачають активну протиправну поведінку і вважаються закінченими правопорушеннями з моменту вчинення відповідних активних дій, визначених у ч. 1–7 ст. 111-1 Кримінального кодексу України незалежно від того, чи спричинили вони суспільно небезпечні наслідки, чи ні (формальний склад). Констатовано, що правопорушення, передбачене у ч. 8 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, визнається закінченим з моменту загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, тобто має матеріальний склад. Визначено обов'язкову ознаку об'єктивної сторони деяких вищевказаних правопорушень, яким може бути місце його вчинення: тимчасово окупована територія, тобто та частини території України, на яких окупаційні адміністрації російської федерації встановили та здійснюють контроль (ч. 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України) або заклад освіти (ч. 3 ст. 111-1 Кримінального кодексу України).

Констатовано розуміння інформаційної колабораційної діяльності як форму усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом якої є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України. Доведено, що суто професійна діяльність учителів та викладачів, які не здійснювали організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти або стосовно закладу освіти, не є кримінально караною в контексті ч. 3 ст. 111-1 Кримінального

кодексу України. Аргументовано, що провадження господарської діяльності у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України (без передачі матеріальних ресурсів), варто називати господарським колабораціонізмом, що охоплює виключно провадження господарської діяльності.

Зазначено про доцільність визнання тяжкими наслідками у ч. 8 ст. 111-1 Кримінального кодексу України: а) спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині; б) шкоди, якщо вона має грошову оцінку та відповідно до такої оцінки досягла встановленого законодавством розміру.

Запропоновано іншими кваліфікуючими ознаками у ч. 8 ст. 111-1 Кримінального кодексу України вважати: а) діяння, передбачені у ч. 1–7 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, спрямовані на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі; б) вчинені особою, що раніше виконувала функції представника влади.

Доведено необхідність доповнення ст. 111-1 Кримінального кодексу України заохочувальною нормою, яка б передбачала можливість звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він був змушений вчиняти колабораційну діяльність, але до закінчення окупації щиро покався, припинив колабораціоністську діяльність, добровільно повідомив органи державної влади України про вчинені діяння та активно сприяв розкриттю інших кримінальних правопорушень.

Аргументовано необхідність визнання суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення особи, яка досягла 16-річного віку. Визначено, що діяння, передбачене ст. 111-1 Кримінального кодексу України, може бути вчинено винятково спеціальним суб'єктом – громадянином України. Доведено, що відсутність прямої вказівки на спеціального суб'єкта в ч. 4 і ч. 6 ст. 111-1 Кримінального кодексу України – громадянина України є прогалиною в Кримінальному кодексі України, яка вимагає послідовних дій щодо змін до ст. 111-1 КК задля її усунення.

Зважаючи на набрання чинності 16.01.2026 р. положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації

права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, пропонуємо відмовитися від використання у диспозиції ст. 111-1 Кримінального кодексу України терміну «громадянин України», вважаючи суб'єктом колабораційної діяльності, окрім громадянина України, також і ту «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно».

Досліджено суб'єктивну сторону колабораційної діяльності. Констатовано необхідність розуміння умисної форми вини у виді прямого чи непрямого умислу як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони аналізованого діяння, за якої інтелектуальна ознака прямого чи непрямого умислу полягає в усвідомленні суспільної небезпеки дій, вольова ознака прямого умислу – у бажанні вчинити відповідні суспільно небезпечні дії, вольова ознака непрямого умислу – у свідомому припущення настання суспільно небезпечних наслідків без чітко виявленого бажання їх настання. Всі форми колабораційної діяльності є умисними кримінальними правопорушеннями, для частини з яких у законі передбачена спеціальна мета, яка прямо зазначається в тексті диспозиції (ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 Кримінального кодексу України). Мотиви не впливають на кваліфікацію.

Доведено необхідність виключення із санкцій ст. 111-1 Кримінального кодексу України виправних робіт через їх архаїзм, відсутність карального впливу та низьку ефективність, а також арешту через вузьке коло суб'єктів його застосування – лише військовослужбовців. Вказано на потребу встановлення мінімальної межі покарання у вигляді штрафу у ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також передбачення штрафу як основного виду покарання в санкціях ч. 1, 2, 3 аналізованої норми. Доведено необхідність застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Аргументовано доцільність довічного застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

лише як додаткового виду покарання, що обґрунтовується необхідністю ізоляції суб'єкта кримінального правопорушення від участі в політичному житті держави, можливості брати участь у формуванні органів державної влади, здійснення функцій представників влади.

Констатовано необхідність посилення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ч. 1, 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, з метою їх переведення до категорії нетяжких злочинів і задля дотримання принципів справедливості і доцільності призначення покарання. Зазначено, що існування у ч. 1, 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України лише одного безальтернативного виду покарання значно звужує коло осіб, до яких може застосовуватися даний вид покарання. Обґрунтовано необхідність розширення покарань у ч. 1, 2 ст. 111-1 Кримінального кодексу України шляхом доповнення їх основними покараннями у вигляді штрафу, громадських робіт та позбавлення волі, що дозволить вважати вказані норми нетяжкими злочинами та стане необхідною передумовою застосування до винних додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також сприятиме побудові санкцій з адекватним змістом

За результатами проведеного дослідження сформульовано конкретні пропозиції по внесенню змін і доповнень до чинної редакції ст. 111-1 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; покарання; склад кримінального правопорушення; кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки; національна безпека; колабораційна діяльність; державна зрада; пособництво державі-агресору; шпигунство; громадянин України.

SUMMARY

Ligun A.I. Criminal liability for collaborative activities. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law.
– National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026

The dissertation is one of the first applied monographic studies of criminal liability for collaborative activities.

The work describes the theoretical, methodological and historical aspects of liability for collaborative activities, analyzes foreign legislation, provides a legal description of the specified elements of the criminal offense, and reveals the features of qualification and punishment for committing an act provided for in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Based on the study of the genesis of the criminal legal protection of national security of Ukraine, the features of the historical development of criminal liability for collaborationist activities have been identified, the periodization of the formation, development of the theory and regulatory and legal regulation of the studied prohibition has been highlighted. It has been established that until 2022, criminal liability for collaborationism was based on pre-war and Soviet legislation and was identified with high treason, which was the main crime against the foundations of national security. It has been determined that high treason remained an act that covered various manifestations of collaborationist activities.

Based on the analysis of foreign experience in bringing to criminal liability for collaboration activities, it was established that the experience of European countries on this issue is in most cases ambiguous. It was found that many provisions of the Criminal Codes of foreign countries contain norms that provide for liability for high treason / treason / treason to the Motherland or its analogue, which consists in actions against the independence, constitutional order, sovereignty, territorial integrity of the state with a special subject (a citizen of the relevant state) or with a general subject. A

comparative analysis of the norms of the national Criminal Code on liability for collaboration activities with the corresponding provisions of the criminal legislation of a number of foreign countries demonstrated that the norms of foreign criminal legislation do not contain a mention of collaborationism and do not provide for separate liability for cooperation committed in occupied territory or under conditions of occupation. Today, only in the Criminal Code of Lithuania, the norm on cooperation has been called “collaborationism” and applies exclusively to the conditions of occupation.

The objects of collaboration activity are characterized, namely: the generic object is proposed to be considered the order of social relations protected by current legislation in the field of ensuring both internal and external national security of Ukraine; the direct object is the order of social relations in the field of ensuring state sovereignty, defense capability and national security of Ukraine in the state, political, economic, informational and military spheres; the mandatory additional direct object is peace and security of mankind, informational, political, tax and public security, the order of social relations in the field of ensuring the activities of state authorities, ensuring electoral legislation and referendums, ensuring normal moral, intellectual development and socialization of minors, the order of economic activity, as well as the protection of human life and health and property relations; an optional additional object is the normal development of minors. It has been proven that the isolation of a specific object of collaborative activity is inappropriate.

The subjects of collaborative activity are defined: educational standards of the aggressor state (Part 3 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) in the form of a set of requirements for the content and results of educational activities determined by the aggressor state and its occupation administration; material resources (Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) - objects of the material world, material or other services, energy resources, means of military or strategic importance, which are owned by the guilty person and are necessary to meet the needs of illegal armed or paramilitary formations created in the temporarily occupied territory, and/or armed or paramilitary formations of the aggressor state;

information (Part 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, paragraph 3 of the note to Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) as a type of information, the content of which is any manifestations of the circulation of information to the detriment of the national security of Ukraine.

The forms of the objective side of the analyzed criminal offense are outlined, which involve active unlawful behavior and are considered completed offenses from the moment of committing the corresponding active actions specified in Parts 1–7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, regardless of whether they caused socially dangerous consequences or not (formal component). It is stated that the offense provided for in Part 8 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is recognized as completed from the moment of death of people or the occurrence of other serious consequences, that is, it has a material component. A mandatory feature of the objective side of some of the above-mentioned offenses has been determined, which is the place of its commission: a temporarily occupied territory, that is, those parts of the territory of Ukraine over which the occupation administrations of the Russian Federation have established and exercise control (Part 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) or an educational institution (Part 3 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine).

It has been established that information collaboration is understood as a form of conscious voluntary interaction of citizens of Ukraine with the enemy in the information sphere, the content of which is any manifestations of the circulation of information to the detriment of the national security of Ukraine. It has been proven that the purely professional activities of teachers and lecturers who did not perform organizational, administrative or administrative-economic functions in an educational institution or in relation to an educational institution are not criminally punishable in the context of Part 3 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is argued that the conduct of economic activity in Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine (without the transfer of material resources) should be called economic collaborationism, which covers exclusively the conduct of economic activity.

It is noted that it is appropriate to recognize as grave consequences in Part 8 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine: a) causing serious bodily harm even to one person; b) damage, if it has a monetary value and, in accordance with such a value, has reached the amount established by law.

It is proposed to consider as other qualifying features in Part 8 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine: a) acts provided for in Parts 1–7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, committed aimed at inciting national or religious hatred; b) committed by a person who previously performed the functions of a representative of the authorities.

The need to supplement Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine as an incentive norm that would provide for the possibility of exemption from criminal liability of a citizen of Ukraine if he was forced to engage in collaborationist activities, but before the end of the occupation sincerely repented, ceased collaborationist activities, voluntarily informed the state authorities of Ukraine about the committed acts and actively contributed to the disclosure of other criminal offenses.

The need to recognize the subject of the analyzed criminal offense as a person who has reached the age of 16 is argued. It is determined that the act provided for in Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine can be committed exclusively by a special subject - a citizen of Ukraine. It is proven that the absence of a direct indication of a special subject in Part 4 and Part 6 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine - a citizen of Ukraine is a gap in the Criminal Code of Ukraine, which requires consistent action to amend Art. 111-1 of the Criminal Code in order to eliminate it.

Taking into account the entry into force on 16.01.2026 of the provisions of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Ensuring the Implementation of the Right to Acquire and Preserve Citizenship of Ukraine" dated 18.06.2025 No. 4502-IX, we propose to abandon the use of the term "citizen of Ukraine" in the disposition of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine,

considering the subject of collaborative activity "a person who has citizenship of Ukraine and the state (other states) simultaneously."

The subjective side of collaborative activity has been investigated. It is stated that it is necessary to understand the intentional form of guilt in the form of direct or indirect intent as a mandatory feature of the subjective side of the analyzed act, in which the intellectual feature of direct or indirect intent consists in the awareness of the social danger of actions, the volitional feature of direct intent - in the desire to commit the corresponding socially dangerous actions, the volitional feature of indirect intent - in the conscious assumption of the occurrence of socially dangerous consequences without a clearly expressed desire for their occurrence. All forms of collaborative activity are intentional criminal offenses, for some of which the law provides for a special goal, which is directly indicated in the text of the disposition (part 3, part 6 of article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). Motives do not affect the qualification.

The necessity of excluding correctional labor from the sanctions of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine due to their archaism, lack of punitive impact and low efficiency, as well as arrest due to the narrow range of subjects of its application - only military personnel is proved. The need to establish a minimum limit of punishment in the form of a fine in Part 4 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine in the amount of three thousand non-taxable minimum incomes of citizens is indicated, as well as the provision of a fine as the main type of punishment in the sanctions of Parts 1, 2, 3 of the analyzed norm is proved. The necessity of applying confiscation of property as both a mandatory and an optional additional type of punishment in absolutely all sanctions of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is proved. The expediency of lifelong application of punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities only as an additional type of punishment is argued, which is justified by the need to isolate the subject of a criminal offense from participating in the political life of the state, the opportunity to participate in the formation of state authorities, and the performance of the functions of government representatives.

The need to strengthen criminal liability for acts provided for in parts 1, 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is stated, in order to transfer them to the category of non-serious crimes and to comply with the principles of justice and expediency of imposing punishment. It is noted that the existence of only one non-alternative type of punishment in parts 1, 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine significantly narrows the circle of persons to whom this type of punishment can be applied. The need to expand the penalties in parts 1, 2 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine by supplementing them with the main penalties in the form of a fine, community service and imprisonment, which will allow considering the specified norms as non-serious crimes and will become a necessary prerequisite for applying to the guilty an additional penalty in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities, and will also contribute to the construction of sanctions with adequate content. According to the results of the conducted research, specific proposals have been formulated for making changes and additions to the current wording of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: criminal offense; criminal liability; punishment; elements of a criminal offense; criminal offenses against the foundations of national security; national security; collaborative activity; high treason; aiding and abetting an aggressor state; espionage; citizen of Ukraine.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. № 2. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>
2. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ. 2024. № 1 (4). С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104>
3. Лігун А.І. Деякі критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних діянь. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.33270/02242802.91>.
4. Лігун А. Об'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.24>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Лігун А.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листоп. 2022 року) / упор. Ю.М. Шевців*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022, С. 208–210.
2. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції*

(Хмельницький, 24 листоп. 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 665–667.

3. Лігун А.І. Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIII Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 року) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 245–247.

4. Лігун А.І. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 берез. 2023 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 161–164.

5. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 28.04.2023 р., Тернопіль: ЗУНУ. С. 272–275.

6. Лігун А.І. Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 трав. 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 999–1002.

7. Лігун А.І. Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. *«Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (23 трав. 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 69–71.

8. Лігун А.І. Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції*

територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт. 2023 року). Одеса : Олді+, 2023. 150 с. С. 89–91.

9. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 року) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365–367.

10. Лігун А.І. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У.О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 509–512.

11. Лігун А.І. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 322 – 324.

12. Лігун А.І. Об'єкт та предмет як критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 року) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 348–351.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРИКО- ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	
1.1. Стан наукового дослідження та методологічне підґрунтя щодо аналізу кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	30
1.2. Історичні передумови становлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	41
1.3. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в кримінальному праві зарубіжних країн	73
Висновки до розділу	89
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	
2.1. Об'єкт колабораційної діяльності	91
2.2. Особливості об'єктивної сторони колабораційної діяльності	114
2.3. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України	159
2.4. Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності	175
Висновки до розділу	187
РОЗДІЛ 3. РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУМІЖНИХ ДІЯНЬ, ОСОБЛИВОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ЇЇ ВЧИНЕННЯ	
3.1. Розмежування колабораційної діяльності та суміжних діянь	190
3.2. Особливості покарання за вчинення колабораційної діяльності ...	215
Висновки до розділу	232
ВИСНОВКИ	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	244
ДОДАТКИ	280

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного Суду України

США – Сполучені Штати Америки

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нові виклики, які постали перед Україною у зв'язку з повномасштабною військовою агресією з боку РФ, сприяють зміні державної політики у різних сферах суспільного життя. Одним з пріоритетних напрямів державної політики є зміцнення національної безпеки України за допомогою правових засобів, адже охорона національної безпеки створює підґрунтя для кримінально-правової охорони інших цінностей – життя та здоров'я особи, власності, громадської безпеки та порядку.

Однією з ключових галузей законодавства, що сприяє реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян, а також забезпечує їх захист від суспільно-небезпечних наслідків кримінально-протиправної діяльності є кримінальне право. Саме норми Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачають перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких винна особа може притягуватися до кримінальної відповідальності. В свою чергу, забезпечення ефективної охорони суспільних відносин вимагає встановлення їх максимальної відповідності сьогоdnішнім нагальним потребам суспільства.

Важливим напрямом сучасної державної політики є приведення системи норм КК, в тому числі – про відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, до сучасних потреб правозастосування. Тому слід констатувати, що актуальність теми поданого дисертаційного дослідження зумовлюється фактом тривалої окупації частини території України, значним поширенням добровільної співпраці з окупантами, порушенням прав громадян України на окупованих територіях. Взаємодія та відносини з окупантами – це той вид суспільних відносин, що з'явилися в Україні в умовах війни і можуть виникати через крайню необхідність або під впливом психологічного чи фізичного примусу. Такий вид співіснування може набувати протиправного характеру у формі або співпраці з ворогом, або надання йому допомоги. Вказана протиправна діяльність вважається

колабораційною діяльністю, відповідальність за яку до 2022 р. кримінальне законодавство не передбачало.

Згідно офіційних даних, оприлюднених Офісом Генерального прокурора, у 2022 р. було обліковано 17422 кримінальних правопорушення проти основ національної безпеки України, з них – 3851 діяння, передбачене ст. 111-1 КК, що становить 22,15 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України; у 2023 р. було обліковано 6270 правопорушень проти основ національної безпеки України, з них – 3207 діянь, передбачених ст. 111-1 КК (51,15 %); у 2024 р. – обліковано 5998 протиправних діянь проти основ національної безпеки України, з них – 2420 діянь за ст. 111-1 КК (40,35 %); у 2025 р. – 5404 правопорушень проти основ національної безпеки України, з них – 1714 діянь, передбачених ст. 111-1 КК (31,72 %). Як бачимо, статистичні дані свідчать про неоднорідність щодо фактів вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, а також про велику частку серед них колабораційної діяльності, відповідальність за вчинення якої передбачається у ст. 111-1 КК.

Дослідженню складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України присвячувалася увага багатьох науковців, однак активної розробки цієї тематики до початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України фактично не було. Але зі встановленням у КК кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність у наукових дослідженнях феномену колабораціонізму можна спостерігати значне пожвавлення, що має важливе значення для національної кримінально-правової науки. Наведене стимулює визначення загальних юридичних ознак колабораціонізму, пошук розмежувальних ознак колабораційної діяльності від інших форм кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, в першу чергу – державної зради та інших суміжних діянь.

Науково-теоретичну базу дослідження кримінально-правових і кримінологічних проблем забезпечення національної безпеки, а також особливостей кримінальної відповідальності за колабораціонізм становлять

роботи таких українських дослідників, як Н.О. Антонюк, М.С. Бондаренко, О.О. Буряк, О.І. Букрєєв, Ю.В. Василенко, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, З.А. Загиней-Заболотенко, О.В. Зайцев, О.О. Кваша, О.О. Книженко, О.О. Кравчук, В.В. Кузнецов, Т.Д. Лисько, Б.С. Літвінчук, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, Р.О. Мовчан, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Н.А. Орловська, Є.О. Письменський, М.А. Рубашенко, О.П. Рябчинська, М.В. Сийплокі, О.В. Тананакін, М.І. Хавронюк, І.М. Чекмарьова, О.А. Чуваков, В.В. Шаблистий, Н.В. Шульженко, В.І. Яковюк, Т.Ю. Ясницька та ін.

Наукові доробки щодо відповідальності за колабораційну діяльність, а також дослідження особливостей кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, отримані вказаними дослідниками, представляють значний науковий інтерес. Це свідчить про те, що, незважаючи на суттєвий внесок вітчизняних правників в розробку проблематики кримінально-правової охорони національної безпеки України, питання відповідальності за колабораційну діяльність залишаються лише частково дослідженими, тому вимагають додаткового глибокого вивчення задля якісного застосування аналізованої норми чинного КК.

Отже, незважаючи на досить велику кількість окремих досліджень як щодо кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, так і проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, низка питань так і лишається невирішеними. Мова йде про доцільність введення ст. 111-1 в Особливу частину КК, про особливості об'єктивної сторони колабораційної діяльності, її суб'єкта, покарання за вчинення колабораційної діяльності, а також розмежування зі складами суміжних правопорушень. Все це в своїй сукупності свідчить про беззаперечну актуальність дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та вказує на необхідність поглибленого дослідження особливостей кримінальної відповідальності за вчинення діяння, передбаченого ст. 111-1 КК.

Результати цього дослідження слугуватимуть основою для науково обґрунтованих пропозицій щодо змін у кримінальному законодавстві України –

вдосконалення норми, яка встановлює відповідальність за колабораційну діяльність. Окрім того, будуть розроблені практичні рекомендації для забезпечення правильного й ефективного застосування положень ст. 111-1 КК.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження здійснювалося у відповідності до положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019); Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 р.р. (Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 р.р. (наказ МВС України від 21.05.2024 р. № 326), Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 р.р., затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 р. № 792-р; а також Основним напрямом наукових досліджень НАВС на 2025-2029 р.р.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25.10.2022 р. (протокол № 14) та включена до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 1039, 2022 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є прикладне дослідження питань особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, за результатами якого будуть сформовані пропозиції щодо конкретизації змісту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, та практики застосування положень норми, що досліджується.

Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- вивчити сучасний стан наукового розроблення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та означити систему методів наукового пізнання для їх дослідження;

- висвітлити особливості історичного розвитку кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність відповідно до положень національного законодавства;

- здійснити порівняльно-правовий аналіз міжнародного та національного досвіду кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність;

- визначити ознаки родового, видового та безпосередніх об'єктів аналізованого діяння;

- окреслити ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК;

- схарактеризувати суб'єкта аналізованого правопорушення;

- встановити особливості суб'єктивної сторони досліджуваного складу кримінального правопорушення;

- дослідити особливості кваліфікуючих ознак колабораційної діяльності;

- виокремити розмежувальні ознаки складу колабораційної діяльності та складів суміжних кримінальних правопорушень;

- розглянути систему покарань за вчинення колабораційної діяльності, на підставі чого сформулювати пропозиції стосовно удосконалення санкцій досліджуваного кримінального правопорушення;

- проаналізувати судову практику притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність;

- означити пропозиції про удосконалення законодавства стосовно кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час вчинення колабораційної діяльності.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність.

Методи дослідження. Задля реалізації визначених мети й завдань дисертантом використано комплекс філософських, загальнонаукових і спеціально-наукових методів, а саме: *діалектичний* метод, що використовувався для осмислення проблематики дослідження, визначення його структури (розділи 1–3); *історико-правовий* – застосовувався при встановленні генези основних етапів становлення та розвитку наукових досліджень та законодавства, що дозволило з'ясувати проблеми наступності кримінального права (підрозділ 1.2); *системно-структурний*, що мав місце у процесі комплексного дослідження елементів складу досліджуваного правопорушення (розділи 2–3); метод *моделювання* знайшов свій прояв у межах розробки пропозицій щодо вдосконалення проаналізованого законодавства (розділи 2, 3, висновки); *порівняльно-правовий* – використовувався при з'ясування підходів до криміналізації колабораційної діяльності в законодавстві зарубіжних країн (підрозділ 1.3); *соціологічний та статистичний* – застосовувалися при вивченні матеріалів судової практики за ст. 111-1 КК та аналізі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора, а також для вивчення емпіричних даних (усі розділи).

Емпіричну базу дослідження складали систематизовані статистичні й аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора за 2022–2025 рр. щодо кількості зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК; результати вивчення 120 вироків щодо колабораційної діяльності, винесених судами України протягом 2022-2025 рр. у всіх областях України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших комплексних дисертаційних досліджень теоретичних і прикладних питань кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Конкретний внесок дисертанта полягає у формулюванні теоретичних та практичних положень, які відповідають усім вимогам наукової новизни щодо конкретизації змісту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, а також розробленні наукових положень, які мають новизну, а саме:

вперше:

- виділено наступні критерії звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: наявність примусу до вчинення колабораційної діяльності, а також так звані позитивної поведінки, вчиненої до закінчення окупації, як: а) щире каяття, б) припинення кримінально протиправної діяльності, в) добровільне повідомлення органів державної влади України про вчинені діяння, г) активне сприяння розкриттю інших кримінальних правопорушень;

- у зв'язку з набранням чинності 16.01.2026 р. положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX запропоновано відмовитися від використання у диспозиції ст. 111-1 КК терміну «громадянин України», вважаючи суб'єктом колабораційної діяльності, окрім громадянина України, також і ту «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно».

- запропоновано із санкцій ст. 111-1 КК виключити покарання у вигляді виправних робіт – через відсутність їх карального впливу та низьку ефективність та арешт, який на сьогодні характеризується вузьким колом суб'єктів його застосування – може застосовуватися лише до засуджених військовослужбовців; доведено необхідність застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 КК;

удосконалено:

- положення щодо розуміння під стандартом освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1 КК) визначену державою-агресором чи її окупаційною адміністрацією сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності;

- аргументації щодо відсутності протиправного характеру здійснення суто професійної діяльності учителів та викладачів при нездійсненні ними організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у

закладі освіти або стосовно закладу освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК);

- пропозицію щодо криміналізації таких ознак об'єктивної сторони у ст. 111-1 КК, як діяння у формі передачі відомостей особистого характеру про громадян України у ч. 4 ст. 111-1 КК та обставини вчинення аналізованого правопорушення – тимчасової окупації окремих територій України;

- зміст тяжких наслідків у ч. 8 ст. 111-1 КК, під якими пропонується розуміти спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині, а також тієї шкоди, що має грошову оцінку та досягла встановленого законодавством розміру;

- положення щодо встановлення мінімальної межі покарання у вигляді штрафу у ч. 4 ст. 111-1 КК в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також передбачення штрафу як основного виду покарання в санкціях ч. 1, 2, 3 аналізованої норми;

дістало подальший розвиток:

- розуміння матеріальних ресурсів (ч. 4 ст. 111-1 КК) як предметів матеріального світу, матеріальних чи інших послуг, енергоресурсів, засобів військового чи стратегічного значення, що перебувають у власності винної особи і є необхідними для вирішення потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора;

- визнання інформаційної колабораційної діяльності формою усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом якої є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України;

- пропозиція щодо караності лише тих публічних закликів стосовно рішень або дій держави-агресора чи співпраці з нею (ч. 1 ст. 111-1 КК), які не направлені на виконання державою-агресором своїх зобов'язань, передбачених міжнародним гуманітарним правом;

- положення щодо доцільності розширення місця вчинення аналізованого кримінального правопорушення, яким пропонується, окрім закладів освіти, вважати культурні, наукові заклади, а також місця, призначені для оздоровлення та відпочинку;
- положення про визнання кваліфікуючими ознаками у ч. 8 ст. 111-1 КК діянь, передбачених ч. 1–7 ст. 111-1 КК, спрямованих на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі чи вчинення їх особою, що раніше виконувала функції представника влади;
- положення щодо необхідності довічного застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю лише як додаткового виду покарання;
- аргументація щодо розмежування суміжних із ст. 111-1 КК кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 КК, ст. 111-2 КК, ст. 114 КК, ст. 260 КК, ст. 436 КК, ст. 436-2 КК, на підставі чого розроблені критерії їх розмежування (ознаки основного безпосереднього та додаткового обов'язкового безпосереднього об'єктів, предметів (ст. 111-1 та ст. 114 КК); форми проявів об'єктивної сторони та характеру вчинюваних дій (ст. 111, ст. 111-1 і ст. 111-2 КК), способи вчинення діянь, конструкції об'єктивної сторони, час вчинення (ст. 111, ст. 114 КК та ст. 111-1 КК); можливість здійснення публічних функцій як ознака суб'єкта правопорушення, ознаки суб'єкта, пов'язані з наявністю чи відсутністю громадянства України).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, покликані сприяти вдосконаленню кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, використовуються та можуть бути використані у:

- *законотворчій сфері* – у межах удосконалення законодавства, спрямованого на забезпечення ефективної охорони національної безпеки України (див. додаток Б);

- *практичній діяльності* – для правильної кваліфікації колабораційної діяльності (акт Головного управління Національної поліції в Сумській області від 05.11.2024 р. № 60/027);

- *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми» (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 160-ОП);

- *науково-дослідній роботі* – у дослідженнях проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та загалом кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 161-НД).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, викладені висновки й положення, що становлять її новизну, розроблені автором особисто. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень. Наукові статті, опубліковані в співавторстві, містять не менше, ніж 50 % власних теоретичних розробок. Для обґрунтування окремих положень дослідження використовувалися праці вчених, на які зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені автором на міжнародних, всеукраїнських і відомчих науково-практичних конференціях, а саме: «Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)» (м. Львів, 18 листоп. 2022 р.), «Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 24 листоп. 2022 р.), «Актуальні проблеми кримінального права» (м. Київ, 30 листоп. 2022 р. 23 листоп. 2023 р., 28 листоп. 2024 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 16 берез. 2023 р.), «Україна в умовах реформування

правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітн. 2023 р.), «Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Київ, 18 трав. 2023 р.), «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (м. Київ, 23 трав. 2023 р.), «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.), «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22-23 лют. 2024 р.), «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану» (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 16 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, дванадцять тез доповідей, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота структурно включає анотації українською та англійською мовами, вступ, перелік умовних позначень, три розділи, що містять дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (293 найменування на 36 сторінках) і 4 додатків (на 17 сторінках).

Повний обсяг дисертації становить 296 сторінок, із них обсяг основного тексту – 215 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРИКО- ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Стан наукового дослідження та методологічне підґрунтя щодо аналізу кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність

Перші наукові думки щодо необхідності криміналізації колабораційної діяльності почали лунаати в площині кримінального права у 2017 р., коли на рівні законодавчих ініціатив в Україні було зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на визначення основних понять та форм колабораціонізму, а також встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну законодавець змушений був терміново реагувати на виклики щодо безпосередньої військової агресії шляхом прийняття нормативно-правової бази, спрямованої на збереження і захист основ національної безпеки України. Тому практично через тиждень після початку агресивної війни, 03.03.2022 р., було прийнято ряд законів, якими встановлювалася або посилювалася кримінальна відповідальність за вчинення окремих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану. Мова йде про закони України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 3.03.2022 р. [185], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 3.03.2022 р. [182], «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за

колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» № 2198-IX від 14.04.2022 р. [190]. Вказані нормативно-правові акти стосуються державно-владного реагування на різноманітні форми колабораційної діяльності та вимагають детального наукового переосмислення.

Особливої уваги в аспекті забезпечення охорони національної безпеки України заслуговують сучасні монографічні дослідження. Серед фундаментальних наукових робіт, що присвячені питанню кримінально-правової охорони основ національної безпеки України та відповідальності за колабораційну діяльність, слід назвати виділити монографічні дослідження О.Ф. Бантишева, О.В. Шамари «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)» (2014) [19], Є.О. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)» (2020) [160], О.О. Буряка, О.І. Букрєєва, О. Олейнікова, М.В. Членова «Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації» (2022) [72], Р.О. Мовчана «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми» (2022) [132], Ю.В. Орлова «Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри» (2023) [151], І.О. Букрєєва, Д.О. Олейнікова, О.В. Червякової, А.З. Швеця «Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний poradnik з кримінально-правової оцінки та розмежування» (2023) [65], «Злочини проти основи національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)» (2024) [64], М.А. Рубашенка, І.В. Яковюка, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцева, С.О. Харитонova «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (2024) [73], В.І. Борисова, О.О. Пашенка, Д.П. Євтеєвої «Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні» (2024) [89].

На дисертаційному рівні проблематика охорони основ національної

безпеки України та відповідальності за правопорушення проти основ національної безпеки досліджувалася

- О.С. Сотулою «Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча» (2003). Автор дослідив об'єктивні та суб'єктивні елементи складу правопорушення, визначив особливості потерпілих, сформулював пропозиції щодо удосконалення відповідальності за посягання на життя державного чи громадського діяча [244];

- Л.В. Мошнягою «Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України» (2011), присвячене аналізу правових норм, які захищають суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу. У роботі здійснено юридичний аналіз складів злочинів проти національної безпеки України, проаналізовано їх кримінально-правові наслідки та особливості покарання [134];

- М.А. Рубащенком «Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (2015), який дослідив проблеми кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК), виявив підстави відповідальності та критерії, що визначають ступінь суспільної небезпечності злочинних дій; системні зв'язки ст. 110 КК з іншими статтями КК; питання кваліфікації аналізованого кримінального правопорушення, а також особливості диференціації кримінальної відповідальності. Автор сформулював науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення закону про кримінальну відповідальність у частині відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України [225];

- О.А. Чуваковим «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика» (2017), в якому здійснено комплексне наукове дослідження злочинів проти основ національної безпеки держави з подальшим обґрунтуванням авторської концепції щодо удосконалення чинних нормативних приписів. Окрім того, в роботі визначено відповідні межі злочинних посягань на основи національної безпеки України з

урахуванням сучасних геополітичних реалій, обґрунтовано правову регламентацію відповідальності, загальне поняття і закономірності систематики розглянутих злочинів у контексті чинного українського законодавства [276];

- П.В. Ясиновський «Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» (2018), в роботі якого проаналізовано кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань з вивченням, розкриттям та узагальненням історичних і сучасних здобутків кримінального права, зі встановленням ознак такого перешкоджання, аналізом покарання за його вчинення, передбаченого ст. 114-1 КК, а також з розробленням науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність за аналізоване кримінальне правопорушення [290];

- Н.С. Кончук «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (2019), в якій авторка на підставі отриманих результатів довела необхідність диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду з урахуванням конкретного виду суб'єкта правопорушення, аргументувала доцільність встановлення відповідальності військовослужбовців та службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, у кваліфікованому складі державної зради, а також констатувала доречність притягнення до кримінальної відповідальності за державну зраду осіб, які мають громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно [77];

- П.П. Богуцьким «Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України» (2020), який сформував концептуальні засади права національної безпеки, надав характеристику предмета права національної безпеки та його методів, визначив природу та ознаки об'єктів права національної безпеки як охоронюваних правом національних інтересів, встановив характерні ознаки держави і суспільства як суб'єктів права національної безпеки у стратегічних комунікаціях та особливості їх взаємодії у забезпеченні національної безпеки [23];

- С.К. Сергієвським «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (2021), в якому автор здійснив теоретичне обґрунтування підстав кримінальної відповідальності за державну зраду, здійснив спробу розв'язання актуальних питань кваліфікації аналізованого правопорушення та реалізації кримінальної відповідальності за його вчинення, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення норм КК стосовно відповідальності за державну зраду [232];

- А.Ю. Швед «Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн: порівняльна характеристика» (2021), в якій здійснено комплексне дослідження кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн. За результатами дослідження сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення норми про посягання на конституційні засади національної безпеки [278];

- А.В. Носачем «Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України» (2022), в якому автор комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявив, описав і пояснив феномен кримінологічного забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України, спрогнозував тенденції його трансформації в умовах військової агресії з боку РФ, а також запропонував розгалужену систему заходів удосконалення цих процесів [147];

- І.А. Скічко «Розслідування колабораційної діяльності» (2025), в якій авторка розглядає колабораціонізм як вид злочинної діяльності, що полягає в співпраці у формі сприяння відповідної особи чи групи осіб, які проживають на території держави, з особами, що здійснюють спроби її окупації. У роботі здійснено розмежування колабораціонізму і пособництва державі-агресору через визначення мети вказаних кримінальних правопорушень та особливості конструкцій їх складів. Також у дисертації зазначено, що видами колабораційної діяльності є форми та способи вчинення відповідного діяння,

що спрямовані на досягнення злочинного результату [237];

- О.В. Тананакінім «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в Україні» (2025), в якій автором здійснено аналіз кримінально-правового змісту поняття колабораційної діяльності та юридичний аналіз колабораційної діяльності, досліджено особливості кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, а також визначено недоліки норми про колабораційну діяльність у проєкті КК [126].

Крім того, вагомий внесок у вивчення питань кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність мають доробки, опубліковані у наукових статтях у національних та міжнародних науково-практичних та науково-теоретичних виданнях. Серед найбільш потужних робіт слід назвати публікації Н.О. Антонюк [10–12], З.А. Загинеї-Заболотенко [55–61], О.О. Кравчука та М.С. Бондаренко [79–81], В.В. Кузнецова [90–91], Р.О. Мовчана [132–133; 161–162; 166; 229], Є.О. Письменського [158–166], М.А. Рубашенка [220–229], О.В. Тананакіна [255–256], В.І. Яковюка [286–288].

Незважаючи на значний масив наукових доробок і їх беззаперечну цінність, станом на початок 2026 р. монографічного дисертаційного дослідження щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в Україні оприлюднено не було. З аналізу наукової літератури випливає безліч пропозицій щодо забезпечення принципу справедливості при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, але при цьому залишається безліч невирішених проблем. Наведені вище роботи вітчизняних науковців мають велике значення при розкритті особливостей змісту об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, при розмежуванні його із суміжними складами, при обранні справедливого і достатнього для досягнення мети покарання виду покарання, а також при аналізі проблем, які з'являються під час виявлення, кваліфікації та досудового розслідування діянь, що входять до об'єктивної сторони колабораційної діяльності.

Лише шляхом застосування системному підходу видається можливим отримати аргументовані і дієві висновки та пропозиції як у науці кримінального права, так і при удосконаленні законодавчого регулювання вказаної сфери, при виробленні спільних бачень та підходів щодо практики застосування кримінально-правової норми, передбаченої ст. 111-1 КК. Саме тому детальний аналіз вищевказаної проблематики та пошук аргументованих способів вирішення означених питань становитимуть предмет даного дослідження.

Успіх будь-якої діяльності залежить від наявності та ступеня розробки певних методологічних передумов, за відсутності яких практична дія є марною або небезпечною, породжуючи результати, невідповідні поставленій меті. Методологія як спосіб збільшення наукових знань має багаторівневий характер, охоплюючи філософську методологію, загальнонаукові міждисциплінарні форми та способи пізнання, теорію та методи даної області, сукупність методик, процедур, операцій конкретної області наукових знань [153, с. 424].

В.Г. Андрійчук методологію наукового дослідження визначає як сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються для пізнання предмета дослідження у процесі їх співвідношення і субординації, при чому методологію наукового дослідження можуть репрезентувати ті методи, принципи та прийоми пізнання, які вже створені наукою й набули практичного використання в пізнавальній діяльності різних сфер об'єктивної реальності [8, с. 91]. Ю.М. Оборотов визначає, що сучасну методологію становлять антропологічний, аксіологічний, цивілізаційний, синергетичний і герменевтичний підходи, кожен з яких визначає стратегію дослідних пошуків у взаємозв'язку юриспруденції з правом і державою [148, с. 6]. Є.А. Подольська вважає, що методологія – це система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему; своєрідна система соціально апробованих правил і нормативів пізнання і дії, які співвідносяться з властивостями і законами дійсності [168]. Т.П. Яцик, К.М. Дроб'язко визначають методологію наукового пізнання як явище інтегральне, яке об'єднує систему конкретних компонентів, що її утворюють:

світоглядні, загальні та спеціальні теорії й концепції, філософські закони й категорії, закони і правила логіки, загальнонаукові та приватно наукові методи й методики дослідження реальної дійсності [292, с. 163].

Методологією науки кримінального права слід визнати систему знань у вигляді ідей, теорій, вчень, концепцій про кримінальне правопорушення і покарання, норми КК і кримінальну відповідальність, юридичні конструкції та інститути, їх соціальну обумовленість та ефективність, принципи, тенденції розвитку кримінального права і законодавства, теоретичне осмислення і вдосконалення практики законодавчої і правозастосовної діяльності у сфері кримінального права [74, с. 290]. Методологія досліджень кримінального права має структуру, що відображається у взаємодії її компонентів та відповідає методологічному принципу детермінізму [156, с. 257].

Окремі тенденції методології стосуються пошуку об'єктивних основ для пояснення соціальної дійсності [2, с. 290]; концентрації методів пізнання на особистісній, суб'єктивній складові суспільних відносин, а також руху до методологічного плюралізму в рамках інтегрального підходу через систематизацію та оптимізацію понятійного апарату [124, с. 10].

Отже, методологія наукових досліджень проблем кримінального права повинна сприяти комплексному розвитку кримінально-правової науки, що передбачає застосування попередньо отриманих результатів дослідження та вироблення нових положень, пропозицій та рекомендацій задля вдосконалення кримінального права та розв'язання його проблемних питань [74, с. 290].

Методологічною основою наданого дослідження є ідеї людиноцентризму, завдяки яким права та свободи людини, її потреби та інтереси перебувають в епіцентрі уваги та визнаються метою діяльності інститутів держави й громадянського суспільства; методологія аксіологічного підходу, у межах якого людина є найвищою соціальною цінністю; метод герменевтики, завдяки якому можна досягнути зміст правових конструкцій, доктрин, порівняльно-правовий метод, що надає змогу здійснювати співставлення окремих наукових позицій, змісту правових джерел, виявляючи в них спільне й відмінне [46, с. 532].

Вірне сприйняття та розуміння об'єкта дослідження можливо отримати лише при відповідному підході до його аналізу, що здійснюється за допомогою певних методів дослідження. Методом слід визнавати спосіб побудови та обґрунтування системи філософського і наукового знання, систему правил, принципів і прийомів підходів до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення або практичної перетворювальної діяльності людини [74, с. 290]. До змісту методу входять прийоми дослідження, що забезпечують пізнання предмета, що є закономірностями об'єкта [117, с. 153].

Сьогодні кримінально-правова наука використовує багаторівневу класифікацію методів наукового пізнання, поділяючи методи наукового пізнання на загально-філософські; загально-наукові; спеціально-наукові; дисциплінарні та міждисциплінарні. Окрім того, основними методами наукового дослідження є емпіричні, теоретичні, загальнонаукові; залежно від ролі і місця у процесі наукового пізнання розрізняють методи формальні і змістовні, а також емпіричні і теоретичні, фундаментальні та прикладні, методи дослідження та методи викладення результатів [74, с. 291].

Для дослідження особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в роботі використані наступні методи наукового пізнання: 1) філософський (діалектичний); 2) загальнонауковий (історико-правовий, системно-структурного аналізу, догматичний (логіко-юридичний), статистичний, моделювання; 3) спеціально науковий (порівняльно-правовий).

Серед філософських методів основним вважається діалектичний метод з його категоріальним наповненням, а саме: причина і наслідок, необхідність і випадковість, об'єктивне і суб'єктивне, сутність і явище та інші парні діалектичні категорії [156, с. 129], що застосовувалися на всіх етапах цього дослідження. Діалектичний метод дозволив розкрити суть правових явищ та процесів у динамічному розвитку від абстрактного до конкретного й навпаки шляхом аналізу й синтезу, узагальнення та абстрагування, аналогій, індукції, дедукції. Цей метод сприяв при висвітленні особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Дослідження проблеми

діалектичного методу та його взаємозв'язку з методами галузевих наук є важливим для формування їх методологічних основ [75, с. 62; 235, с. 18].

Історико-правовий метод дозволив розкрити еволюцію та розвиток положень кримінального законодавства, які регламентували кримінальну відповідальність за прояви колабораційної діяльності на різних історичних етапах розвитку держави, а також з'ясувати позитивний історичний досвід. Окрім того, використання історико-правового методу дало змогу здійснити ретроспективний аналіз окремих прикладів із судової практики та минулих законодавчих рішень. Метод слугував виявленню змін у позиціях науковців щодо законодавчого закріплення положень всупереч верховенству права.

Системно-структурний аналіз як метод дослідження використовувався в процесі дослідження складних цілісних систем (об'єктів), елементи (частини) яких утворюють підсистеми. Він дозволив проаналізувати будь-яке питання науки кримінального права як мікросистему, а конкретну проблему – як макросистему. За допомогою цього методу можна з'ясувати внутрішній механізм взаємодії не лише його компонентів, а й системи (об'єкта) з іншими системами (об'єктами) на різних рівнях [157, с. 94]. У дисертації він застосовувався під час вивчення об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК.

Догматичний (формально-логічний) метод дослідження пов'язаний із встановленням змісту юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясуванням закономірностей дії права за допомогою правил юридичної логіки. За допомогою даного методу розвивалися усталені теоретичні уявлення або перевірялися пропоновані нормативні моделі та їх провідні ознаки, а також висувалися нові теоретичні припущення [136, с. 102].

Метод моделювання використовувався для встановлення механізмів функціонування об'єкта дослідження, а також для формулювання пропозицій до норм чинного КК, зокрема до ст. 22, 55, 111-1 КК, які слугуватимуть передумовами удосконалення правозастосовної практики.

Порівняльно-правовий метод використовувався для встановлення ознак

одного явища через порівняння з ознаками іншого явища, для з'ясування закономірностей шляхом порівняння. Варто врахувати позицію В.О. Тулякова про те, що використання порівняльно-правового методу у науці кримінального права дозволяє виокремити закономірності генези кримінально-правової заборони, її буття, реалізації та удосконалення [261, с. 30].

Важливу роль у дослідженні відіграв герменевтичний метод. Його основна мета – через пізнання правової системи (встановлення правового смислу відповідного тексту, пов'язаного з окремими складовими останньої) задовольнити певні інтелектуальні потреби у сфері нормотворення і правозастосування, наукової діяльності і навчального процесу. Цей метод став у пригоді під час тлумачення відповідних понять, що використовуються у кримінальному законодавстві і судовій практиці [136, с. 102].

Статистичний метод дозволив зрозуміти співвідношення однотипних об'єктів для використання статистичних даних про осіб, які були засудженні за колабораційну діяльність, а також при опрацюванні різних статистичних відомостей та при аналізі даних Єдиного державного реєстру судових рішень.

Отже, чітке визначення методологічних засад дослідження є необхідною передумовою якісної наукової роботи. Методологічними засадами дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність є застосування комплексу методів наукового пізнання: діалектичного, історико-правового, системно-структурного, догматичного (формально-логічного), моделювання, порівняльно-правового, герменевтичного та статистичного. Проведений аналіз продемонстрував способи і методи, за допомогою яких результати дисертаційного дослідження слід інтегрувати в правозастосовчу та нормотворчу діяльність, а також застосовувати в процесі підготовки фахівців правоохоронних органів.

1.2. Історичні передумови становлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність

В науковій літературі побутує думка, що колабораційна діяльність досить ретельно розглянута як в історичному (як правило, на підставі вивчення досвіду Другої світової війни), так і в юридичному (з позицій вивчення міжнародного досвіду протидії колабораціонізму) ракурсі [90, с. 383]. Ми не можемо з цим погодитися, тому що в кримінально-правовій площині (на відміну від соціологічної) джерел для дослідження виявлено небагато. Але це не завадило в межах нашого дисертаційного дослідження виявити історичні передумови становлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Так, кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки розпочалася більше тисячі років тому з особливої охорони глави держави [97, с. 122]. Поступово коло кримінально протиправних діянь розширювалося: Віслицький статут 1347 р. виокремлював зраду [139, с. 342], заборону виїзду до ворожих країн [62, с. 107], Литовські Статути 1566 та 1588 р.р. передбачали відповідальність за повстання проти короля та уряду, захоплення верховної влади, втечу до ворожої землі, зносини з ворогами, здачу фортеці ворогу; приведення до країни ворожих військ [71, с. 179–180]. Так, відповідно до Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. зрадником була особа, яка надавала ворогуючій стороні інформацію, що спричиняла шкоду державі або приводила ворога на свою територію [254, с. 449].

Положеннями Соборного Уложення 1649 р. передбачалася відповідальність за здачу міста ворогу, збройний заколот, дружбу з ворогами царя [97, с. 122]. У нормах Уложення передбачалося декілька видів зради, до яких відносили листування з недругами, надання допомоги іншій державі у захопленні чужої території [77, с. 29].

У 1743 р. з появою «Прав, за якими судиться малоросійський народ» були криміналізовані наступні діяння: зрада, збезчещення або вбивство послів [127,

с. 28] Крім того, кримінально караним вважалася передача ворогові відомостей шляхом листування або посильним з метою сприяння неприятелю та завдання шкоди Государеві або інтересам держави [174, с. 47].

В Уложеннях про покарання кримінальні та виправні 1845 р. в контексті злочинів проти основ національної безпеки відповідальність передбачалася за умисел зрадити державу, сприяння під час війни ворогу, діяння чиновника або дипломата, які, скориставшись своїми повноваженнями, шкодять державі [233, с. 173]. Державною зрадою охоплювалося підбурювання підданих будь-якої іноземної держави до воєнних дій або до вчинення інших неприязних дій, повідомлення державної таємниці іноземній державі, сприяння неприятелю порадами у здійсненні воєнних або інших ворожих дій, передача неприятелю міста, порту, арсеналу, корабля або іншого морського чи річкового судна, надання інформації про місце перебування і напрям руху військ або вчинення будь-яких інших дій на шкоду державі. Кримінально караним визнавалися також дії, які полягали у викритті державної таємниці іноземній державі [77, с. 32]. Як бачимо, державна зрада включала в себе велику кількість протиправних діянь, які в чинному КК передбачаються окремими кримінально-правовими нормами, в тому числі – і ст. 111-1 КК. Надалі, протягом майже цілого XX століття, державна зрада залишатиметься тим діянням, що охоплюватиме найрізноманітніші прояви та види злочинів проти основ національної безпеки в сучасній їх класифікації.

Кримінальним уложенням 1903 р. державною зрадою визнавалися сприяння неприятелю у вчиненні військових або інших ворожих дій. Формами державної зради вважалися: перехід на бік ворога, шпигунство, надання іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності, обіцянка недругові перед початком оголошення війни щодо себе та інших у сприянні іноземній державі, свідоме виготовлення, здача або прийом засобів, непридатних до нападу на ворога чи захисту від нього, постачання або приймання для діючої армії, флоту або лікарні завідомо шкідливих для здоров'я або непридатних для вживання предметів, підписання договору уповноваженим

країни з іноземною державою завідомо на шкоду державі, залишення держави після оголошення війни або безпосередньо перед припиненням мирних відносин та вступ у підданство іншої держави або ворогуючої сторони. Кваліфікуючими ознаками визнавалися надання значної допомоги ворогу чи вбивство свого соратника, а особливо кваліфікуючими – схиляння загону війська або його командира перейти на бік ворогуючої сторони; напад на воєнні сили; вбивство командира армії, штабу або особи, яка виконує важливі воєнні доручення, або передача відповідних осіб ворогові; знищення усіх засобів, які призначені для захисту чи боротьби із противником; шпигунство [77, с. 32–34].

У КК УРСР 1922 р. не містилось вказівки на термін «державна зрада», натомість кримінальна відповідальність передбачалася за вчинення будь-яких шпигунських дій, а також співпрацю з іноземними державами з метою схиляння їх до збройного втручання. Положення КК УРСР 1927 р. в частині регламентації злочинів проти основ національної безпеки практично не відрізнялися від свого попередника, КК УРСР 1922 р.

За часів Другої світової війни радянське кримінальне законодавство зазнало значного розширення у частині збільшення ряду злочинів проти основ національної безпеки. Державна зрада охоплювала шпигунство, саботаж, контрреволюційну діяльність; її суб'єктом були як цивільні особи, так і військовослужбовці; відповідальності підлягали члени сімей зрадників батьківщини. Звинуваченню в державній зраді як співпраці з ворогом могли піддаватися особи за сам факт проживання в окупації, перебування в полоні або на примусових роботах у Німеччині [65, с. 26]. Співпраця з ворогом могла кваліфікуватися ще і як воєнні злочини, включно з перебуванням військовослужбовців у полоні та цивільних під окупацією. Хоча радянська влада організовувала евакуацію органів державної влади, стратегічних об'єктів та працівників таких об'єктів, вона не забезпечила евакуації всього населення: з України було евакуйовано менше 10 % усього населення, а евакуація селян практично не проводилася взагалі [73, с. 29]. Радянська влада створювала загороджувальні загони для протидії втечі місцевих жителів без відповідних

документів із прифронтової зони в тил [160, с. 43]. Фактично всі, хто залишився в окупації, підозрювалися у вчиненні колабораціонізму та вважалися неблагонадійними, оскільки вони нібито порушили наказ про евакуацію. Тобто, значна частина українців, які жили в окупації, мали всі підстави бути звинуваченими в колабораціонізмі. Насправді кваліфікація за нормами, що передбачали відповідальність за державну зраду та співучасть у воєнних злочинах, здійснювалася взаємозамінно [160, с. 29].

Після Другої світової війни частина осіб, звинувачених у колабораціонізмі, була піддана амністії: у СРСР співпраця з ворогом з метою підтримки партизанського руху та здійснення саботажу окупантів, виконання своїх офіційних обов'язків на адміністративних посадах невисокого рівня без вчинення інших видів злочинів не вважалися колабораціонізмом [95, с. 122].

На території окупованої України в період Другої світової війни відмічалися випадки співпраці з окупаційними військами та владою. Така співпраця виявлялася у добровільній допомозі німецьким військам, службі у різних видах окупаційних військ, у боротьбі з партизанським рухом, службі у забезпечення громадянського порядку допоміжної поліції військового управління. Зокрема, німецька окупаційна адміністрація (рейхскомісаріат «Україна») створювала міські комісаріати, які формували міську управу, назначала бургомістрів та старост для виконання ними допоміжних функцій (наприклад, ведення обліку населення та житла, організація взаємодопомоги населення, заготівля продуктів). Часто посідати такі посади погоджувалися представники похідних груп ОУН, радянських спецслужб та російсько-емігрантського «Народно-трудового союзу» для ведення боротьби з окупаційною владою [284]. Непоодинокими були випадки, коли призначені старости та бургомістри здійснювали реальну опіку місцевого населення, створювали український Червоний Хрест, служби взаємодопомоги, проте це не враховувалося як пом'якшуюча обставина чи обставина, яка виключала кримінальну відповідальність при притягненні їх до відповідальності за колабораціонізм після деокупації [95, с. 122].

Радянська комуністична влада неофіційно визнала «народи-колаборанти» – українців, кримських татар та окремі народи Кавказу. Так, у 1944 р. радянський уряд прийняв рішення про депортацію кримських татар з Криму, формальною підставою для депортації стало обвинувачення в масовому зрадництві та співпраці з нацистськими окупантами під час війни.

Окремо слід зауважити, що досліджувати факти колабораціонізму на території УРСР та інших українських землях, які на момент Другої світової війни входили до складу Речі Посполитої, Чехословаччини та Румунії, потрібно з урахуванням того, що вони на початок війни вже перебували під фактичною окупацією цих країн, а відтак на початку війни вторгнення нацистських військ сприймалося як зміна однієї окупаційної влади на іншу [95, с. 123].

Таким чином, кримінальна відповідальність за колабораціонізм засновувалася на довоєнному та радянському законодавстві і ототожнювалася з державною зрадою, яка і була основним злочином проти основ національної безпеки. В Україні до недавнього часу колабораціонізм вважався державною зрадою і, як і в інших країнах Європи, основним злочином проти основ національної безпеки, за яким здійснювалося переслідування, була державна зрада. Положеннями КК 1960 р. у ст. 56 передбачалася відповідальність за державну зраду – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній недоторканності, обороноздатності або державній безпеці України: перехід на бік ворога у воєнний час або в бойовій обстановці, шпигунство, подання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Положення чинного КК до недавнього часу також не передбачали відповідальність за колабораціонізм.

Таким чином, слід виокремити закономірності у розвитку кримінально-правової регламентації відповідальності за державну зраду як умовного попередника колабораціонізму:

– поява «нових» способів державної зради і розширення її сутності: змова з метою захоплення влади; заклики про невиконання розпоряджень військової

влади; участь у вбивствах і застосуванні насильства щодо населення, грабежі та знищення майна громадян і майна, яке належало юридичним особами, а також деталізація форм об'єктивної сторони державної зради: сприяння будь-яким способом іноземній державі, що знаходиться з СРСР у стані війни або яка веде з ним боротьбу шляхом інтервенції або блокади;

- утвердження принципу колективної відповідальності, відповідно до якого покаранню підлягали усі члени сім'ї зрадника;

- чітка і сувора регламентація умов звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду;

- уточнення і розвиток термінології (зокрема, щодо того, кому здійснюється зрада (цареві, державі, Батьківщині) [77, с. 38].

В ХХІ ст. вперше про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність на рівні законодавчих ініціатив в Україні заговорили у 2017 р. [70, с. 408]. В цей час у Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів, спрямованих на встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. Так, один з перших законопроектів, Проект Закону України «Про заборону колабораціонізму», реєстр. № 6170 від 09.03.2017 р., був спрямований на врегулювання одного з найважливіших питань, яке гостро постало перед Україною – питання заборони колабораціонізму. Його метою була заборона колабораціонізму та встановлення кримінальної відповідальності за співпрацю з російською окупаційною владою в Автономній Республіці Крим, м. Севастополі та на тимчасово непідконтрольних органам влади України територіях окремих районів Донецької та Луганської областей [202].

У ст. 1 даного проекту пропонувалося визнати колабораціонізмом співпрацю громадянина України з російською окупаційною владою та створеними чи підтримуваними рф незаконними збройними формуваннями в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, на тимчасово непідконтрольних органам влади України територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, а також вперше пропонувалося доповнити

положення КК статтею 111-1 «Колабораціонізм» у вищевказаній редакції з передбаченням покарання у вигляді позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. Пропонувалося до форм колабораціонізму включити: 1) організацію та участь у мітингах на підтримку російської окупаційної влади, а також у референдумах та виборах, які проводяться російською окупаційною владою; 2) публічні заклики, спрямовані на підтримку чи співробітництво з російською окупаційною владою; 3) ведення господарської діяльності з російською окупаційною владою та суб'єктами господарювання, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, незалежно від місця реєстрації таких суб'єктів господарювання; 4) отримання чи використання паспортів або інших документів незаконних організацій; 5) входження до складу російської окупаційної влади; 6) будь-які інші форми співпраці з російською окупаційною владою та створеними чи підтримуваними російською федерацією незаконними збройними формуваннями [202].

Вказаний законопроект не був прийнятий через наявність ряду недоліків, у першу чергу – через відсутність чіткості і обмеженість пропонованої кримінально-правової норми: серед діянь – зазначена лише співпраця, місцем вчинення злочину пропонувалося визнавати лише ті регіони, які на момент подання законопроекту були окупованими, і де можлива співпраця з російською окупаційною владою та незаконними збройними формуваннями.

Наступним Проектом Закону України «Про захист української державності від проявів колабораціонізму», реєстр. № 7425 від 20.12.2017 р. вводилося поняття колабораціонізму, яким визнавалося співробітництво з ворогом, сприяння у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, надання ворогу допомоги під час підготовки та проведення агресії, при розгортанні збройного конфлікту. Але законопроект, незважаючи на наявність спроби визначення понять колабораціонізму, чіткість опису можливих форм діяння, не передбачав відповідальність за

колабораціонізм, говорячи лише про її індивідуальність [203].

Ще один законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм)», реєстр. № 2549 від 06.12.2019 р., подавався з метою захисту національних інтересів України в умовах агресії РФ та захисту української державності від проявів колабораціонізму [181]. Пропонувалося доповнити положення КК новою статтею 111-1 у такій редакції:

«Стаття 111-1. Колабораціонізм.

1. Колабораціонізм, тобто особлива форма державної зради, яка полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, - караються позбавленням волі на строк від 3 до 5 років з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, - караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з конфіскацією майна або без неї.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків, - караються позбавленням волі на строк від 10 до 15 років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

4. Публічні заклики до колабораціонізму, виготовлення матеріалів із закликами до колабораціонізму з метою їх розповсюдження або їх розповсюдження – караються виправними роботами на строк до 2 років або арештом на строк до 6 місяців, або позбавленням волі на строк до 3 років».

Суперечливими моментами даного законопроекту визначалося визнання колабораціонізму як особливої форми державної зради, пропозиції щодо

криміналізації публічних закликів до співпраці та виготовлення матеріалів із закликами до співпраці з метою їх розповсюдження [181]. Вказаний законопроект не був прийнятий, зазнавши обґрунтованої критики. Так, у якості недоліків зазначалося відсутність вказівки на ознаки суб'єктивної сторони пропонованого діяння включно з факультативними її ознаками, що могло б призвести до порушень прав інших осіб. Таким чином, саме поняття кримінально караного колабораціонізму зводиться до співробітництва громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. За таких умов громадянина України можна буде притягнути до кримінальної відповідальності за виконання на тимчасово окупованій території будь-якої роботи чи заняття будь-якої посади, навіть такої, що взагалі не пов'язана з протидією Україні чи її інтересам (та має вимушений характер, зумовлений необхідністю забезпечення мінімальних умов своєї життєдіяльності), обґрунтовуючи це тим, що її виконання допомагає державі-агресору у легітимізації незаконної окупації та завдає шкоди Україні [181].

Так, у пропонованій диспозиції ч. 1 ст. 111-1 КК відсутня будь-яка згадка про форму вини вчинених діянь, їх спеціальну мету чи мотиви на відміну від чинного складу злочину «державна зрада», де передбачається важливий елемент, відсутній у запропонованому складі «колабораціонізму» – умисел завдати шкоду суверенітету України, її територіальній цілісності, що дозволяє убезпечити громадян від переслідування за лише сам факт перебування у відносинах із державою-агресором. Про важливість умислу під час взаємодії з окупаційною владою як передумови для притягнення особи до кримінальної відповідальності зазначалося в літературі: не можна розглядати як колабораціонізм саме лише перебування на певній службі чи посаді (навіть найвищій) або лише здійснення владних, службових чи професійних функцій від імені окупанта, якщо при цьому умисно не заподіюється шкода

охоронюваному об'єкту. При цьому недопустимо підводити під «шкоду суверенітетові, цілісності та недоторканності...» те, що тільки самим фактом перебування на певній посаді, особа допомагає легітимізувати владу окупанта чи сприяє існуванню або зміцненню його влади [220, с. 330]. Натомість чинні положення складів кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за співпрацю з ворогом, мають суттєвий запобіжник: чітке встановлення умислу на завдання шкоди національній безпеці чи територіальній цілісності України.

Відповідно до запропонованих у законопроекті складів кримінальних правопорушень провадження підприємницької діяльності, здійснення трудової діяльності, сплата податків, отримання документів від окупаційної адміністрації могли стати протиправними [48, с. 8]. Запропонована норма не містить визначення форм співробітництва громадян України з державою-агресором, які повинні вважатися колабораціонізмом, а невизначеність формулювання об'єктивної сторони та наслідків діяння у запропонованому законопроекті могло б ускладнити тлумачення та застосування її на практиці.

Таким чином, вказаний законопроект не розкривав сутність поняття «співробітництво», не визначав зміст і не відмежовував адміністративне, інформаційне та медійне співробітництво, не розмежовував вчинення «військового» та «невійськового» колабораціонізму, не давав відповідь на питання: чи слід розуміти економічним колабораціонізмом ведення підприємницької діяльності на тимчасово окупованій території України [180].

Законопроектом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм)», реєстр. № 5135 від 23.02.2021 р. пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за колабораціонізм як окрему (самостійну) форму державної зради, визначивши його як умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій

формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників [183]. Даний законопроект не був реалізований, в першу чергу тому, що описане у його складі кримінальне правопорушення дублювало ознаки вже наявних у положеннях КК діянь: державної зради та шпигунства.

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)», реєстр. № 5144 від 24.02.2021 р. також пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність у ст. 111-1 КК, якою слід було б передбачити кримінальну відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах [103, с. 69]. Даний законопроект мав на меті обмежити доступ до зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, строком на 15 років та інші відповідні покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями, а також можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння [179]. Після тривалого доопрацювання саме цей законопроект став основою для запровадження в положення КК відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. норми, що передбачала б відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК) [182].

Таким чином, ми вказали ключові законопроекти, які були зареєстровані у Верховній Раді України до 24.02.2022 р. Серед загальних зауважень до них слід відмітити дублювання змісту, формулювання пропозиції щодо змін до КК в узагальненій формі, що дозволяє стверджувати про охоплення ними різноманітних проявів колабораціонізму [181], створення колізії, за якої за ті самі діяння могли бути охоплені декількома складами правопорушень

одночасно, що порушило б принцип законодавчої визначеності та створило б простір для зловживань під час розслідування таких діянь.

Крім того, у кількох законопроектах виявлено протилежні дефініції колабораціонізму: як особлива форма державної зради, що полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України (законопроект № 2549); як умисне і добровільне співробітництво громадянина України з державою-агресором або її представниками у будь-якій формі, в інтересах держави-агресора і на шкоду національній безпеці України чи її союзників (законопроект № 5135). Ці визначення є недосконалими з причин, описаних вище, і потребують суттєвих доопрацювань.

Щодо розуміння військового, економічного, адміністративного колабораціонізму вищезазначені проекти дають різне визначення [48, с. 6–11].

Так, дії військового характеру мають різноманітний вияв і описуються наступним чином: особлива форма державної зради, яка полягає у військовому [...] співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України (законопроект № 2549); участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора (законопроект № 5135); добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та / або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням

допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (законопроект № 5144).

Дії економічного характеру проявляються наступним чином: особлива форма державної зради, яка полягає у економічному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України (законопроект № 2549); ведення господарської діяльності спільно з окупаційною владою та суб'єктами господарювання, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, незалежно від місця реєстрації таких суб'єктів господарювання (законопроект № 5135); передача матеріальних та нематеріальних ресурсів регулярним військам держави-агресора, радникам, інструкторам і найманцям, що направлені державою-агресором, а також незаконним формуванням, підпорядкованим органам, самопроголошеним чи створеним державою-агресором, які виконували чи виконують на тимчасово окупованій території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування (законопроект № 5135); передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та / або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та / або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (законопроект № 5144).

Дії адміністративного характеру у колабораційній діяльності пропонувалося визначати як: особливу форму державної зради, яка полягає у адміністративному співробітництві громадянина України з державою-

агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України» агресора (законопроект № 2549); участь у збройному конфлікті на боці держави-агресора, зокрема для забезпечення підтримки органів, самопроголошених чи створених ворогом, які виконували чи виконують на тимчасово непідконтрольній Україні території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування (законопроект № 5135); організація та проведення під контролем держави-агресора виборів, референдумів, опитувань, плебісцитів та інших форм безпосереднього волевиявлення громадян на тимчасово окупованих територіях (законопроект № 5135); організація масових заходів політичного характеру (мітинги, демонстрації, пікетування, страйки), в рамках співробітництва з державою-агресором, з метою сприяння та надання їй допомоги у здійсненні агресивних дій проти України, підтримки органів, самопроголошених чи створених державою-агресором, які виконували чи виконують на тимчасово окупованій території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, а також активна участь у таких заходах з метою підтримки цих органів (законопроект № 5135); вступ на посади в органах, самопроголошених чи створених державою-агресором, які виконували чи виконують на тимчасово окупованій території функції, властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування, якщо такі посади пов'язані з управлінням, прийняттям рішень відповідного органу та / або участю в процесі розробки і ухвалення таких рішень (законопроект № 5135); добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (законопроект № 5144); добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-

господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, в тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та / або референдумів на тимчасово окупованій території, або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та / або референдумів на тимчасово окупованій території (законопроект № 5144).

Отже, проблема кримінально-правової протидії колабораціонізму нарешті набула законодавчого вирішення [90, с. 384]. На цьому законодавча робота не припинилася, натомість періодично з'являється ряд законопроектів, які покликані удосконалити чинну ст. 111-1 КК. Так, фактично відразу після запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність було зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо розширення переліку кримінальних правопорушень за здійснення колабораційної діяльності», реєстр. №7223 від 28.03.2022 р. Метою законопроекту було встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, яка б мала застосовуватися до громадян України, що мають російське громадянство (підданство). Тому пропонувалося доповнити ст. 111-1 КК новою частиною 2 такого змісту: «Перебування громадянина України у громадянстві (підданстві) іншої держави, яка здійснює збройну агресію проти України, - карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої».

На вказану законодавчу ініціативу варто заперечити наступне. Громадянство є певним правовим зв'язком між фізичною особою і державою Україна, що виявляється у взаємних правах та обов'язках. Перебування громадянина України у громадянстві (підданстві) іншої держави характеризує певний правовий статус такої особи та не є проявом її суспільно небезпечної поведінки, яка може бути криміналізована. Притягувати особу до

відповідальності лише за те, що вона «перебуває» у певному статусі чи є громадянином іншої держави є помилковою.

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підпорядкування українських підрозділів міжнародних компаній регіональним офісам, які знаходяться на території держави-агресора», реєстр. № 7279 від 12.04.2022 р. пропонувалося розширити об'єктивну сторону колабораційної діяльності шляхом включення у структуру статті частину п'яту наступного змісту: «порушення обмежень в діяльності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, що пов'язані з державою-агресором, вчинене особою, яка на законних підставах має право діяти від імені такої юридичної особи» [184].

Крім того, пропонувалося примітку до даної норми після пункту 1 доповнити новим пунктом такого змісту: «2. У частині п'ятій цієї статті під порушеннями обмежень в діяльності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, що пов'язані з державою-агресором, розуміється господарська діяльність юридичної особи, створеної за законодавством України, представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності, які та/або посадові особи яких: 1) виконують вказівки, доручення, діють відповідно до інструкцій громадян та/або юридичних осіб (їхніх посадових осіб), створених за законодавством держави-агресора, або осіб, засуджених до кримінальної відповідальності або до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру за вчинення одного чи кількох злочинів, передбачених статтями 109-111-1, 113, 114 КК, або осіб, пов'язаних з ними відносинами контролю в розумінні законодавства про захист економічної конкуренції; 2) діють від імені чи в інтересах громадян та/або юридичних осіб (їхніх посадових осіб), створених за законодавством держави-агресора, або осіб, засуджених до кримінальної відповідальності або до яких застосовано заходи кримінально-правового характеру за вчинення одного чи кількох злочинів, передбачених статтями 109-111-1, 113, 114 КК, або осіб, пов'язаних відносинами контролю в розумінні захисту економічної конкуренції» [184].

Метою таких змін мало бути визнати зменшення негативних наслідків збройної агресії РФ проти України шляхом надання вказівок українським підрозділам міжнародних компаній від регіональних офісів цих компаній, що розташовані на території держави-агресора.

Прийняття вказаного проєкту закону є недоречним з наступним причин. Так, недоцільною є перспектива криміналізації діяння, що фактично являє собою звичне провадження законної господарської діяльності: за змістом даного законопроєкту «порушення обмежень» визначається як «господарська діяльність юридичної особи, створеної за законодавством України, представництва іноземного суб'єкта господарської діяльності, яка полягає у виконанні вказівок, доручень, здійсненні діяльності відповідно до інструкцій громадян та/або юридичних осіб, створених за законодавством держави-агресора, та/або діють від імені чи в інтересах певних осіб». Для притягнення винної особи до відповідальності необхідно чітко встановити і законодавчо визначити коло обмежень, порушення яких мало б місце у даному випадку.

У тексті проєкту має місце невідповідність між визначенням суб'єкта правопорушення: у диспозиції ч. 5 ст. 111-1 КК визначено, що суб'єктом є особа, яка на законних підставах має право діяти від імені відповідної юридичної особи. Далі, у п. 2 примітки до ст. 111-1 КК мова йде про здійснення певної господарської діяльності юридичними особами та/або посадовими особами таких юридичних осіб. З огляду на викладене, вбачається необхідність передбачення, окрім кримінального покарання для фізичної особи, заходів кримінально-правового характеру для юридичної особи, від імені або в інтересах якої діє така фізична.

Невизначеним є коло осіб, про провадження господарської діяльності від імені чи в інтересах яких йдеться у п. 2 примітки до ст. 111-1 КК. Так, пропонуваній склад кримінального правопорушення передбачає (здебільшого) вчинення діяння іноземним громадянином за межами України. Згідно положень ч. 1 ст. 8 КК іноземці, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні

відповідальності за нормами КК у випадках, передбачених міжнародними договорами або якщо вони вчинили передбачені КК тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України. Тому відсутні будь-які підстави вважати, що пропоновані зміни, будучи сформульованими в якості тяжкого злочину, посягають на інтереси України та права і свободи її громадян.

Додаткового уточнення і доопрацювання вимагає також санкція пропонованого складу правопорушення. Як було зазначено вище, вказана санкція передбачає лише основне покарання у виді штрафу. На нашу думку, така безальтернативна санкція характеризується недостатніми караністю і суворістю. Видається, що санкції за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України слід наповнювати більш суворими видами покарання з їх додатковими видами у вигляді конфіскації майна та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Таким чином, пропонований законопроект № 7279 склад кримінального правопорушення побудований з порушенням принципу правової визначеності, на обов'язковому дотриманні якого наголошують Конституційний Суд України, Верховний Суд та Європейський суд з прав людини, сформульований некоректно, допускає визнання будь-якої дії розташованого в Україні представництва юридичної особи від імені, або в інтересах, або на виконання вказівок головного офісу (чи його службової особи), дислокованого на території держави-агресора, кримінально протиправною, створює широкі можливості для корупційних зловживань з боку правоохоронних та наглядових органів і їх службових осіб.

Проектом Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та порядку досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України», реєстр. №7329 від 29.04.2022 р. пропонувалося у ст. 111-1 КК розширити кримінально-правові санкції наступним чином: у санкцію ч. 1 ст. 111-1 КК

додати покарання у вигляді штрафу від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот годин, у санкцію ч. 2 ст. 111-1 КК додати покарання у вигляді штрафу від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк до двохсот сорока годин. Такі зміни повинні сприяти удосконалення окремих положень законодавства та ефективного виконання завдань кримінального провадження [191].

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення», реєстр. №7570 від 20.07.2022 р. пропонувалося створити законодавче підґрунтя для правильного розмежування правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК та інших суміжних правопорушень, а також удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність [192].

У законопроекті пропонувалося:

1) встановити розмір покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового у випадках, передбачених статтями розділів I та XX Особливої частини КК на строк від п'яти до п'ятнадцяти років;

2) визначити відмежувальні ознаки колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК) та державної зради (ст. 111 КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК) від інших суміжних кримінальних правопорушень;

3) впорядкувати складну конструкцію ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» шляхом трансформації ч.ч. 1-7 ст. 111-1 у ч.ч. 1-4 цієї статті, де у ч. 1 розкрити зміст колабораційної діяльності в інформаційній та освітній сферах; у ч. 2 – в економічній та адміністративній сферах; у ч. 3 – у політичній сфері; у ч. 4 – у воєнній, правоохоронній, безпековій та судовій сферах;

4) встановити за правопорушення, передбачені ст. 111-1 КК, декілька альтернативних покарань, які можуть бути призначені залежно від конкретних обставин провадження;

5) замінити у ст.ст. 111-1, 146-1 і 436-2 КК ряд термінів уніфікованим терміном «державо-агресор», а визначення «держави-агресора» навести у примітці до ст. 111-1 КК.

Проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність», реєстр. № 7647 від 08.08.2022 р. пропонувалося зміни до ст. 111-1 КК щодо заборони частини господарської діяльності, яка має провадитись для забезпечення життєдіяльності територій, навіть попри їх фактичну окупацію, та декриміналізацію такою діяльності у випадку її вимушеності, тобто такої, що здійснювалась під тиском окупаційних органів [186]. Метою пропонованих змін є приведення норм КК до реальності та завдань держави зі збереження контролю над фактично окупованими після 24.02.2022 р. територіями, а також забезпечення життєдіяльності мешканців таких територій.

Загалом доцільно визнавати різновидом колабораційної діяльності лише добровільне провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі, окупаційною адміністрацією держави-агресора, за винятком випадків, визначених законом. Вважаємо, що посилення на добровільність провадження господарської діяльності у пропонованих змінах є зайвою [113, с. 209; 122, с. 39]. Правильно говорити, що вилучати «добровільність» щодо співпраці з державою-агресором як необхідну складову для кваліфікації колабораційної діяльності недоцільно. Довести примус за ознаками ст. 40 КК надзвичайно складно, і це не враховує реалій перебування на окупованій території в умовах постійного тиску, примусу та залякування [6]. Тобто, така діяльність завжди є добровільною [5, с. 265]. Запропоновані зміни фактично декриміналізують здійснення господарської діяльності із державою-агресором, що є неприпустимим [65, с. 234].

Законопроектом «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», реєстр. № 8077 від 26.09.2022 р. пропонувалося доповнити ст. 111-1 КК приписами щодо кримінальної відповідальності за співпрацю із державою-агресором суб'єктів, які здійснюють управлінську чи юридичну функції: адвокат, аудитор, оцінювач, експерт, арбітражний керуючий, приватний виконавець, незалежний посередник, член трудового арбітражу, третейський суддя, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг [194]. Крім того, вказаний проєкт має на меті внести зміни до ст. 111-1 КК задля приведення її положень у відповідність до ст. 40 КК «Фізичний або психічний примус» шляхом виключення «добровільності» співпраці з державою-агресором як необхідної складової для кваліфікації такого діяння, як колабораціонізм. Метою даного законопроекту є вдосконалення інституту кримінальної відповідальності за колабораціонізм та розширення кола осіб, які співпрацюють з державою-агресором, а також обмеження доступу таких осіб до здійснення незалежної професійної діяльності, та кола посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування.

Слід погодитися з думкою, що прийняття вказаної пропозиції є передчасною. Специфіка вказаних професій свідчить про їх важливість у суспільному житті і обумовлює реальні наслідки від співпраці із ворожою державою. Реалізована кримінально-правова заборона може мати негативні наслідки для населення, що перебуває на тимчасово окупованих ворогом територіях, залишаючись без кваліфікованого правового захисту [129, с. 372]. Тому вказана законодавча пропозиція потребує додаткової аргументації. Так, розглянувши сутність діяльності адвоката, слід згадати, що адвокатська діяльність є незалежною професійною діяльністю адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [175]. Завданням адвоката є надання правової допомоги задля забезпечення

реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також сприяння їх відновленню в разі порушення. Наявність адвоката для клієнтів – громадян України, які перебувають на тимчасово окупованій території України, може бути єдиним шансом для боротьби зі свавільними арештами, залякуваннями, політично вмотивованими переслідуваннями, катуваннями та іншими незаконними діями держави-агресора (окупаційної адміністрації держави-агресора) [194]. Послуги, криміналізацію яких передбачено, не є протиправними за своєю суттю та забезпечують майнові права осіб, що з різних причин залишаються в окупації [6]. Тому некоректно стверджувати, що діяльність адвоката – громадянина України на тимчасово окупованій території України апріорі є одним із різновидів колабораційної діяльності. Адже колабораційна діяльність – це умисна, добровільна співпраця з державою-агресором, вчинена в умовах окупації території України або її частини і з метою забезпечити підтримку державі-агресору та спричинити шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності або державній, економічній чи інформаційній безпеці [194].

Інша наукова позиція говорить про необхідність виконання покладених на державу зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України, для забезпечення якої потрібно передбачити можливість здійснювати таку діяльність у встановленому законодавством окремому порядку та за умови її погодження з державними органами України [65, с. 254].

Згодом у Верховній Раді України було зареєстровано три законопроекти під майже єдиним реєстраційним номером: «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність», реєстр. №8301 від 23.12.2022 р., «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність», реєстр. №8301-1 від 05.01.2023 р., «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на

тимчасово окупованих територіях», реєстр. №8301-2 від 09.01.2023 р. Їх метою відповідно є: удосконалення положень ст. 111-1 КК для здійснення більш ефективної кваліфікації дій за колабораціонізм; удосконалення положень ст. 111-1 КК в частині розширення переліку можливих санкцій за окремі прояви колабораційної діяльності для досягнення мети застосовуваного до винної особи покарання; створення законодавчого підґрунтя для правильного розмежування колабораційної діяльності та суміжних правопорушень, удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення.

Першим із зазначених законопроектів пропонувалося у санкціях ч.ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК передбачити такі види покарань, як штраф та громадські роботи; виключити із даної статті вказівку на «добровільність» співпраці з державою-агресором як необхідну складову для кваліфікації діяння як колабораціонізм для приведення її положень у відповідність з положеннями ст. 40 КК «Фізичний або психічний примус»; доповнити диспозицію ч. 3 вказівкою на здійснення пропаганди у закладах культури; встановити, що кримінально караним діянням у ч. 4 є передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, за винятком випадків, визначених законом; розширити диспозицію ч. 5 такими місцями вчинення злочину, як установи, підприємства та організації; встановити кримінальну відповідальність за здійснення громадянином України на тимчасово окупованій території України і на підставі законодавства, відмінного від законодавства України, професійної діяльності, пов'язаної з наданням послуг аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського

судді, виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав, або надання інших публічних послуг [197].

Слід зазначити про необхідність належного законодавчого забезпечення життєдіяльності мешканців територій, які перебувають у фактичній окупації після 24.02.2022р, і шляхом встановлення допустимих винятків економічної співпраці суб'єктів господарювання, які діють на цих територіях, з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Але необхідно пам'ятати, що норми кримінального законодавства є вторинними (похідними) від норм регулятивного законодавства. Тобто для визначення випадків, коли відповідна співпраця з державою-агресором не вважатиметься колабораційною діяльністю (якщо вона є вимушеною, спрямованою виключно на забезпечення життєдіяльності тимчасово окупованого населеного пункту чи інтересів громади), необхідно мати чинні приписи регулятивного законодавства України щодо особливостей провадження господарської діяльності на тимчасово окупованій території, якими це питання врегульоване. Натомість, зі змісту законопроекту незрозуміло, про які випадки, визначені законом (і яким саме), йдеться у пропонованій редакції ч. 4 ст. 111-1 КК. На сьогодні чинне національне регулятивне законодавство не передбачає певного переліку дозволених видів господарської діяльності, що можуть провадитись на тимчасово окупованих територіях. За таких умов формулювання диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК у пропонованій редакції лише сприятиме правовій невизначеності, що навряд чи можна вважати доцільним [194].

Додаткового обґрунтування потребує пропозиція законопроекту відмовитись від кримінально караного діяння у вигляді вчинення особами, зазначеними у ч. 5-7 ст. 111-1 КК, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Відомо, що декриміналізація відповідного діяння має бути зумовлена конкретними факторами, що створюють їй підстави здійснюватися за певних приводів і відповідати певним умовам. При цьому в супровідних документах до вказаного

законопроєкту відсутні будь-які посилання на певні факти, наукові дослідження, статистичні дані, які б свідчили про необхідність декриміналізації згаданих діянь [196]. Крім того, авторами не враховуються негативні кримінально-правові наслідки декриміналізації.

Щодо надання публічних послуг, які можуть надаватись на тимчасово окупованій території України (у тому числі й тих, що покликані забезпечити реалізацію основоположних прав осіб, які проживають на такій території), варто зазначити наступне. При використанні мовної конструкції, зазначеної у пропонованій диспозиції ч. 8 ст. 111-1 КК «надання інших публічних послуг» неможливо з'ясувати, за надання яких саме публічних послуг мешканцям тимчасово окупованої території України громадянин України підлягатиме кримінальній відповідальності за ч. 8 ст. 111-1 КК.

Наступним законопроєктом пропонувалося передбачити у санкціях ч.ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК основне покарання у виді штрафу. Основна відмінність даного проєкту від попереднього, законопроєкту № 8301 полягає у тому, що в останньому проєкті санкції ч. ч. 1 та 2 ст. 111-1 КК пропонувалося доповнити лише покаранням у виді штрафу. Водночас розмір штрафу, запропонований у даному проєкті, є вищим, ніж у попередньому законопроєкті: від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 111-1 КК) та від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 111-1 КК). При цьому наголошується на пріоритетності потреб під час збройної агресії та необхідності дотримання балансу між метою застосовуваного до окремої особи покарання та інтересів держави.

Такі зміни не розширюють перелік санкцій, а замінюють одне основне покарання (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) іншим (штраф з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю або без такого). Таким чином, як і в чинній редакції ст. 111-1 КК, в проєкті закону санкції за кількістю основних покарань залишаються безальтернативними. Подібна ситуація викликає застереження, що з огляду на чинні положення ч.ч. 2 і 4 ст. 12 КК внаслідок змін до санкції

ч. 2 ст. 111-1 КК відповідний склад кримінального проступку переходить до категорії нетяжких злочинів. Обґрунтування щодо такої зміни оцінки рівня суспільної небезпечності цього діяння в пояснювальній записці відсутні.

Ще одним законопроектом пропонувалося: визнати суб'єктом правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, службову особу, що буде сприяти розмежуванню правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК та ч. 1 ст. 436-2 КК, доповнити санкції ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК такими видами покарань як штраф та громадські роботи, визначити, що впровадження стандартів освіти можуть полягати у викривленні історичних та географічних фактів в інтересах держави-агресора, та/або програм зі схвалення дій збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, розпалювання ворожнечі щодо України, громадян України, збройних сил України; встановити кримінальну відповідальність за агітацію, вербування та інші форми залучення дітей до дитячо-юнацьких рухів та формувань на тимчасово окупованих територіях для подальшого залучення їх до лав збройних формувань держави-агресора, забезпечення діяльності таких рухів та формувань, а також добровільне впровадження громадянами України стандартів освіти держави-агресора у навчальних закладах (закладах освіти), що полягають у викривленні історичних та географічних фактів в інтересах держави-агресора та/або програм зі схвалення дій збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, розпалювання ворожнечі щодо України, громадян України, збройних сил України (ч. 3 ст. 111-1 КК); визначити вичерпний перелік видів діяльності, що підпадають під визначення колабораційної діяльності під час здійснення господарської діяльності [188].

Запропонована проектом Закону № 8301-2 редакція ч. 1 ст. 111-1 КК звужує суб'єкта учинення кримінального правопорушення лише до службової особи. Запровадження такої редакції може призвести до неоднозначності практичного застосування такої правової норми, оскільки в цій статті фактично запропоновані кваліфіковані склади злочинів, які суперечитимуть один одному. Відповідно запропонована редакція ч. 1 ст. 111-1 КК буде суперечити

положенням ч. 5 ст. 111- КК. Пропозиція розмежувати діяння, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК та ч. 1 ст. 436-2 КК шляхом обмеження числа суб'єктів першого з цих кримінальних правопорушень лише службовими особами не лише суперечить традиціям правотворчості та практиці законопроектної роботи, а й безпідставно пом'якшує відповідальність службових осіб, які саме через свій статус спеціальних суб'єктів повинні нести більш сувору відповідальність.

Додаткового обґрунтування потребує пропозиція щодо окремої вказівки у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК на «агітацію, вербування та інші форми залучення дітей до дитячо-юнацьких рухів та формувань на тимчасово окупованих територіях для подальшого залучення їх до лав збройних формувань держави-агресора, забезпечення діяльності таких рухів та формувань». Адже у засобах масової інформації України вже з'являлись повідомлення про розпочаті уповноваженим органом досудового розслідування кримінальні провадження за чинною ч. 3 ст. 111-1 КК за фактами здійснення громадянином України пропаганди створення осередку російського «військово-патріотичного руху «Юнармія». Це свідчить про те, що аналізовані діяння розцінюються уповноваженими суб'єктами як відповідна пропаганда з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, відповідальність за здійснення якої вже передбачена кримінальним законодавством. Буквальне тлумачення словосполучення «агітація, вербування та інші форми залучення дітей до дитячо-юнацьких рухів та формувань на тимчасово окупованих територіях для подальшого залучення їх до лав збройних формувань держави-агресора» означатиме необхідність не просто констатації факту певної форми залучення дітей до дитячо-юнацьких рухів та формувань на тимчасово окупованих територіях, утворених або таких, що спонсоруються державою-агресором, а залучення дітей у відповідні рухи (формування) для подальшого вступу їх до лав збройних формувань держави-агресора, а доведення цієї обставини може виявитись надзвичайно складним [187].

Законопроектом пропонується встановити вичерпний перелік видів господарської діяльності, провадження яких у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, підпадатиме під визначення колабораційної діяльності у контексті ч. 4 ст. 111-1 КК. Однак, цей перелік містить певні недоліки. Наприклад, у диспозиції ч. 4 ст. 111-1 КК йдеться про постачання звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки для держави-агресора. Буквальне тлумачення цього положення означатиме, що постачання відповідних предметів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, не охоплюватиметься вказаною нормою. Щоб установити чітку межу між дозволеними та забороненими видами господарської діяльності на тимчасово окупованих територіях, треба виділити ті види діяльності, які безпосередньо заборонені та можуть кваліфікуватися такими згідно зі статтею 111-1 КК [6]. Виникає також питання, чи підпадатиме під дію нової редакції ч. 4 ст. 111-1 КК провадження діяльності з надання послуг з ремонту військової чи спеціальної техніки для держави-агресора або окупаційної влади, що, вочевидь, суперечить інтересам України. Окрім того, запропонований проектом підхід потенційно може призвести до необхідності подальшого розширення вказаного переліку і неодноразового внесення до даної норми змін [187].

Відповідно до статті 9.1.8. «Колабораційна діяльність» проекту нового КК [214], громадянин України, який на тимчасово окупованій території України підтримував державу-агресора, добровільно співпрацюючи з нею, а саме:

- 1) організував чи проводив незаконні вибори або референдум,
- 2) організував чи проводив захід політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, брав активну участь у заході,
- 3) впроваджував стандарти освіти держави-агресора у закладах освіти,
- 4) здійснював інформаційну діяльність,
- 5) провадив узгоджену з державою-агресором господарську діяльність в її інтересах,

6) передавав державі-агресору матеріальні ресурси чи інші активи,

7) внаслідок призначення чи обрання обійняв посаду в окупаційній адміністрації держави-агресора або підконтрольному державі-агресору самопроголошеному органі, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території України, або в установі чи організації, створеній такою адміністрацією чи таким органом, – вчинив злочин 5 ступеня.

Поряд з тим, наступна норма, стаття 9.1.9. проекту нового КК [214] «Окупаційна діяльність», передбачає відповідальність іноземця або особи без громадянства, яка на тимчасово окупованій території України:

1) надала державі-агресору допомогу в здійсненні акту агресії проти України або в підривній діяльності проти державної безпеки України;

2) організовувала чи проводила незаконні вибори або референдум,

3) організовувала чи проводила захід політичного характеру щодо реалізації або підтримки рішень чи дій держави-агресора, або взяла активну участь у такому заході,

4) впроваджувала стандарти освіти держави-агресора в закладах освіти або здійснювала освітню діяльність за такими стандартами в закладах освіти України,

5) здійснювала інформаційну діяльність,

6) провадила узгоджену з державою-агресором господарську діяльність в її інтересах,

7) передавала державі-агресору матеріальні ресурси чи інші активи,

8) внаслідок призначення чи обрання обійняла посаду в окупаційній адміністрації держави-агресора або підконтрольному державі-агресору самопроголошеному органі, який узурпував виконання владних функцій на тимчасово окупованій території, або в установі чи організації, створеній такою адміністрацією чи таким органом, – вчинила злочин 5 ступеня [214].

Як ми бачимо, пропонується передбачити відповідальність за два подібних діяння з відмежування, в першу чергу, суб'єктом кримінального

правопорушення: у ст. 9.1.8 пропонується встановити відповідальність громадянина України, у ст. 9.1.9 – іноземця чи особи без громадянства.

Дані правопорушення пропонується вважати злочинами 5 ступеня, тобто такими, що відповідно до статті 3.2.5 «Санкції за злочини» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування» Розділу 3.2. «Покарання» проекту нового КК [214] караються ув'язненням на строк від 6 до 8 років.

Відповідно до положень ст. 9.1.1. Книги дев'ятої «Кримінальні правопорушення проти держави» Розділу 9.1. «Злочини проти державної безпеки» проекту нового КК [214], не вважається колабораційною або окупаційною діяльністю співпраця з державою-агресором, яка була вимушеною, тобто здійснюваною проти волі особи, яка вжила можливих за конкретних умов заходів, щоб не спричинити чи мінімізувати шкоду державній безпеці України, або спрямованою виключно на забезпечення життєдіяльності населення чи інтересів громади, що не суперечать законам України.

Згідно проекту Концепції законодавчих змін щодо удосконалення кримінальної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності та суміжних з нею злочинів, пропонується розширити розуміння сутності даного діяння. Так, в ч. 1 ст. 111-1 КК пропонується розширити коло формувань, співпраця з якими є кримінально караними: крім збройних формувань до диспозиції ч. 1 ст. 111-1 КК включити воєнізовані. Відразу виникає зауваження щодо розбіжності із положеннями ст. 260 КК, згідно якої формування визначаються як «воєнізовані або збройні». Пропонується використати формулювання «держави-агресора, воєнізованих або збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора».

У ч. 4 ст. 111-1 КК пропонується криміналізувати добровільну передачу громадянином України матеріальних активів окупаційній адміністрації держави-агресора, незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території України, а також організацію та/або провадження господарської діяльності або здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-

агресора, з метою забезпечення інтересів та потреб держави-агресора, її окупаційної адміністрації, незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованих територіях України. Видається необхідним відхилити пропозицію щодо доповнення ч. 4 ст. 111-1 КК посиланням на «добровільність», позаяк це зайве уточнення, адже недобровільна передача неможлива апріорі і не буде кримінально караною в силу положень ст. 39 та ст. 40 КК. Крім того, додавання до складу правопорушення ознаки суб'єктивної сторони – його мети, може призвести до звуження кола суб'єктів, які потенційно можуть підлягати кримінальній відповідальності. Така позиція обґрунтовується тим, що наявність мети лише особистого збагачення відрізняється від мети у вигляді забезпечення потреб держави-агресора, що і виключає кримінальну відповідальність.

Натомість викликають схвалення наступні пропозиції, озвучені у вказаній Концепції щодо змісту ст. 111-1 КК:

- у ч. 2 ст. 111-1 КК: словосполучення «у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора» пропонується спростити на «в окупаційній адміністрації держави-агресора», адже «незаконні органи влади» не можуть виникати або існувати без окупаційної адміністрації держави-агресора;
- у ч. 3 ст. 111-1 КК: пропонується уточнення складу кримінально протиправного діяння в частині переліку місць, де проводиться пропаганда для неповнолітніх осіб: «здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти, закладах оздоровлення та відпочинку, місцях, що використовуються для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів». На нашу думку, викладене формулювання потребує наступної редакції: «у закладах освіти, культури, науки, оздоровлення та відпочинку»;
- у ч. 5 ст. 111-1 КК: позитивної оцінки набуває пропозиція щодо криміналізації не лише закликів до проведення виборів та/або референдумів, але й закликів до їх організації або участі у їх проведенні;

- розширення санкцій статті шляхом запровадження альтернативних видів покарання у вигляді штрафу та позбавлення волі, запровадження обов'язкового додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю з одночасним виключенням із санкцій покарань у вигляді виправних робіт та арешту, а також надання суду дискреції при призначенні покарання.

Позитивної реакції заслуговує також зміст примітки 1 та 5 щодо приведення її змісту у відповідність до положень Закону України «Про медіа» від 13.12.2022 р. та конкретизація тяжких наслідків у випадку заподіяння матеріальної шкоди, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Чинне формулювання тяжких наслідків виключає можливість інкримінування винній особі ч. 8 ст. 111-1 КК у разі заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

Розуміння «стандарту освіти» пропонується викласти у такій редакції: «під стандартом освіти держави-агресора слід розуміти визначену державою-агресором, її окупаційною адміністрацією сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності».

Отже, кримінально-правова охорона основ національної безпеки зародилася досить давно. Її основним проявом було притягнення винних до відповідальності за вчинення державної зради. До недавнього часу державна зрада мала дуже широкі форми прояву і охоплювала колабораційну діяльність в її сучасному розумінні. Як ми виявили, активізація роботи законодавчого органу свідчить про реальні перспективи удосконалення чинної ст. 111-1 КК.

1.3. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в кримінальному праві зарубіжних країн

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє враховувати позитивний чи негативний досвід інших країн, звертати увагу на неврегульовані питання, проаналізувати зрозумілі для національної правової системи положення під іншим кутом зору, виявити глобальні чи регіональні тенденції. Будь-яке порівняльне дослідження вимагає визначення щодо обсягу порівнюваних об'єктів та предмету порівняння [73, с. 177]. У межах даного підрозділу здійснено спробу аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн щодо криміналізації в Особливій частині КК співпраці з окупантами як самостійного виду кримінальних правопорушень, назви таких діянь чи їх можливих відображень у межах іншого, більш загального, складу правопорушень.

Колабораціонізм, будучи поширеним явищем на території багатьох окупованих протягом Другої світової війни європейських країн, набував яскраво виражених адміністративних та військово-політичних рис. Науковці, які досліджували колабораціоналізм, зазначають, що він виник у Першу світову війну та мав місце у Другій світовій війні. Однак на той час у кримінальних кодексах європейських країн була відсутня норма про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Тому вже після початку війни деякі держави Європи, такі, як Франція та Бельгія, ухвалювали відповідне законодавство про відповідальність і надавали йому зворотну дію в часі, що було резонансним серед юридичної спільноти [125, с. 85].

За тогочасних соціально-історичних умов колабораціоністська діяльність мала свою специфіку залежно від країни, яка перебувала під окупацією. Така специфіка зумовлювалась тактикою окупанта; тривалістю окупації; станом економічного та політичного розвитку тієї чи іншої країни в довоєнний час (економічні проблеми, політична криза, відсутність демократичних засад організації суспільства); ступенем залученості до співпраці державних і

громадських діячів та впливових соціальних груп, її метою, а також сприйняттям цієї співпраці на різних щаблях суспільства [160, с. 9–10].

У законодавстві більшості зарубіжних країн колабораційна діяльність вважається формою державної зради і охоплюється відповідним складом кримінального правопорушення [160, с. 11]. У сучасному кримінальному законодавстві країн Європи немає злочину «колабораціонізму». Виняток становить КК Литовської Республіки, що визнає кримінально караним «сприяння незаконній владі в утвердженні окупації чи анексії Литовської Республіки, зокрема придушення опору мешканців Литви або в допомозі структурам незаконної влади у здійсненні окупації чи анексії». [160, с. 118]. Ст. 120 КК Литовської Республіки передбачено відповідальність громадянина держави, який в умовах окупації чи анексії допомагав незаконним державним структурам встановити окупацію чи анексію, придушував опір литовського населення або іншим чином допомагав незаконному уряду діяти проти Литовської Республіки, підлягає відповідальності за даною нормою [70, с. 408]. Специфіка даної норми полягає в тому, що законодавцем зазначена чітка форма співпраці – придушення опору населення чи іншої допомоги в поєднанні зі специфічною обстановкою у вигляді окупації та анексії, що є конструктивними ознаками колабораціонізму і надає підстави для чіткого розмежування від інших форм протиправних діянь на шкоду державним інтересам. Отже, КК Литви у Розділі XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави» визначає поняття «колабораціонізм». Зокрема вказується, що дії громадянина Литви, який в умовах окупації або анексії допомагає органам незаконного уряду зміцнювати окупацію або анексію, придушувати опір литовського населення або іншим чином допомагає незаконному уряду в проведенні діяльності проти Литовської Республіки, караються позбавленням волі на строк до п'яти років [282, с. 54].

Разом з тим, положеннями КК Литви передбачено дві загальні норми: ст. 117 «Зрада»: «Громадянин Литовської Республіки, який під час війни або після оголошення воєнного стану перейшов на бік ворога або допомагав ворогу

діяти проти Литовської держави, – карається ув'язненням на строк від 5 до 15 років» та ст. 118 «Допомога іншій державі проти Литовської Республіки»: «1. Той, хто допомагав іншій державі діяти проти Литовської Республіки – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, оборони чи економіки, – карається ув'язненням на строк від 2 до 7 років» [73, с. 178].

Варто вказати, що у литовському Законі про основи національної безпеки у Розділі IV «Громадянський опір», зазначається, що сила громадянського спротиву визначається волею і самовизначенням Нації боротися за власну свободу, рішучістю кожного громадянина, незалежно від віку та професії, всіма можливими засобами протистояти нападнику чи загарбнику і сприяти обороні Литви. Держава підтримує автономні громадські організації, діяльність яких сприяє підготовці громадянського опору або зміцненню обороноздатності. У разі нападу або посягання на територіальну цілісність Литви або її конституційний лад громадяни та їх автономні утворення вживають дій громадянського опору – ненасильницького опору, непокори та відмови від співпраці з незаконною адміністрацією, а також збройний опір [282, с. 54]. Крім того, норми вказаного закону констатують, що країна буде протистояти агресору всіма доступними засобами: військовою обороною, партизанською боротьбою, громадянською непокорою, відмовою від колабораціонізму. Литва готуватиметься до оборони на основі сучасної науки про війну та десятирічного досвіду післявоєнної партизанської боротьби проти військ і окупаційного режиму Радянського Союзу [282, с. 54]. Таким чином, литовський законодавець чітко оцінював час перебування Литви у складі СРСР як окупаційний режим.

В § 234.1 Естонського КК передбачена відповідальність за підтримку війни або окупації Естонської Республіки наступного змісту: «Дії громадянина Естонської Республіки, який під час війни проти Естонської Республіки або під час окупації Естонії приєднався до збройних сил ворога, брав участь у військовій діяльності проти Естонії або виконував такі військові чи керівні цивільні завдання, які підтримують військову діяльність проти Естонської

Республіки або її окупацію, – караються ув'язненням на строк від 6 до 20 років або довічним ув'язненням» [73, с. 179].

У Польщі після завершення Другої світової війни діяння, які на сьогодні в Україні складають колабораційну діяльність, отримали кримінально-правовому заборону [102, с. 1000]. Була встановлена кримінальна відповідальність за такі форми колабораціонізму: а) співпрацю з окупаційною владою шляхом співучасті в переслідуванні цивільного населення та військовополонених з політичних, національних, етнічних або расових причин, б) у завданні шкоди особам на території Польщі, в) у вимаганні визнання провини шляхом погрози донесенням на особу окупаційній владі, г) у допомозі у спонуканні до вчинення перелічених вище злочинів [48, с. 24]. У зв'язку з інкорпорацією у власне законодавство Нюрнберзьких принципів, у Польщі було криміналізовано членство в організаціях, метою яких було вчинення злочинів проти миру, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, що охоплювало Нацистську партію, Гестапо, СС та СД та встановила відповідальність для лідерів таких організацій [102, с. 1000]. Метою переслідування воєнних злочинців, колабораціоністів та зрадників польського народу була помста за злочини воєнного часу та запит на відновлення справедливості. На сьогодні в нормах КК Польщі існує загальна норма – ст. 127 «Державний переворот»: «Кожен, хто з метою позбавлення незалежності, відокремлення частини території або силою зміни конституційного ладу Республіки Польща здійснює спільно з іншими особами дії, спрямовані безпосередньо на досягнення цієї мети, підлягає покаранню позбавленням волі на строк не менше 10 років або довічним позбавленням волі» [73, с. 177].

У КК Французької республіки (Книга 4, ст. 410-1 – 450-5) йдеться про злочини проти нації, держави і громадського порядку [15, с. 9–10]. Поняття колабораціонізму у французькому законодавстві відсутнє, проте чітко визначено дії, що вважаються державною зрадою, вчинені французом або солдатом на службі у Франції: передача усієї або частини національної території, збройних сил чи обладнання, а також інформації іноземній державі.

У Франції колабораціонізм ототожнювався із співпрацею з ворогом, яка, в свою чергу, включала і державну зраду. За деякими даними, у державі у повоєнні часи за співпрацю з ворогом було засуджено 120 тисяч осіб і лише 5 тисяч – за державну зраду. Державна зрада включала носіння зброї, змову з іноземною державою з метою ведення збройних дій проти Франції та з ворогом держави з метою переходу його на територію Франції, постачання ворогові озброєння, людської сили, коштів, провіанту, ослаблення моралі французьких збройних сил, кореспонденцію з ворогом, надання іноземній державі інформації, що становить дипломатичну таємницю особою, яка має офіційний доступ до неї, надання будь-яким громадянином Франції чи іноземцем іноземній державі інформації «таємниці національної оборони» [160, с. 21].

Дії, які не охоплювалися наявними складами співпраці з ворогом та державної зради, але полягали у наданні допомоги ворогу або ставили під загрозу національну єдність або свободу народу, вважалися «національним безчестям». Національне безчестя охоплювало участь у «колабораційному» уряді Віші, членство в організаціях, які його підтримували та пропаганду в його інтересах. Близько 50 тисяч осіб було засуджено за «національне безчестя», з них майже 80 % були амністовані до 1957 р. [95, с. 121].

Таким чином, співпраця з ворогом після Другої світової війни у Франції включала державну зраду та національне безчестя. В свою чергу, співпраця з ворогом охоплювалася складами таких кримінально протиправних діянь, як передача розвідувальної інформації та торгівля з ворогом [160, с. 21].

Особливістю встановлення кримінальної відповідальності у повоєнній Франції за колабораціонізм у його сучасному розумінні стало надання законодавству про колабораційну діяльність зворотної дії в часі, що було дуже резонансним серед юридичної спільноти, але вмотивовувалося політичною необхідністю встановлення справедливості за колосальні воєнні злочини та злочини проти людяності, вчинені під час війни. Саме тому злочин національне безчестя, за яким у Франції було засуджено тисячі людей за участь у колабораційному уряді Віші, був доданий до КК Франції лише в грудні 1944 р.

У Великій Британії співпраця з ворогом після Другої світової війни охоплювала передачу військової інформації або участь у ворожій пропаганді. Такі дії входили до об'єктивної сторони державної зради. Іншим суміжним діянням, яке застосовувалося, було порушення законодавства про національну оборону – умисні дії, спрямовані на допомогу ворогу, які могли поставити під загрозу громадську безпеку, оборону держави, ефективність ведення війни.

У КК Федеративної республіки Німеччини (ФРН) більше 10 норм встановлюють кримінальну відповідальність за різні форми вчинення державної зради: надання допомоги іноземній стороні, агентурна діяльність з метою саботажу за дорученням іноземного уряду, організації чи установи, здійснення агентурної діяльності за завданням іноземних спеціальних служб, яка спрямована на повідомлення або передачу фактів, предметів або знань які не містять державної таємниці [234, с. 392]. Надання допомоги іноземній стороні, до прикладу, віднесене законодавцем до нетяжких діянь і передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років або штраф. Такі ж санкції встановлені в КК ФРН за агентурну діяльність з метою саботажу за дорученням іноземного уряду, організації чи установи та за здійснення агентурної діяльності за завданням іноземних спеціальних служб, яка спрямована на повідомлення або передачу фактів, предметів або знань які не містять державної таємниці [125, с. 87]. Також загальна норма КК ФРН, § 81 «Державна зрада федерального рівня», передбачає: «1. Той, хто силою або загрозою її застосування намагається: 1) зашкодити існуванню ФРН; 2) змінити конституційний лад, заснований на Основному законі ФРН, караються довічним ув'язненням або ув'язненням на строк не менше 10 років. 2. У менш тяжких випадках караються ув'язненням на строк від 1 до 10 років» [73, с. 186].

Історія колабораційної діяльності в сучасному її розумінні в Бельгії сягає початку ХХ ст. – періоду після Першої світової війни. Такою вважалася діяльність, що завдає шкоди внутрішній та зовнішній безпеці держави [160, с. 22], особливо – в політичній та економічній сферах. Формами сучасного

колабораціонізму є державна зрада та аналог французького національного безчестя – непатріотична поведінка (співпраця із нацистським режимом).

В Нідерландах за французькою моделлю також з'явилася непатріотична поведінка, де майже 7 % дорослого населення країни були обвинувачені в непатріотичній поведінці [95, с. 122]. Особливістю покарання також стала втрата громадянства жінок, заміжніх за чоловіками, засудженими за співпрацю з ворогом. У Франції та Нідерландах було проведено люстрацію колаборантів у формі звільнення державних службовців, суддів, поліцейських, представників муніципальних органів, винесення їм догани та/або позбавлення пенсії. Також, особам, звинуваченим у колаборації із окупаційною нацистською владою, заборонялося у подальшому обіймати ряд посад та займатися окремими видами діяльності, зокрема працювати в органах правосуддя; бути присяжним або свідком; керувати засобами масової інформації; працювати в сфері страхування, освіти та у банківській справі; виступати опікуном; організовуватися у профспілки [160, с. 109].

У Норвегії колабораційною діяльністю вважається державна зрада, втрата честі, допомога ворогу, членство в норвезькій нацистській партії та інших організаціях, які підтримують ворога. Складом колабораціонізму охоплюється комерційна діяльність з ворогом чи з окупованими територіями [65, с. 234]. Особливої уваги вимагає такий вид покарання, як обмеження громадянських прав або довічно, або на строк десять років, що поширювалося не лише на осіб, засуджених за співпрацю з ворогом, а й на членів їхніх сімей. Досить тривалі його терміни були віддзеркаленням соціального запиту на постійне виключення засуджених за співпрацю з ворогом із соціального життя. Але, враховуючи кількість засуджених за вказані дії, масштаб застосування даного покарання поставив під загрозу економічну та соціальну цілісність країни. З огляду на вказані процеси у Норвегії, розвивалася загальноєвропейська думка щодо недоцільності застосування довгострокового обмеження громадянських прав, адже воно веде до виключення людини з суспільства, що суперечить меті реінтеграції засуджених після відбування покарання [73, с. 23]. Разом з тим по

завершенню Другої Світової війни, у Норвегії було розглянуто близько 90 тис. справ про державну зраду, а в окремих країнах винесено значну кількість смертних вироків по відношенню до колаборантів [95, с. 122].

У КК Швеції форми державної зради мають наступні прояви: зрада в переговорах з іноземною державою, що завдає значної шкоди державі, допомога іноземній стороні у втягуванні країни у війну чи інші бойові дії, допомога іноземній державі у формі незаконної розвідувальної діяльності, отримання іноземного сприяння в діяльності, спрямованій на формування громадської думки з метою порушення основ державного правління Швеції [234, с. 392]. Державною зрадою також охоплюється сприяння встановленню іноземного панування над Королівством чи його частиною, що карається позбавлення волі на строк від 10 до 18 років, або довічно [125, с. 87].

У Данії складом колабораціонізму охоплюється поведінка людини, що під час ворожої окупації здійснює стимулювання окупантів або будь-якої організації чи людини, пов'язаної зі злочинною владою з метою послабити незалежність будь-якого датського державного органу, або наявність незаконних переваг будь-якого зв'язку з окупаючою державою або з будь-якою організацією чи людиною, пов'язаними із злочинною владою, з метою отримання для себе або для інших спеціальних привілеїв, а також будь-яка особиста або через посередника співпраця з ворожою силою в період окупації для досягнення комерційної мети [65, с. 234]. Так, § 102 КК Данії визначає:

«1. Будь-яка особа, яка, крім випадків, зазначених у статті 101а, під час війни або окупації допомагає ворогу порадами чи діями або, просуваючи ворожі інтереси, послаблює боєздатність Данської держави або її союзників, карається ув'язненням до 16 років.

2. Допомогою ворогу вважається наступне: 1) Вступ або служба у збройних силах ворожої воюючої або окупаційної держави або у зв'язку з військовим чи поліцейським корпусом або аналогічними корпусами чи організаціями. 2) Виконання обов'язків цивільної посадової особи в поліції або тюремній службі ворожої воюючої або окупаційної держави, якщо ці обов'язки

включають участь у допитах або охорону ув'язнених. 3) Донос або подібна співучасть в арешті або піддавання ризику арешту чи заподіяння шкоди ворожою владою або організацією чи особою, яка співпрацює з нею. 4) Пропаганда на користь ворожої воюючої або окупаційної держави, включаючи діяльність в якості видавця, редактора або керівника газети, періодичного видання, видавництва або агентства преси, що працює для просування інтересів ворога. 5) Надання значної фінансової підтримки для просування пропаганди, зазначеної в п. 4, або партії чи організації, яка неналежним чином співпрацює з воюючою або окупаційною державою противника або працює для просування її інтересів».

Іншою спеціальною нормою про співпрацю в умовах війни або в умовах окупації, § 104 КК Данії, визначено:

«1. Кожен, хто неналежним чином, безпосередньо чи через посередника, співпрацює з ворогом під час війни чи окупаційною владою в бізнесі, - карається штрафом або ув'язненням на строк до 8 років.

2. Кримінальній відповідальності згідно з п. 1 може підлягати будь хто, хто обіймав керівну посаду у відповідній компанії. Кримінальній відповідальності можуть підлягати й інші особи, які працюють на підприємстві, у разі особливо образливої поведінки з їхнього боку.

3. При вирішенні питання про те, чи і якою мірою відносини слід вважати неналежними, окрім важливості компанії для ворожої війни чи окупаційної влади, буде особливо важливо взяти до уваги, чи від повідна особа: 1) сама була активною для того, щоб розпочати, продовжити або розширити ділові відносини, 2) в інтересах противника з власної ініціативи здійснювала реорганізацію підприємства або забезпечила або намагалася забезпечити більший або швидший обсяг виробництва, ніж потрібно, 3) звернулася за допомогою ворога до влади Данії для просування своїх інтересів, 4) перешкоджала або намагалася перешкодити органам влади Данії отримати повний доступ до ознайомлення з обставинами компанії, або 5) отримала або намагалася отримати нерозумний прибуток чи інші переваги, які не були

комерційно розумно виправдані» [73, с. 183–185].

КК Данії також має дві загальні норми, які визначають наступне: § 98. «1. Будь-яка особа, яка вчиняє дії, спрямовані на те, щоб поставити Данську державу або будь-яку її частину під іноземне панування або відокремити будь-яку частину держави за допомогою іноземної допомоги, шляхом застосування сили або погрози її застосування, карається ув'язнення на строк, що не перевищує довічного ув'язнення»; § 101-а. «1. Особа, яка має данське громадянство або проживає в Данській державі і під час збройного конфлікту, стороною якого є Данська держава, вступає до збройних сил сторони, що воює проти Данської держави, карається ув'язненням до 12 років. За особливо обтяжливих обставин покарання може бути збільшено до довічного ув'язнення. Особливо обтяжливі обставини включають випадки, коли відповідна особа брала участь у бойових діях» [73, с. 183–184].

Визначення державної зради як прототипу колабораційної діяльності в КК Швейцарії включає: а) службу в збройних силах ворога, б) умисну допомогу в діяльності ворога у воєнний час, в) спробу передати під контроль ворога частину території Швейцарії, г) спонукання іноземних держав до бойових дій проти Швейцарії, д) втручання у внутрішні справи Швейцарії, що становить загрозу національній безпеці, е) дії, спрямовані на зміну федеральної конституції насильницьким способом, ж) насильницьке усунення державних посадовців, визначених конституцією та позбавлення їх влади, з) передачу іноземній державі чи її агентам інформації, що становить державну таємницю і загрожує військовій безпеці держави, і) отримання цивільними особами таємних фактів та предметів з метою передачі їх іноземній державі [160, с. 23–24].

Крім того, кримінально караними визнаються такі форми державної зради, як вступ у зв'язок з урядом іноземної держави або його агентурою для розв'язування війни проти Конфедерації, за вчинення якого встановлено покарання у вигляді позбавлення волі не менше ніж 3 роки. Меншу суспільну небезпеку має підтримка дій та спрямувань іноземних держав проти безпеки Швейцарії, що карається позбавленням волі до 5 років або грошовим штрафом.

Також забороненими діями на користь іноземної держави є діяльність від імені іноземної держави на території Швейцарії без законних повноважень, що карається позбавленням волі до 3 років або грошовим штрафом; поширення іноземної пропаганди, спрямованої на насильницьке повалення конституційного порядку Конфедерації або кантону – карається позбавленням волі до 3х років або грошовим штрафом. Викрадення особи за допомогою насильства, неправдивих приводів або погроз і вивезення її за кордон з метою передачі іноземній владі, партії чи іншій організації або піддати небезпеці життя такої особи теж вважається формою державної зради [125, с. 87].

В ряді країн повоєнного часу сутність колабораційної діяльності спрощувалася і особи підлягали відповідальності за воєнні злочини, хоча щодо них також застосовували термін «зрадники» (Угорщина, Фінляндія). Крім того, у Фінляндії воєнних лідерів притягували до відповідальності за новоствореним складом злочину – відповідальність за війну.

Нормами КК Угорщини визначено відповідальність за співпрацю в умовах війни або в умовах окупації: § 260 «Підтримка ворога»: «Кожен, хто під час війни вступає в контакт з ворогом, щоб послабити військову міць Угорщини, надає допомогу ворогу або завдає шкоди своїм власним чи союзним збройним силам, підлягає покаранню карається ув'язненням на строк від 10 до 20 років або довічне позбавлення волі». Також у КК країни існує загальна норма, § 258 «Зрада» наступного змісту: «Громадянин Угорщини, який встановлює або підтримує контакти з іноземним урядом чи іноземною організацією з метою порушення незалежності, територіальної цілісності чи конституційного ладу Угорщини, карається ув'язненням на строк від 5 до 15 років. У разі державної зради передбачено покарання ув'язненням від 10 до 20 років або довічне ув'язнення, якщо її вчинено у воєнний час» [73, с. 181].

У Болгарії висувалися обвинувачення в національній зраді, політичному інакодумстві та воєнних звірствах, у Румунії – в тому, що особи були фашистами, націоналістами, антисемітами, зрадниками, експлуататорами або воєнними злочинцями [125, с. 27]. Окрім того, ст. 396 Румунського КК «Зрада

шляхом допомоги ворогу» є спеціальною нормою, що передбачає відповідальність за діяння громадянина Румунії, який під час війни: а) передає території, міста, оборонні позиції, склади чи об'єкти збройних сил Румунії або які служать обороні; б) передає кораблі, літаки, машини, пристрої, озброєння або будь-які інші матеріали, які можуть бути використані для ведення війни; с) здобуває ворогу людей, цінності або матеріали будь-якого роду; d) переходить на бік противника або виконує інші дії, які можуть сприяти активності противника або послабити бойову міць румунських збройних сил або союзних армій; е) воює або є частиною бойових формувань проти Румунської держави або її союзників. Дане діяння передбачає покарання у вигляді довічного ув'язнення або ув'язнення від 15 до 25 років і заборобою користуватися певними правами. Також Румунський КК містить норму загального характеру: ст. 394 «Державна зрада»: «Вступ громадянина Румунії в контакт з іноземною владою чи організацією чи їхніми агентами з метою придушення або знищення єдності та неподільності, суверенітету чи незалежності держави шляхом: а) провокування війни проти країни або сприяння іноземній військовій окупації; б) підризу економічної, політичної чи державної обороноздатності; с) підневільного становища іноземної влади чи організації; г) сприяння іноземній державі чи організації у здійсненні ворожої діяльності проти національної безпеки, карається ув'язненням на строк від 10 до 20 років із заборобою користуватися певними правами» [73, с. 180–181].

Щодо законодавства США та Великобританії слід зазначити наступне.

Порівняльний аналіз ст. 111-1 КК України із суміжними нормами кримінального законодавства США та Великої Британії може виявити схожі та відмінні підходи у регулюванні державної зради, колабораційної діяльності (яку часто в зарубіжному законодавстві називають формою державної зради) та співпраці з іноземними державами або терористичними організаціями. В законодавстві Великої Британії розуміння колабораційної діяльності включає дії проти королівства або співпрацю з ворогами країни. У законодавстві США державна зрада та протиправна співпраця з іноземними країнами можуть

регулюватися різними законами та статтями, включаючи Закон про зраду, Закон про співпрацю з іноземними державами та Акт про боротьбу з тероризмом. Кримінально карані форми колабораційної діяльності у США та Великій Британії мають санкції, яка залежить від тяжкості вчиненого злочину і можуть включати значні штрафи та довічне позбавлення волі [272, с. 120].

Значна диференціація форм вчинення державної зради (в нашому розумінні) притаманна також кримінальному праву Ізраїлю, Іспанії, Китаю, ФРН, Швейцарії, Швеції та інших розвинутих країн [234, с. 392]. При цьому, за рахунок диференціації проявів об'єктивної сторони правопорушень законодавці запропонували достатньо велику варіативність кримінально-правових засобів залежно від рівня суспільної небезпеки (згідно з реаліями кожної з держав).

Отже, в законодавстві більшості зарубіжних країн колабораціонізм охоплюється складом державної зради, при цьому диференціація форм державної зради притаманна кримінальному законодавству Швеції, Швейцарії, ФРН та інших розвинутих країн. Тобто, колабораційна діяльність переважно розглядається як епізод чи як прояв державної зради.

Щодо міжнародних аспектів визначення колабораційної діяльності слід зазначити наступне. Міжнародне гуманітарне право загалом не дає визначення співпраці з ворогом. Згідно зі ст. 5 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р., особи, що займаються діяльністю, ворожою для безпеки, або що її залучено до такої діяльності, або якщо особа є шпигуном чи диверсантом або підозрюваним в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави, знаходяться поза дією конвенції [204].

Згідно з коментарем Міжнародного комітету Червоного Хреста, вказана норма застосовується виключно до осіб, які здійснюють активну діяльність: шпигунство, диверсійну діяльність та «розвідку» разом з ворогом. Відповідно, політична підтримка окупаційної влади, що не супроводжується активними діями, не вважається співпрацею з ворогом. Таким чином, положення ст. 5 Женевської конвенції лише встановлюють вимогу гуманного поводження із вказаною категорією осіб та гарантує справедливий суд над ними.

Міжнародне право загалом не забороняє ані співпраці з ворогом, ані добровільного залучення жителів окупованих територій до такої співпраці, водночас забороняючи примус до такої співпраці військовополонених та цивільного населення. Відповідно до ст. 18 Женевської конвенції 1949 р., цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом [204].

Відповідно до ст. 20 цієї Конвенції особи, які регулярно займаються обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, у тому числі персонал, призначений для пошуку, підбирання, транспортування та лікування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породіль, користуються повагою та перебуває під захистом. Згідно зі ст. 16 Додаткового протоколу до Женевської конвенції 1949 р., ні за яких обставин особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції. Відповідно до ст. 51 Женевської конвенції 1949 р., на окупаційну державу лягає обов'язок забезпечити цивільне населення окупованої території комунальними послугами. Відповідно до ст. 72, обвинувачені повинні мати право на допомогу кваліфікованого правозахисника за власним вибором, який повинен мати змогу вільно відвідувати обвинуваченого та повинен забезпечуватися усіма необхідними засобами для підготовки захисту [204].

Викладені положення далеко не вичерпують проблематику дотримання правозастосувачами норм міжнародного гуманітарного права при притягненні до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Втім, навіть їх побіжний опис є достатнім аби сформулювати базовий принцип у цій сфері: виконання гуманітарних функцій з підтримання життєдіяльності, забезпечення прав цивільних осіб, які знаходяться на окупованих територіях та перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права не можуть розглядатися як кримінально протиправна поведінка. Іншими словами, у тих випадках, коли з

формальної точки зору діяння особи має ознаки колабораційної діяльності, однак спрямоване на реалізацію гуманітарних функцій щодо цивільного населення на окупованих територіях, правова кваліфікація має враховувати як вимоги здорового глузду, так і вищу юридичну силу ратифікованого Україною міжнародного договору (конвенції) по відношенню до національного закону, в тому числі й щодо закону про кримінальну відповідальність (на підставі ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України») [243, с. 103].

Отже, питання визначення і кваліфікації колабораціонізму актуальними були в повоєнний час, після Другої світової війни. Але досвід країн Європи в притягненні до кримінальної відповідальності за вчинення вказаних дій є в більшості випадків неоднозначним, адже суперечить основним положенням міжнародного права в частині застосування покарання, позбавлення громадянства чи громадянських прав. Тому слід глибоко проаналізувати наслідки застосування зазначеного законодавства та оцінити довгостроковий вплив покарань за колабораціонізм [160, с. 18–19].

В багатьох КК, що розглядалися, містяться норми, якими передбачається відповідальність за державну зраду / зраду / зраду Батьківщині чи її аналог, що полягає в діях проти незалежності, конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності держави із спеціальним суб'єктом (громадянином відповідної держави) або із загальним суб'єктом [73, с. 186].

У частині КК зарубіжних країн існує спеціальна норма щодо співпраці під час війни та співпраці в окупації (Литва, Румунія, Угорщина, Данія). При цьому кримінальне законодавство Польщі та Німеччини обмежується лише загальними нормами [73, с. 186]. В нормах КК Литви та Данії передбачається згадка про співпрацю з окупантом (окупаційною адміністрацією); і лише в КК Литви норма про співпрацю отримала назву «колабораціонізм» та стосується виключно умов окупації (у тому числі й анексії) [73, с. 186]. В одних країнах співпраця з ворогом під час війни вважається менш тяжким, а в інших – більш тяжким злочином порівняно з нормами про зраду чи посягання на незалежність, конституційний лад і територіальну цілісність держави [73, с. 187].

На сьогодні вимальовується реальна потреба доопрацювання та інтеграції в національне кримінальне законодавство основних принципів, що стосуються нетолерантного ставлення до співпраці з окупантом в умовах окупації.

Порівняльний аналіз норм КК про колабораційну діяльність із відповідними положеннями кримінального законодавства ряду зарубіжних країн продемонстрував, що, за винятком КК Литви, норми кримінального законодавства інших країн не містять згадки про колабораціонізм та не передбачають окремої відповідальності за співпрацю, вчинену на окупованій території або в умовах окупації. Натомість подібна співпраця охоплюється загальними нормами про державну зраду чи її окремими формами.

Слід говорити про важливість законодавчого регулювання та співпраці з іноземними державами для забезпечення національної безпеки та правопорядку. Гармонізація норм та принципів міжнародного права щодо кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки сприяє підвищенню ефективності міжнародної співпраці у боротьбі з такими діями. Порівняльно-правовий аналіз допомагає розширити уявлення про найкращі підходи та виробити більш обґрунтовані рішення в протидії державній зраді та колабораційній діяльності. Дотримання вимог міжнародного права – очевидна риса будь-якої цивілізованої держави і головним завданням практиків та науковців – сприяти цьому, максимально наближаючи Україну до втілення найвищих стандартів правової держави.

Таким чином, не відкидаючи позитивних напрацювань зарубіжного законодавства у сфері застосування норм про колабораційну діяльність, українське суспільство має складне завдання – самостійно шукати дієву модель відповідальності за колабораціонізм, спираючись на попередню практику її застосування та на сучасні підходи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

За результатами проведеного аналізу теоретико-методологічних, історико- та порівняльно-правових основ дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК) сформульовані наступні висновки.

1. Стан доктринальних напрацювань особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність потребує подальшого дослідження питань щодо тлумачення і змісту форм об'єктивної сторони аналізованого діяння, визначення особливостей його суб'єкта, призначення конкретних видів покарань та розмежування зі суміжними складами кримінальних правопорушень.

Чітке визначення методологічних засад дослідження є необхідною передумовою якісної наукової роботи. Методологічними засадами дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність є застосування комплексу методів наукового пізнання: діалектичного, історико-правового, системно-структурного, догматичного (формально-логічного), моделювання, порівняльно-правового, герменевтичного та статистичного. Проведений аналіз продемонстрував способи і методи, за допомогою яких результати дисертаційного дослідження слід інтегрувати в правозастосовчу та нормотворчу діяльність, а також застосовувати в процесі підготовки фахівців правоохоронних органів.

2. Першим проявом кримінально-правової охорони національної безпеки було встановлення відповідальності за посягання на главу держави, що відомо ще з часів Київської Русі. Поступово коло кримінально протиправних діянь проти основ національної безпеки розширювалося, охоплюючи зраду, заборону виїзду до ворожих країн, зносини з ворогами, приведення до країни ворожих військ, здачу міста ворогу, надання допомоги іншій державі у захопленні чужої території, передачу ворогові відомостей з метою сприяння неприятеlevі та

завдання шкоди інтересам держави тощо. Такі діяння на території сучасної України були характерні фактично до початку XX ст.

З початком Першої світової війни і практично протягом всього XX ст. домінуючою формою притягнення винних до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки в їх сучасному розумінні була норма, що передбачала відповідальність за державну зраду. Дане діяння охоплювало велику кількість протиправних діянь, які в чинному КК передбачаються окремими кримінально-правовими нормами. За відсутності норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за колабораціонізм, дії винних осіб кваліфікувалися як державна зрада у найрізноманітніших її формах.

3. Порівняльний аналіз положень КК України щодо відповідальності за колабораційну діяльність з нормами кримінального законодавства деяких зарубіжних держав виявив, що законодавство інших країн зазвичай не згадує окремо про колабораціонізм і не передбачає специфічної відповідальності за співпрацю, здійснену на окупованій території чи за умов окупації. Зазвичай такі дії регулюються загальними положеннями про державну зраду або її окремими формами. Винятком із вказаної тези є положення КК Литви, які чітко передбачаються відповідальність за колабораційну діяльність.

Необхідно акцентувати увагу на значенні законодавчого регулювання та співробітництва з іноземними державами для гарантування національної безпеки та підтримання правопорядку. Узгодження норм і принципів міжнародного права у сфері протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки сприяє підвищенню результативності міжнародної взаємодії в боротьбі з ними. Проведення порівняльно-правового аналізу дозволяє виявляти ефективні підходи та розробляти більш виважені рішення щодо протидії державній зраді й колабораціонізму.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України

Об'єкт кримінального правопорушення – елемент складу кримінального правопорушення, що поєднує в собі ознаки, які характеризують те, проти чого спрямоване кримінальне правопорушення. До ознак об'єкта кримінального правопорушення як елемента складу кримінального правопорушення належать: 1) об'єкт як ознака складу кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні); 2) предмет кримінального правопорушення; 3) потерпілий від кримінального правопорушення. При цьому лише об'єкт кримінального правопорушення у власному, вузькому значенні є обов'язковою ознакою цього елемента складу правопорушення; предмет правопорушення і потерпілий від правопорушення є його факультативними ознаками [257, с. 208]. Таким чином, об'єктом складу кримінального правопорушення є ті суспільні відносини, на які воно посягає, заподіюючи їм певну шкоду і які охороняються нормами КК.

Вся сукупність суспільних відносин, що захищається нормами КК, утворює загальний об'єкт кримінальних правопорушень. У його рамках виділяються родові об'єкти – групи однорідних або однакових суспільних відносин, які охороняються нормами конкретного інституту Особливої частини кримінального права від подібних правопорушень. Сумарно всі родові об'єкти формують загальний об'єкт; саме родові об'єкти лежать в основі структуризації Особливої частини КК на розділи. Іноді в межах родового об'єкта окреслюються видові об'єкти, а всередині родових об'єктів визначаються

безпосередні об'єкти – конкретні суспільні відносини, що виступають об'єктом окремого кримінального правопорушення, передбаченого певною статтею Особливої частини КК. У випадках, коли кримінальне правопорушення посягає одночасно два чи більше безпосередніх об'єкти, розрізняють основний (головний) і додатковий безпосередні об'єкти. Основний безпосередній об'єкт знаходиться у площині родового об'єкта та охоплює суспільні відносини, на які першочергово спрямоване правопорушення. Додатковий безпосередній об'єкт становить ті суспільні відносини, посягання на які супроводжує або може супроводжуватися посяганням на основний безпосередній об'єкт [257, с. 209].

В теорії кримінального права обґрунтовано вважається, що найбільш точне уявлення про зміст родового об'єкта правопорушення свідчить назва розділу Особливої частини КК, в якому містяться ті чи інші норми [28, с. 181]. Тобто, саме за ознаками родового об'єкту встановлюється розділ Особливої частини КК, що містить конкретний склад того правопорушення, наявність або відсутність якого потрібно буде встановити при кваліфікації вчиненого особою діяння [138, с. 51–52]. Значення родового об'єкту полягає в тому, що він дає можливість диференціації, класифікації та структуризації кримінальних правопорушень у кримінальному законодавстві [267, с. 122].

Як зазначає Т.Ю. Ясниська, аналіз наукових досліджень демонструє, що думки науковців щодо ключового терміну, який використовується для визначення родового об'єкту кримінальних правопорушень, передбачених у розділі І Особливої частини КК, розходяться [291, с. 122]. Так, родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки є основи національної безпеки [99, с. 179; 87, с. 7], національна безпека [10, с. 59; 14, с. 55; 33, с. 4; 32, с. 272; 70, с. 410; 83, с. 242; 129, с. 371]). Дослідниця пов'язує таку різноманітність визначення родового об'єкта колабораційної діяльності з тим, що розділ І Особливої частини КК має у своїй назві словосполучення «основи національної безпеки», а протягом 19.06.2003-08.07.2018 рр. діяв Закон України «Про основи Національної безпеки» [208].

Але і закон, який втратив чинність, і чинний Закон «Про національну безпеку» [206], містять визначення терміну «національна безпека», а не її «основ».

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», включене законодавцем у Розділ I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України». Зважаючи на те, що колабораційна діяльність є кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки, на думку ряду дослідників, родовим об'єктом даного посягання є державна безпека, яка є структурним елементом національної безпеки України [129, с. 371]. За нашим переконанням, вказане положення є завузьким, адже тут до основ національної безпеки включено лише державну безпеку. Вважаємо, що більш точною є думка стосовно визнання родовим об'єктом колабораційної діяльності є охоронюваний чинним кримінальним законодавством порядок суспільних відносин у сфері забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої національної безпеки України [255, с. 333]. Хоча в науковій літературі також зазначається, що родовим об'єктом діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, є суспільні відносини, пов'язані з охороною основ національної безпеки [241, с. 109]. За переконаннями О.О. Кваші, безпека є поняттям, що уособлює всі найважливіші людські цінності – життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність, тому заслуговує на першість у цьому переліку [68, с. 45]. Розширене розуміння родового об'єкту даного кримінального правопорушення визначається як суспільні відносини у сфері національної безпеки, що охоплює державну, інформаційну та воєнну безпеку як складові національної безпеки [65, с. 105] чи суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України [291, с. 90]. Ряд вчених акцентують увагу на те, що положення ст. 111-1 КК спрямовуються на охорону основ національної безпеки України, на що вказує саме розміщення норми в розділі I Особливої частини КК [287, с. 132]. Окрім того, у пояснювальній записці до проекту закону аргументовано, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності,

конституційному ладу та іншим національним інтересам України. Тому не викликає сумнівів, що положення ст. 111-1 КК охороняють «основи основ» Українського народу, суспільства та держави: незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу [291, с. 92].

Відповідно до положень п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», національною безпекою визнається захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [206]. Як зазначає Бурда В.П., зважаючи на нормативний характер законодавчого визначення, його відносну вдалість, фактично ідентичні складові, що перераховані у цитованих вище тезах науковців, під час трактування родового об'єкта правопорушень, передбачених розділом 1 Особливої частини КК, варто спиратися на законодавчу дефініцію [28, с. 182].

У вітчизняній кримінально-правовій науці вже досить довго тривають дискусії щодо оптимальної назви розділу 1 Особливої частини КК. Дискусія щодо назви розділу, який охоплює статті про відповідні кримінальні правопорушення та його розміщення в Особливій частині КК, є добре відомою в наукових колах, адже вона включає активне обговорення різноманітних концепцій. При цьому відомо, що у кримінальному законодавстві країн-членів ЄС також немає однозначності з приводу одноманітної назви подібних кримінальних правопорушень [229, с. 330]. Так, під час визначення назв аналогічних структурних підрозділів Особливої частини КК відповідних країн вказується на те, що передбачені у їх межах діяння можуть посягати на:

- державу або республіку (Австрія, Естонія, Італія, Латвія, Нідерланди, Польща, Сан-Марино, Словаччина, Узбекистан, ФРН, Хорватія, Чехія);
- конституційний устрій та безпеку держави (Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизія, Таджикистан, Сербія);
- незалежність та безпеку держави чи територіальна цілісність та конституційний устрій (Данія, Іспанія, Литва, Норвегія, Словенія);
- національну безпеку (Румунія);

- націю, державу, суспільство (Франція);
- державну безпеку (Молдова, Португалія, Швеція) [28, с. 182–183].

Відповідні наукові напрацювання та позитивний іноземний досвід були враховані розробниками проєкту КК. Так, в одній із попередніх версій проєкту КК віддзеркаленням розділу 1 Особливої частини чинного КК був розділ 1 книги 9 «Кримінальні правопорушення проти держави», у назві якого використовувалося формулювання «Злочини проти державної безпеки». Але ряд науковців, визнаючи право на реалізацію такого підходу, привертають увагу до того, що вживання звороту «державна безпека» не є беззастережним з огляду саме на його законодавче визначення у ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України». Відповідно до законодавчого визначення, державна безпека вважається захищеністю життєво важливих національних інтересів від загроз невоєнного характеру. При цьому, аналіз змісту зазначеного розділу 9.1 проєкту КК показував, що описані в ньому протиправні діяння створюють загрози воєнного характеру і вчиняються чи можуть бути вчинені в умовах збройного конфлікту як міжнародного, так і не міжнародного характеру [229, с. 329–330]. За переконаннями О.О. Кваші, з метою чіткого розмежування національної і державної безпеки в контексті визначення родового об'єкта розділу 1 Особливої частини КК, взагалі слід відмовитися від терміну «безпека», змінивши його на формулювання «Злочини проти держави» [67, с. 33]. При цьому слід зважати на зауваження щодо того, що суверенітет, незалежність, цілісність України, її конституційний лад – це не ті цінності, які ховаються за назвою «державна» як одного з елементів тріади «людина – суспільство – держава»; це ті макроцінності, які охоплюють всю зазначену тріаду [228, с. 67–68].

Тому логічно виглядає положення, що родовий об'єкт відповідних кримінальних правопорушень охоплює специфічну групу суспільних відносин, посягання на які однаковою мірою заподіюють шкоду державі Україна, українському суспільству і кожному громадянину [227, с. 122]. Зважаючи на викладене, підтримуємо думку, що поняття «національна безпека України»

найбільш вдало відображає зміст тих суспільних відносин, які порушуються при вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених нормами розділу 1 Особливої частини КК.

Видовий об'єкт включає ту групу суспільних відносин, що за обсягом менша, ніж група, що входить у родовий об'єкт правопорушень, але більша, ніж ті суспільні відносини, на які посягають при вчиненні конкретного правопорушення. Отже, слід погодитися з науковою позицією, що видовий об'єкт співвідноситься з його родовим об'єктом як частина з цілим чи як вид із родом, адже у великій групі родинних суспільних відносин, що заслуговують єдиної, комплексної кримінально-правової охорони (родовий об'єкт), вирізняють більш вузьку групу відносин (видовий об'єкт) [17, с. 11]. Поняття видового об'єкта дуже часто визначається як складова у загальній назві відповідної назви розділу Особливої частини. Видовий об'єкт може умовно розглядатися як відносно самостійний вид суспільних відносин, такий, що виступає в ролі структурного елементу більш широких за обсягом суспільних відносин (родового об'єкта). При цьому слід пам'ятати, що у випадку, коли видовий об'єкт повністю збігається з безпосереднім, то в його виділенні взагалі втрачається будь-який сенс [223, с. 2].

Так, існує ряд досліджень, результатом яких є виділення окремих видових об'єктів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, якими є суспільні відносини щодо регулювання та забезпечення охорони державного суверенітету і територіальної цілісності України [147, с. 59] чи внутрішня та зовнішня безпека України [281, с. 271; 241, с. 110; 275, с. 317].

В той же час, існує думка, що стосовно кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки більш прийнятно застосувати триступеневу систему об'єктів, оскільки немає необхідності детально систематизувати та виокремлювати певні групи кримінально-правових норм [77, с. 52] і тому здійснювати видовий поділ об'єктів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України недоцільно [291, с. 95], адже поділ на зовнішню і внутрішню безпеку є дуже умовним [275, с. 317]. Крім того, вважається, що

виділення видового об'єкту щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, є недоцільним, оскільки це не має ніякого теоретичного та практичного значення [255, с. 337].

Деякі дослідники ототожнюють безпосередній об'єкт колабораційної діяльності із родовим: вважається, що об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, є основи національної безпеки України [80, с. 199]. Але, на думку Є.О. Письменського, основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є державна та воєнна сфери національної безпеки, які складають саме ті об'єкти, що Україна бере під кримінально-правову охорону на рівні з іншими складниками її національної безпеки [146, с. 84]. Окремі дослідники визначають об'єктом даного кримінального правопорушення основи національної безпеки [79; 126, с. 32; 70, с. 410], що, на думку Є.О. Письменського, є не зовсім точним, адже за такого підходу ототожнюється родовий об'єкт з основним безпосереднім [146, с. 84]. Крім того, вказана теза не містить належної конкретизації суспільних відносин, на які здійснюється посягання в межах вчинення колабораційної діяльності. Так, О. Кравчук та М. Бондаренко визначають об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, основи національної безпеки України [80, с. 199], з огляду на те, що положення норми охороняють основи основ українського народу, суспільства і держави – незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу [287, с. 132; 129, с. 371].

Більш точне визначення безпосереднього об'єкту колабораційної діяльності включає державний лад, суверенітет, обороноздатність України та інші охоронювані законом інтереси, поставлені під захист вітчизняної кримінально-правової юстиції [65, с. 105]; зовнішню безпеку, територіальну цілісність, недоторканність, а також державну, економічну та інформаційну безпеку [118, с. 218; 100, с. 144; 92, с. 195; 241, с. 109]; національну безпеку України як стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [33, с. 7]; національну

безпека України як соціальну цінність [54, с. 107; 266, с. 10]; захищеність державного суверенітету і територіальної цілісності [83, с. 247].

Інші визначення об'єкту колабораційної діяльності полягають в тому, що безпосереднім об'єктом аналізованого правопорушення є: державна та воєнна сфери національної безпеки як об'єкти, які Україна бере під кримінально-правову охорону на рівні з іншими складниками її національної безпеки [160, с. 121; 146, с. 84]; державна сфера національної безпеки як ті суспільні відносини, що спрямовані на захист державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру, а також воєнна сфера національної безпеки як суспільні відносини у галузі захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [80, с. 199]; національна безпека України у сфері державної безпеки, інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах [22, с. 158; 142, с. 532]; національна безпека України у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній та економічній сферах [291, с. 93].

О.В. Тананакін вважає вказані дефініції занадто широкими, зазначаючи, що вони не містять чіткої вказівки на ті сфери національної безпеки України, порядок відносин у яких знаходиться під прямою загрозою під час вчинення колабораційної діяльності [255, с. 333]. Але, зважаючи на досить широкий та різноманітний спектр форм колабораційної діяльності, безпосередній об'єкт у кожному конкретному випадку визначається залежно від конкретної форми об'єктивної сторони діяння [65, с. 105].

На думку низки вчених, безпосередній об'єкт колабораційної діяльності може бути зведений до тих об'єктів, на які прямо вказав законодавець у ч. 1 ст. 111 КК: суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність, обороноздатність, державна, економічна та інформаційна безпека України [77, с. 111]. Така відсилка виглядає виправданою з огляду на те, що автори

цитованої праці вважають більшість форм колабораційної діяльності спеціальними видами державної зради, що, на їх думку, свідчить про спільність охоронюваних соціальних цінностей [77, с. 111].

Отже, викладені позиції дослідників щодо визначення безпосереднього об'єкта колабораційної діяльності потребують певного уточнення, а саме:

- діяння, передбачені ч. 1 ст. 111-1 КК, загрожують порядку суспільних відносин у сфері охорони державного суверенітету України та забезпечення інформаційної безпеки;
- діяння, передбачені ч. 2 ст. 111-1 КК, посягають на порядок діяльності органів державної влади на території України;
- діяння, передбачені ч. 3 ст. 111-1 КК, порушують порядок забезпечення інформаційної безпеки та освітньої політики;
- діяння, передбачені ч. 4 ст. 111-1 КК, порушують порядок забезпечення обороноздатності України та здійснення господарської діяльності;
- діяння, передбачені ч. 5 ст. 111-1 КК, порушують порядок діяльності державних органів на території України;
- діяння, передбачені ч. 6 ст. 111-1 КК, порушують порядок здійснення політичної діяльності в Україні;
- діяння, передбачені ч. 7 ст. 111-1 КК, порушують порядок діяльності державних органів та воєнізованих формувань на території України;
- діяння, передбачені ч. 8 ст. 111-1 КК, окрім вказаного щодо ч. 5-7 ст. 111-1 КК, порушують порядок захисту життя і здоров'я людей та відносин у сфері власності [255, с. 337].

Тобто, через скоєння зазначених протиправних діянь виникає реальна загроза спричинення шкоди щодо забезпечення суверенітету, обороноздатності та національної безпеки у таких сферах, як державна (діяльність органів державної влади), політична (діяльність, пов'язана із виборами чи референдумом), економічна (здійснення господарської діяльності для допомоги держави-агресору), інформаційна (розповсюдження інформації на підтримку

держави-агресора), військова (надання допомоги військовим формуванням держави-агресора та участь у них). Саме тому безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності слід визнавати порядок суспільних відносин у сфері забезпечення державного суверенітету, обороноздатності та національної безпеки України у державній, політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах [255, с. 333].

Нині чинний Закон України «Про національну безпеку» визначає такі напрями державної політики у сферах національної безпеки і оборони, як воєнний; зовнішньополітичний; державний; економічний; інформаційний; екологічної безпеки; безпеки критичної інфраструктури; кібербезпеки [206]. Т.Ю. Ясниська зазначає, що безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній та економічній сферах [291, с. 93].

Національна безпека є одним із ключових елементів функціонування держави, що забезпечує не просто можливість існування, а також належний розвиток та свободу реалізації національних інтересів. Саме тому концепція державної політики у сфері національної безпеки України повинна мати комплексний та системний характер і передбачати координацію зовнішніх та внутрішніх складових економічної, соціальної, екологічної, науково-технологічної, культурної, воєнної, інформаційної політики держави [115, с. 73]. Національна безпека України як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави неможлива без її дотримання і забезпечення. Тому цілком правильною є позиція, що військова безпека є складовою частиною національної безпеки [262, с. 36].

Правовою основою кримінально-правової охорони національної безпеки України є надзвичайно серйозна нормативно-правова законодавча база, до якої входять Конституція України, Кримінальний кодекс України, закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти.

Основи національної безпеки України встановлюються лише законами України. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, визначає та розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, формує основу для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначає систему командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджує всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Відповідно до положень вказаного Закону, національна безпека визнається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону) [206].

Узагальнюючи наукові погляди на сутність національної безпеки, необхідно відзначити, що вона розглядається більшістю науковців як стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; найважливіша умова, за якої забезпечується життєдіяльність особи, суспільства і держави; захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави [76, с. 27].

Науково обґрунтовано, що, окрім основного безпосереднього об'єкта, у складі колабораційної діяльності існує ще й додатковий об'єкт, який для певних діянь є також обов'язковим, але дещо «другорядним», порівняно з основним [255, с. 332]. Додатковим об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є суспільні відносини, на які завжди посягає певне протиправне діяння, заподіюючи їм шкоду або створюючи загрозу її заподіяння поряд із основним безпосереднім об'єктом [37, с. 25]. Таку позицію слід вважати доцільною, адже

додатковий безпосередній об'єкт будь-якого кримінального правопорушення прямо зазначається у диспозиції статті [274, с. 32].

Окреме виділення додаткового безпосереднього об'єкта стає можливим лише у тих випадках, коли ми можемо констатувати сукупність наступних умов: а) охорона конкретних суспільних відносин прямо передбачена диспозицією відповідної норми, тобто здійснюється безпосередня вказівка законодавця на додатково охоронюваний об'єкт, спосіб чи характер суспільно небезпечних наслідків; б) заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єкту повинно передбачатися у положеннях відповідної норми Особливої частини КК та розглядатися як окреме кримінально-каране діяння [17, с. 15].

Ряд дослідників зазначають, що обов'язковий додатковий об'єкт у ст. 111-1 КК передбачений лише у ч. 8 норми у вигляді життя і здоров'я людей, а також права власності [14, с. 55; 290, с. 98; 80, с. 199; 129, с. 371; 291, с. 93]. Зазначається також, що обов'язковим додатковим об'єктом, передбаченим у ч. 3 ст. 111-1 КК, є конституційне право на освіту, що гарантоване кожній особі положеннями ст. 53 Конституції України [81]. Але Т.Ю. Ясницька з викладеною думкою не погоджується, зазначаючи, що при вчиненні діянь, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК, заклади освіти функціонують, а діти та молодь відвідують їх. Тому, за її переконанням, саме право на освіту не порушується, але під час здійснення освітнього процесу подається викривлена інформація, яка не відповідає дійсності та, відповідно, суперечить меті освітньої діяльності в Україні [291, с. 94]. Дійсно, ряд вчених доводять, що право на освіту у такому разі реалізовується, оскільки заклади освіти на окупованих територіях функціонують, але освітній процес відбувається за стандартами країни-агресора, окремі компоненти яких (ідеологічний, світоглядний, ціннісно-орієнтаційний) суперечать національному складнику освітніх програм України, а отже, й меті освіти в Україні через подання інформації у фальсифікованому вигляді, що свідчить про те, що шкода і в цьому випадку заподіюється саме інформаційним відносинам, які є основним безпосереднім об'єктом

колабораційної діяльності у цій формі [89, с. 71–72; 107, с. 246]. Вважаємо, що подібного штибу думки є достатньо обґрунтованими.

Заслуговує уваги позиція щодо виділення обов'язкового додаткового об'єкту колабораційної діяльності залежно від кожної із частин ст. 111-1 КК, завдяки чому сам колабораціонізм слід класифікувати на такі види, як:

- ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм (ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК). В такому випадку обов'язковим додатковим об'єктом є мир і безпека людства, інформаційна та політична безпека, нормальний соціальний розвиток неповнолітніх;
- адміністративний та воєнно-політичний колабораціонізм (ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК), за якого обов'язковим додатковим об'єктом визнається порядок реалізації управлінських повноважень, громадська безпека, порядок виборчого процесу;
- господарський та економічний колабораціонізм (ч. 4 ст. 111-1 КК), у якому обов'язковим додатковим об'єктом виступає громадська, економічна та податкова безпека;
- у ч. 8 ст. 111-1 КК обов'язковим додатковим об'єктом є життя, здоров'я, власність, громадський порядок [160, с. 121; 146, с. 84; 65, с. 105].

Вважаємо такий підхід є більш точним, адже додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення не лише прямо зазначається у нормі, але і може логічно впливати із її змісту. Тому слід піддати сумніву точку зору, що обов'язковий додатковий об'єкт передбачається лише у положеннях ч. 8 ст. 111-1 КК, яким загальновизнано порядок суспільних відносин у сфері охорони життя і здоров'я людини, а також власності. При цьому Т.Ю. Ясниська вказує, що ні здоров'я особи, ні громадський порядок не можна вважати обов'язковими додатковими об'єктами колабораційної діяльності, адже вказівки на охорону зазначених суспільних відносин жодна із частин ст. 111-1 КК не містить [291, с. 92].

О.В. Тананакін висловлює пропозицію щодо виділення декількох обов'язкових додаткових об'єктів у межах колабораційної діяльності, а саме, порядку суспільних відносин у сфері:

- забезпечення діяльності органів державної влади (ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК);
- здійснення господарської діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК);
- забезпечення виборчого законодавства та референдуму (ч. 6 ст. 111-1 КК);
- забезпечення нормального морального, інтелектуального розвитку та соціалізації неповнолітніх (ч. 3 ст. 111-1 КК);
- захисту життя і здоров'я людини та відносин власності (ч. 8 ст. 111-1 КК) [255, с. 334].

Кількість факультативних додаткових об'єктів колабораційної діяльності може бути невичерпна, адже їх визначення повністю залежить від того, як було вчинене те чи інше діяння, проти кого чи проти чого воно було спрямовувалося та які наслідки настали чи могли настати у результаті його вчинення [255, с. 334]. Вважаємо, що факультативним додатковим об'єктом можуть виступати суспільні відносини, яким не завжди завдається шкода, до прикладу, нормальний розвиток неповнолітніх, а також порядок суспільних відносин щодо забезпечення конституційних прав людини – при здійсненні громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, про що мова йде у положеннях ч. 3 ст. 111-1 КК; порядок суспільних відносин у сфері забезпечення виборчих чи інших прав громадянина – при вчиненні діянь, пов'язаних із організацією чи проведенням виборів та/чи референдуму на тимчасово окупованих територіях (ч. 5 ст. 111-1 КК) чи здійсненням певної

політичної діяльності (організація і проведення заходів політичного характеру) (ч. 6 ст. 111-1 КК) [255, с. 336].

У складах колабораційної діяльності законодавець лише в окремих випадках згадує про такі їх предмети, як «стандарти освіти держави-агресора» (ч. 3 ст. 111-1), «матеріальні ресурси» (ч. 4 ст. 111-1) та «інформація» (ч. 6 ст. 111-1, п. 3 примітки), хоча ці предмети не можна вважати достатньо конкретизованими [129, с. 371].

Відповідно до положень Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, стандарт освіти визначає: а) вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня; б) загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти; в) інші складники, передбачені спеціальними законами. Стандарти освіти розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій. Стандарти освіти розробляються та затверджуються у порядку, визначеному спеціальними законами та іншими нормативно-правовими актами. Центральні органи виконавчої влади, які до положень Закону України «Про освіту» та спеціальними законами уповноважені на затвердження стандартів освіти, оприлюднюють на своїх веб-сайтах: а) проекти відповідних стандартів з метою їх громадського обговорення; б) стандарти освіти не пізніше десяти днів з дня їх затвердження [207].

Відповідно до положень Закону України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 р. № 463-IX, державні стандарти повної загальної середньої освіти – це документи, що визначають загальні обсяги навчального навантаження здобувачів початкової, базової середньої, профільної середньої освіти, вимоги до їх компетентностей і до згрупованих за відповідними освітніми галузями обов'язкових результатів навчання, яких вони мають досягти на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. Стандартом спеціалізованої освіти визнається документ, що містить вимоги до компетентностей та результатів навчання, яких мають досягти учні закладів спеціалізованої освіти за мистецьким, спортивним, військовим чи науковим

спрямуванням з одночасним здобуттям повної загальної середньої освіти відповідно до державних стандартів [210]. Державні стандарти розробляються і затверджуються за відповідними рівнями освіти: для початкової, базової середньої і профільної середньої освіти. Державні стандарти містять опис вимог до результатів навчання учнів за освітніми галузями та загальний обсяг навчального навантаження учнів на відповідному рівні повної загальної середньої освіти. Опис вимог до результатів навчання учнів має ґрунтуватися на принципі цілісності і наступності освітнього процесу між рівнями повної загальної середньої освіти та на ключових компетентностях і спільних для них уміннях, визначених ст. 12 Закону України «Про освіту». Загальний обсяг навчального навантаження учнів розподіляється між роками навчання, освітніми галузями, обов'язковими та вибірковими освітніми компонентами (ст. 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту»).

Державні стандарти повинні передбачати вільне володіння державною мовою, необхідний рівень математичної компетентності, знання історії України, володіння іноземною мовою (крім мови держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом) всіма учнями закладів освіти, які завершують здобуття повної загальної середньої освіти. У державних стандартах можуть бути окремо визначені обов'язкові результати навчання з української мови як державної для осіб, які належать до національних меншин чи корінних народів України, рідна мова яких не належить до однієї з українською мовою мовної групи. Виконання державних стандартів початкової, базової і профільної загальної середньої освіти є обов'язковим для закладів освіти, що забезпечують здобуття освіти на рівні освіти (ст. 44 Закону України «Про повну загальну середню освіту»).

Роз'яснення поняття «стандарти вищої освіти» містить ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII як сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності [177]. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної

спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями.

Як впливає зі змісту відповідних нормативно-правових актів, державні стандарти освіти розробляються на підставі проаналізованих результатів впровадження національних та міжнародних інноваційних практик в освіті з метою реалізації основної цілі освіти. На підставі державних стандартів освіти розробляються: базовий навчальний план, що є складовою частиною стандарту; типові освітні програми; типові навчальні плани; освітні програми, що схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником у разі розробки документа на основі типових освітніх програм; робочий навчальний план закладу освіти, що схвалюється педагогічною радою закладу освіти та затверджується його керівником [81].

Положення ч. 3 ст. 111-1 КК, при визначенні складу правопорушення у формі здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, вказують заклади освіти незалежно від їх типів та форм власності. Логічно, що у складі наступної форми правопорушення (дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти) мова йде також про найбільш загальне коло закладів освіти. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про освіту», заклад освіти – це юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [207]. Таким чином, закладами освіти визнаються всі освітні заклади, незалежно від їх типів та форм власності. Складниками системи освіти є дошкільна, позашкільна, повна загальна середня, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта, освіта дорослих, у тому числі – післядипломна освіта (ст. 10 Закону України «Про освіту»).

Таким чином, стандарти освіти передбачають певний набір компетентностей та результатів навчання, яких набувають здобувачі такої

освіти. Державні стандарти освіти України затверджується постановами Кабінету Міністрів України. Відповідно до п. 7 постанови Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. №898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» до ключових компетентностей належить вільне володіння державною мовою; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають, в тому числі, спроможність діяти як відповідальний громадянин, брати участь у громадському та суспільному житті, зокрема закладу освіти і класу, спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей, соціальних, правових, економічних і політичних принципів, ідей сталого розвитку суспільства, співіснування людей та спільнот у глобальному світі, критичне осмислення основних подій національної, європейської та світової історії, усвідомлення їх впливу на світогляд громадянина та його самоідентифікацію [200].

Впровадження стандартів освіти має важливе значення для формування національної свідомості та самоідентифікації молоді, саме тому увага законодавця зосереджена саме на освітніх стандартах [4, с. 172]. Стандарти освіти спрямовані на формування компетентностей, необхідних для соціалізації школярів та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, виховання відповідального ставлення до родини, суспільства, національних та культурних цінностей народу [288, с. 520].

В рф визначення поняття «стандарти освіти» присутнє вже в самому Федеральному законі «Об образовании в Российской Федерации» від 29.12.2012 г. № 273-ФЗ, який надає два визначення: 1) федеральний державний освітній стандарт – сукупність обов'язкових вимог до утворення певного рівня та (або) до професії, спеціальності та напряму підготовки, затверджених залежно від рівня освіти федеральним органом виконавчої влади, що здійснює функції з вироблення та реалізації державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері загальної освіти, або федеральним органом

виконавчої влади, що здійснює функції з вироблення та реалізації державної політики та нормативно-правового регулювання у сфері вищої освіти; 2) освітній стандарт – сукупність обов'язкових вимог до вищої освіти (бакалаврату, спеціалітету, магістратури, підготовки кадрів вищої кваліфікації за програмами ординатури та програмами асистентури-стажування) за спеціальностями та напрямками підготовки, затвердженими освітніми організаціями вищої освіти [50, с. 8–9].

Нормами вказаного закону чітко визначається, що федеральні державні освітні стандарти та федеральні державні вимоги забезпечують: 1) єдність освітнього простору рф; 2) наступність основних освітніх програм; 3) можливість формування основних професійних освітніх програм різних рівнів складності, профілів та спрямованості з урахуванням освітніх потреб та здібностей учнів, а також потреб суспільства та держави у кваліфікованих кадрах; 4) державні гарантії рівня та якості освіти на основі єдності обов'язкових вимог до умов реалізації основних освітніх програм та результатів їх освоєння [50, с. 9].

Федеральні державні освітні стандарти включають вимоги до: 1) структури основних освітніх програм (у тому числі співвідношенню обов'язкової частини основної освітньої програми та частини, що формується учасниками освітніх відносин) та їх обсягу; 2) умов реалізації основних освітніх програм, у тому числі кадрових, фінансових, матеріально-технічних умов; 3) результатів освоєння основних освітніх програм [50, с. 9].

Зважаючи на пропозиції, озвучені в попередньому розділі, вважаємо доцільним під стандартом освіти держави-агресора розуміти визначену державою-агресором, її окупаційною адміністрацією сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності.

Як зазначає ряд науковців, щодо самого стандарту освіти держави-агресора у вираках доцільно зазначати, які саме стандарти держави-окупанта були впроваджені у закладах освіти. Наприклад, мотивуючи кваліфікацію за ч. 3 ст. 111-1 КК, суди зазвичай посилалися на відповідні статті Федерального

закону «Про освіту в російській федерації» від 29.12.2012 р. № 273-ФЗ, а також на окремі підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють впровадження окремих стандартів певного виду освіти (зокрема, на Стандарти основної загальної освіти (5–9 класи) в системі освіти рф, затверджені наказом міністерства освіти та науки рф від 31.05.2021 № 287) [61, с. 173].

Так, вироком місцевого суду за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК, особі А. було призначено покарання у виді арешту на строк 3 місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти, на строк 10 років. Встановлено, що під час окупації м. Куп'янська Харківської області засуджена особа А. тимчасово виконувала обов'язки начальника відділу освіти, створеного окупаційною владою, та впроваджувала російську програму навчання, а також закликала інших осіб до співпраці з державою-агресором. Верховний Суд вказав, що поза належною увагою апеляційного суду залишився факт вчинення особою А. злочину проти основ національної безпеки України, що становить значну суспільну небезпеку, а також дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти в період воєнного стану. Тому призначене їй основне покарання у виді арешту не відповідає загальним засадам призначення покарання, принципам законності, справедливості, обґрунтованості й індивідуалізації покарання та не сприятиме виправленню засудженої і запобіганню вчиненню нових правопорушень. Тож Касаційний кримінальний суд Верховного Суду дійшов висновку, що за вказаних обставин призначення основного покарання у виді арешту є неправильним застосуванням положень КК, що призвело до м'якості призначеного покарання та невідповідності рішення апеляційного суду вимогам статей 370, 420 КПК [173].

Говорячи про матеріальні ресурси як предмет колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК), слід вказати, що законодавець в положеннях КК не розкриває поняття «матеріальних ресурсів» і не визначає їхнього мінімального розміру, що створює істотні труднощі для кваліфікації.

Відповідно до Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» (п. 6) матеріальні ресурси (виробничі запаси) – це запаси предметів праці, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва та адміністративних потреб, наявність яких є необхідною умовою ритмічної роботи підприємства. В контексті ч. 4 ст. 111–1 КК України матеріальними ресурсами слід визнавати предмети матеріального світу, відповідні приміщення та будівлі, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, обладнання, устаткування, техніку, необхідні для вирішення матеріальних потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора [72, с. 34–35]. Положеннями ч. 4 ст. 111-1 КК передбачається відповідальність за передачу матеріальних ресурсів, якими особа безпосередньо володіє або користується, тобто, винна особа мала реальну можливість контролювати або використовувати ці ресурси.

Шкода обороноздатності держави може бути завдана навіть передачею відносно незначних ресурсів (продуктів харчування чи обладнання для ремонту військової техніки), що зумовлює широке тлумачення цього поняття судами. Саме тому доцільно законодавчо уточнити вказаний термін шляхом окреслення його мінімальних ознак, що дозволило б уникати надмірно широкого тлумачення та сприяло б забезпеченню принципу пропорційності кримінальної відповідальності. Подібна конкретизація використовується у законодавстві держав Балтії, де під матеріальною допомогою розуміють фінансові кошти, техніку, зброю або інші засоби військового чи стратегічного значення [78, с. 103]. Тому пропонується під матеріальними ресурсами у ч. 4 ст. 111-1 КК визнавати предмети матеріального світу, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, засоби військового чи стратегічного значення, що перебувають у власності винної особи і є необхідними для вирішення потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора.

Про інформацію як предмет колабораційної діяльності мова йде в ч. 6 ст. 111-1 КК, адже п. 3 примітки до статті 111-1 КК говорить: «Під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації». Вважається, що у випадку, коли предметом колабораційної діяльності є інформація, слід говорити про колабораційну діяльність в інформаційній сфері. Така діяльність є прикладом кримінально караних суспільно небезпечних інформаційних діянь і як будь-яке інформаційне діяння є формою соціальної комунікації, за якої відповідні суб'єкти вступають у соціальні зв'язки з приводу предмета комунікації, яким є інформація, виражена в певній формі [145, с. 224–225].

Слід погодитися з науковою позицією про те, що інформаційна діяльність у розумінні ч. 6 ст. 111-1 КК – це специфічна професійна, політична чи громадська діяльність відповідних суб'єктів, яка полягає в: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-комунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [65, с. 139].

Практика застосування ч. 6 ст. 111-1 КК демонструє, що найчастіше в частині здійснення інформаційної діяльності визнаються такі дії, як адміністрування сайтів, які просувають наративи російської пропаганди, підготовка та розміщення у соцмережах з необмеженим доступом статей та інших матеріалів на підтримку держави-агресора, діяльність головних редакторів, редакторів, військових кореспондентів та журналістів окупаційних друкованих та онлайн-медіа, активна участь в інтерв'ю російських пропагандистських медіа-видань представників незаконних органів влади на окупованих територіях [145, с. 229]. Крім того, проведення заходів політичного характеру супроводжується здійсненням інформаційної діяльності у вигляді проведення пропагандистських заходів та їх масового висвітлення у медіа та у

мережі Інтернет, що пояснює передбачення цих форм об'єктивної сторони колабораційної діяльності у межах однієї норми [145, с. 229].

Слід погодити з пропозицією про визнання інформаційної колабораційної діяльності як форми усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом якої є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України [145, с. 223, 230]. Слідча та судова практика здебільшого йдуть правильним шляхом у частині тлумачення інформаційної діяльності як здійснюваної у взаємодії з ворогом систематичної, цілеспрямованої, специфічної професійної діяльності в інформаційній сфері (інформаційної діяльності блогерів, публічних осіб держави, інших лідерів громадської думки, суб'єктів у сфері медіа), а не зводиться до одноразового факту передачі чи поширення інформації.

2.2. Особливості об'єктивної сторони колабораційної діяльності

Об'єктивні ознаки кожного кримінального правопорушення визначають діяння (як у формі дії, так і бездіяльності), заподіяну суспільно небезпечну шкоду, а також ті зовнішні умови, в яких вчиняється небезпечне посягання. Об'єктивна сторона конкретного складу кримінального правопорушення включає в себе чітко встановлені законом характеристики, які описують його суттєві аспекти. При виявленні протиправного діяння слід визначити його об'єктивні ознаки: конкретний акт поведінки суб'єкта, що виражається у формі дії або бездіяльності, який завжди здійснюється в об'єктивній обстановці, у певному місці і часі. Правопорушення призводить до певних суспільно небезпечних наслідків, оскільки його вчинення завдає значної шкоди відносинам, які охороняються нормами КК. При цьому вчинене діяння перебуває у причинно-наслідковому зв'язку із такими наслідками [18, с. 14].

Об'єктивна сторона – це зовнішня сторона кримінального правопорушення, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між цим діянням і його суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, засобами та знаряддями його вчинення.

В науці доведено, що колабораціонізм може виявлятися не тільки в активній, а і в пасивній формі поведінки особи: пасивна форма поведінки має місце, коли населення виконує накази окупантів без спротиву (добровільно), активна – коли населення активно співпрацює з окупантами, приймаючи участь у політичних, економічних та військових діях [3, с. 113]. До пасивного колабораціонізму іноді відносять небажання боротись з окупантом або ж пасивність у відношенні до підтримки української армії та оборони українських територій [241, с. 111]. Розглянемо форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК детальніше.

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 1 ст. 111-1 КК, має дві форми:

1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України – це відкрите звернення до невизначеного кола осіб чи відкрите висловлення своїх особистих думок чи переконань, які полягають у невизнанні окремих фактів чи подій. Відкритим є звернення чи висловлення, коли особа, яка його здійснює, усвідомлює можливість невизначеного кола осіб вільно та повно сприймати висловлену інформацію;

2) публічні заклики громадянина України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, тобто озвучування певної інформації протиправного характеру у вигляді звуків, демонстрації зображення.

Публічність як ознака колабораційної діяльності має наступні прояви у таких формах об'єктивної сторони аналізованого правопорушення, як:

1) публічне заперечення громадянином України щодо здійснення збройної агресії проти України; встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора; невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Предметом публічного заперечення виступають факти збройної агресії проти України; факти встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

Якщо предметом заперечення виступають інші факти, то такі дії не утворюють аналізовану форму колабораційної діяльності [72, с. 20].

Публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України становить таку поведінку, що полягає у відкритому вираженні думки про невстановленість або відсутність зазначених фактів чи полягає у відкритому спростуванні цих фактів [132, с. 25; 162, с. 9]. Публічні заперечення є кримінально караними, оскільки свідомо й публічно заперечуватимуть, спростовуватимуть або будь-яким іншим чином применшуватимуть, а отже – виправдовуватимуть серйозні порушення міжнародного гуманітарного права – воєнні злочини [79]. Видається не зовсім точною позиція, що заперечення, крім зазначеного, має також охоплювати виправдання або применшування здійснення збройної агресії проти України [271].

Заклик як інформаційний акт полягає в озвучуванні певної інформації протиправного характеру у виді фонетичних звуків, демонстрації зображення [72, с. 20]. Публічні ж заклики передбачають відкрите звернення до певного кола осіб, що містить ідеї, погляди чи вимоги, спрямовані на те, щоб схилити цих та інших осіб до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [132, с. 26; 162, с. 9]. Відповідні заклики є кримінально караними, якщо вони спрямовані загалом до співпраці з окупантом [79].

Вважається, що публічні заперечення або публічні заклики є діями з чітко вираженим інформаційним характером. Їх основний зміст полягає не стільки у фізичних рухах (хоча в окремих випадках заперечення може проявитися у знищенні офіційних повідомлень на публічних дошках оголошень у місцях масового перебування населення, заклики можуть підкріплюватися прикладом «вчинюй, як я»), як у передачі певної інформації, впливі на свідомість інших

людей. Під час інформаційної дії має місце надання відповідної інформації іншим особам через її відображення в словесній (вербальній) формі, емодзі або мемах, малюнках або фотографіях, у формі різноманітних дій, головною метою та змістом яких є поширення інформації [216, с. 110].

Ознака публічності заперечень або закликів визначена в п.1 Примітки до ст. 111-1 КК, де зазначається, що публічним вважається поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. Поняття «публічний» визначається як такий, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний [35, с. 1187]. Вважається, що наведене у п. 1 примітки до ст. 111-1 КК уточнення («зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації») є зайвим, адже, з одного боку, воно не несе у собі жодного змістовного навантаження, а, з другого – створює непотрібну у даному разі конкуренцію з нормами, які передбачають використання засобів масової інформації як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність у випадку, визначеному ч. 3 ст. 436-2 КК [89, с. 82].

Отже, законодавець описує не спрямованість діянь суб'єкта, а обстановку вчинення публічних заперечень або закликів. У випадках, коли кримінально-правове значення має не будь-який вид обстановки вчинення діяння, а конкретна її форма або окрема її властивість, то законодавець відповідно вказує не на обстановку взагалі, а говорить більш предметно, з використанням семантичних можливостей, закріплюючи її без використання терміну «обстановка» – окремим словом чи словосполученням [120, с. 103]. Публічність є оціночною ознакою, і питання про її наявність має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням просторово-часових умов та обстановки здійснення заперечень або закликів.

Публічним вважається висловлення заперечення/заклику до невизначеного кола осіб, зокрема в мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації (п. 1 примітки до ст. 111-1 КК). Законодавець уперше закріпив визначення публічності безпосередньо в нормах КК, поклавши в

основу традиційний для кримінального права підхід, що базується на критерії невизначеного кола осіб. Основний наслідок стосується того, що дане явище однозначно виводить із-під сфери застосування ч. 1 ст. 111-1 КК випадки, коли заклики/заперечення звернені до однієї особи чи кількох знайомих для суб'єкта заклику осіб [221, с. 83].

Для публічності заперечень або закликів важлива їх масовість, яку встановлюють окремо в кожному конкретному випадку з огляду на умови та коло адресатів, які сприйняли чи могли їх сприйняти. Найбільш типовими характерними прикладами публічності є виступи на зборах, мітингах та інших масових заходах, адже саме збори, мітинги, демонстрації, пікетування в різних поєднаннях скупчення людей, породжують обстановку публічності [120, с. 103]. Є.О. Письменський та Р.О. Мовчан зазначають, що при встановленні ознаки публічності слід виходити із сукупності обставин, що характеризують час, місце, обстановку здійснення відповідних закликів. Кількість осіб, яке може характеризувати публічність, хоч і вважається невизначеною, але мінімально має становити не менше двох осіб, при цьому верхньої кількісної межі визначення публічності в науковій літературі не визначено [162, с. 9]. Заклики, які спрямовані щодо однієї конкретної особи, можуть оцінюватися як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення [119, с. 100].

Описані у ч. 1 ст. 111-1 КК публічні заперечення та заклики можуть здійснюватися і шляхом зазначеної співпраці, адже особа може керуватися особистими переконаннями та поглядами, що викликані стійкою антиукраїнською позицією, впливом відповідних пропагандистських джерел, тривалим проживанням на території держави-агресора. Тобто йдеться про те, що замість характерної для колабораціонізму усвідомлюваної співпраці з окупантом особа може вчиняти такі дії, які перебувають поза межами колабораційної діяльності як поведінки, що завжди характеризується певним рівнем взаємодії з державою-агресором [162, с. 12].

У положеннях ч. 1 ст. 111-1 КК публічність як обстановка вчинення кримінального правопорушення визначається як умови вчинення дій в усній чи

письмовій формі задля поширення інформації максимально широкому колу осіб. Як вказує О.О. Маслова, поняття «широке коло осіб» та «невизначене коло осіб» не є синонімами, однак вони схожі в тому, що кількість осіб, які їх утворюють, значно більше, ніж дві особи [120, с. 103]. Неможливо однозначно стверджувати про недоцільність встановлення мінімальної кількісної межі публічності закликів, оскільки не варто виключати випадки, коли йтиметься про цілком визначене коло осіб у вигляді трудового колективу чи групи студентів. Публічність означає, що певні дії відбуваються прилюдно, за наявності публіки, тобто за наявності не менше двох присутніх осіб. Водночас кількісну ознаку публічності не можна вважати універсальною, тобто застосованою до всіх випадків, адже головну роль у визначенні обстановки публічності відіграє не кількість осіб, що її утворюють, а загалом її безособистісний характер. Арифметичний підхід до оцінки визнання (чи невизнання) публічності неприйнятний, а визначальною ознакою публічності заперечень або закликів є наявність адресанта та адресатів [120, с. 103].

Враховуючи інформаційну епоху, в якій живе сучасна людина, а також постійність перебування під впливом інформації, що поширюється в просторі цілеспрямовано або довільно, позицію законодавця щодо виділення окремих ознак, які дозволяють визнавати публічними заперечення та/або заклики з використанням мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації, слід вважати цілком виправданою. Важливо враховувати невичерпний характер вчинення публічних висловлювань, а використання мережі Інтернет або засобів масової інформації є лише окремими відмінними рисами поширення закликів або висловлення заперечення в розумінні ч. 1 ст. 111-1 КК [120, с. 103].

Варто зважати на те, що, як зазначає М.А. Рубашенко, припинення збройної агресії не виключає караності її публічного заперечення незалежно від того, коли було здійснено заперечення: до чи після її припинення, а деокупація не виключає караності публічного заперечення факту встановлення та утвердження її в минулому [224, с. 197].

Р.О. Мовчан вважає, що у випадках наявності побутових ситуацій, за яких дії осіб мають не пропагандистський характер, висловлювання чи відстоювання своєї точки зору, з урахуванням конкретних обставин справи подібні дії можуть визнаватися малозначними, адже суспільно небезпечний характер діяння обумовлюється його здатністю спричинити шкоду суспільним відносинам, що охороняються нормами КК [132, с. 31–32].

Вчинення ряду форм об'єктивної сторони в умовах публічності відповідних висловлювань, про які зазначається у ч. 1 ст. 111-1 КК, надає вчиненому діянню ознак кримінальної протиправності, хоча обстановка не має безпосереднього відношення до настання шкідливих в соціальному плані наслідків і не зазнає будь-яких небажаних змін. Такого значення обстановка набуває лише тоді, коли вона відображається на соціальній цінності вчиненого, в результаті чого діяння потребує попередження саме шляхом застосування засобів кримінально-правового характеру [120, с. 103].

Зважаючи на викладене, Є.О. Письменський та Р.О. Мовчан наполягають на виключенні ч. 1 зі структури ст. 111-1 КК, аргументуючи свою позицію проявом максималістського підходу законодавця до конструювання нормативної моделі складу аналізованого кримінального правопорушення, що зумовлено прагненням забезпечити широку конкретизацію відповідного типу поведінки з диференціацією відповідальності за окремі її прояви [162, с. 12]. Дослідники пропонують до внесення відповідних змін до ч. 1 ст. 111-1 КК тлумачити вказану норму з урахуванням того, що зазначені в ній заперечення та заклики не вважаються колабораційною діяльністю, якщо вони вчинені поза співпрацею з державою-агресором (окупантом) та не є наданням допомоги в підривної діяльності проти України. Попри те, що про співпрацю з державою-агресором законодавець згадує лише в ч. 4, 6 ст. 111-1 КК, у всіх інших частинах ст. 111-1 КК обов'язковою ознакою діяння також є відверта чи прихована співпраця з державою-агресором, що здійснюється, в тому числі, через незаконні органи, які створюються на окупованій території [271].

Крім того, в ч. 1 ст. 111-1 КК пропонується розширити коло формувань, співпраця з якими є кримінально караними: крім збройних формувань до диспозиції ч. 1 ст. 111-1 КК включити воєнізовані. Відразу виникає зауваження щодо розбіжності із положеннями ст. 260 КК, згідно якої формування визначаються як «воєнізовані або збройні». Тому пропонується використати формулювання «держави-агресора, воєнізованих або збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора».

Ми підтримуємо позицію щодо необхідності кримінальної караності публічних закликів лише тих рішень або дій держави-агресора, а також до співпраці з нею, які не направлені на виконання державою-агресором своїх зобов'язань, передбачених міжнародним гуманітарним правом [65, с. 108–110].

Отже, в основі заперечення збройної агресії лежить проросійський світогляд, а публічні заклики на підтримку рішень країни-агресора є типовою формою поширення ворожої ідеології та проросійського курсу [145, с. 224].

Юридичний факт тимчасової окупації частини території України має кримінально-правове значення, а юридичний статус тимчасово окупованої території України законодавчо регулюється положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [201]. Тимчасово окупованими вважаються території, захоплені державою-агресором з 24.02.2022 р., а також ті, що визнані окупованими з 2014 р. на основі Указу Президента «Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях» [205].

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 2 ст. 111-1 КК, полягає у добровільному зайнятті громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Кримінально караними такі дії стають у випадку, коли особа займає посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у

тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, не пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом.

Дана форма об'єктивної сторони колабораційної діяльності містить у собі одразу декілька рівнів ознак діяльності громадянина, які обов'язково необхідно встановити для притягнення його до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 111-1 КК: а) зайняття суб'єктом посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора; б) вказана посада не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [72, с. 26–27].

Отже, у ч. 2 ст. 111-1 КК криміналізовано добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Добровільне зайняття посади громадянином передбачає його влаштування на роботу чи вступ на службу до незаконного органу влади, створеного на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційну адміністрацію держави-агресора, вчинені без примусу та за власною волею, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі влади, який в результаті організаційно-штатних змін став незаконним [72, с. 29–30]. У цьому контексті Н.О. Антонюк відразу звертає увагу і на ч. 5 та ч. 7 цієї статті, в яких йдеться про добровільне зайняття посад, пов'язаних з певним функціоналом. Так, у ч. 5 ст. 111-1 КК йдеться про зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-

розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади. У ч. 7 ст. 111-1 КК – зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах. Отже, сам факт добровільного зайняття громадянином України однієї із таких посад є достатнім для кваліфікації відповідних дій за ч. 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК. Адже суспільна небезпечність їх є очевидною: особа допомагає агресору створити вертикаль незаконних органів влади, яка є основою функціонування державного механізму загалом [10, с. 60].

У ч. 2 ст. 111-1 КК словосполучення «у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора» пропонується спростити на «в окупаційній адміністрації держави-агресора», адже «незаконні органи влади» не можуть виникати або існувати без окупаційної адміністрації держави-агресора.

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 3 ст. 111-1 КК, стосується:

1) здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Здійснення пропаганди – це цілеспрямоване та активне поширення спеціально підібраних аргументів, фактів, думок, тверджень та інших інформаційних форм для ідеологічного впливу на суспільну думку та формування у відповідних верств населення, соціальних, національних чи інших груп осіб певних поглядів та переконань. Така пропаганда має спеціальну мету: 1) сприяння здійсненню збройної агресії проти України; 2) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 3) уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;

2) дій громадян України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти – це різноманітні дії, що реалізуються через

відмову в закладах освіти України від вітчизняних стандартів освіти з переходом на стандарти освіти країни-агресора.

Метою пропаганди, передбаченої в ч. 3 ст. 111-1 КК, є: 1) сприяння здійсненню збройної агресії проти України, 2) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, 3) уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Впровадженням стандартів освіти є заходи, направлені на приведення освіти у відповідність до певних вимог (стандартів). Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, охоплюють будь які дії, що входять до процесу відмови в закладах освіти України від вітчизняних стандартів освіти з одночасним чи поступовим переходом на стандарти освіти країни-агресора [72, с. 32]. Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, можуть полягати у виконанні та втіленні вимог до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти певного рівня освіти, що розроблені державою-агресором, забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь в розробленні навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників цих документів), їх затвердження, надання вказівок щодо реалізації [162, с. 13].

Як зазначає Н.В. Нетеса, особливому тиску на окупованих територіях піддаються представники освітньої сфери, адже професія вчителя відіграє одну з найбільш визначальних ролей у становленні особистості. Саме на вказану категорію осіб окупаційна влада покладає великі сподівання у реалізації геноцидних планів [143, с. 82–83]. Колабораційна діяльність у сфері освіти передбачає умисну участь громадянина України у здійсненні зазначеної діяльності на окупованій території на догоду державі-агресору [163, с. 50].

Ряд науковців вважають, що положеннями ч. 3 ст. 111-1 КК не охоплюються випадки здійснення вчителями/викладачами реалізації виключно професійної функції – викладання навчальних предметів у закладах освіти на тимчасово окупованих територіях без виконання при цьому організаційно-

розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у такому закладі та без реалізації виховної функції, поєднаної з пропагандою збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Йдеться про здійснення вказаними особами професійної функції, яка поєднує навчальну та виховну діяльність у дусі дотримання стандартів освіти рф. Водночас такі особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК, однак за вчинення іншої форми колабораційної діяльності – пропаганду збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України [61, с. 173–174].

Виходить за межі аналізованої норми безпосереднє виконання педагогічними працівниками своїх професійних функцій з власне викладання навчальних предметів на основі вже впроваджених стандартів, про що неодноразово зазначалося у науковій літературі [27, с. 62; 65, с. 120; 144, с. 79]. Така позиція на визнанні того, що здійснення освітньої діяльності на окупованих територіях є сферою, де у разі збройного конфлікту мають застосовуватися положення міжнародного гуманітарного права – Женевської конвенції, у ст. 50 якої прямо зазначається, що окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їх освіту [204]. Таким чином, норми міжнародного гуманітарного права сприяють забезпеченню реалізації на окупованих територіях права на освіту, яке гарантоване ст. 53 Конституції України, ст. 28 Конвенції про захист дитини, ст. 26 Загальної декларації прав людини [89, с. 87].

Висновок про те, що викладачі, вчителі, які виконували виключно професійну функцію з викладання навчальних дисциплін за стандартами освіти рф, не поєднану з виховною функцією, та/ або нездійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у закладі освіти,

впливає і з диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК, в якій йдеться про здійснення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-окупанта, а не про їх реалізацію. Впровадити такі стандарти освіти має повноваження виключно особа, яка наділена організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями, а не рядовий викладач, який шляхом здійснення своєї професійної функції реалізує стандарти освіти держави-окупанта. Тобто впровадження та реалізація стандарту освіти держави-окупанта в закладах освіти – це різні правові поняття, які передбачають різний обсяг дій працівників освіти на тим часово окупованих територіях. З огляду на те, що у ч. 3 ст. 111-1 КК передбачається кримінальна відповідальність за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-окупанта, кримінальна відповідальність учителів та викладачів, які виконували виключно професійну функцію (викладання навчальних дисциплін) та не здійснювали організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти або стосовно закладу освіти не охоплюється положеннями ч. 3 ст. 111-1 КК [61, с. 173–174]. Професійна діяльність пересічних педагогів може тягнути кримінальну відповідальність лише тоді, коли вона вбирає в себе елементи ідеологічного чи культурного колабораціонізму, тобто якщо вона супроводжується пропагандою небезпечних для української державності та національної самобутності поглядів та ідей [145, с. 228].

Вказана законодавча конструкція дає можливість констатувати, що у положеннях ч. 3 ст. 111-1 КК не йдеться про кримінальну відповідальність вчителів та викладачів, які викладають відповідні навчальні дисципліни, проте не здійснюють пропаганди. Адже пропаганда – це поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань; ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей [240, с. 246]. Натомість особи, які здійснюватимуть пропагандистську діяльність у закладах освіти на користь держави-агресора, підлягатимуть відповідальності за ч. 3 ст. 111-1 КК. При цьому, як зазначає Н.О. Антонюк, йдеться не лише про здійснення вказаної діяльності вчителями чи іншими особами, які працюють у таких закладах

освіти незалежно від форм власності, а й будь-якими іншими особами, які використовуватимуть освітній заклад з пропагандистською метою [10, с. 61].

Таким чином, пропаганда, здійснення якої в закладах освіти тягне відповідальність згідно з ч. 3 ст. 111-1 КК, є формою комунікації з учасниками освітнього процесу, яка передбачає маніпулювання їхньою свідомістю з метою формування та роз'яснення у них таких уявлень і позицій, що обґрунтовують сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Відповідні уявлення та позиції замість засудження отримують схвальну оцінку, а їх втілення видається за поведінку, яку можна наслідувати та поширювати [162, с. 13]. Обґрунтованим є твердження, що застосування терміну «пропаганда» в контексті ч. 3 ст. 111-1 КК є цілком доречним, оскільки освітній процес – це система, яка пов'язана з формуванням не лише знань, а й світогляду та ціннісних уявлень та переконань, вихованням майбутніх поколінь українських громадян з чіткою громадянською позицією та усвідомленням своєї національної ідентичності [145, с. 228]. Разом з тим, існує пропозиція про відмову від здійснення пропаганди як окремої форми колабораційної діяльності у сфері освіти, оскільки така поведінка здебільшого може охоплюватися статтями Особливої частини КК України про інші кримінальні правопорушення залежно від змісту такої пропаганди [163, с. 57].

Крім того, ч. 3 ст. 111-1 КК встановлює відповідальність за вплив не лише на учнів, студентів чи інших вихованців, а й про вплив на викладацький склад відповідного закладу. Якщо щодо змісту уроків вчителя точних дисциплін не виникає запитань в частині розрізнення тематики предмета викладання та можливої пропагандистської діяльності, то складніше констатувати таку відмінність, для прикладу, на уроці історії чи літератури. Тому слід підтримати позицію, що у випадку викладання історії рф або провадження бесід про неможливість існування українців як нації, а України як держави, таку діяльність і повідомлення її учням чи іншим вихованцям є суспільно

небезпечною, адже авторитет вчителя, його погляди часто є визначальними для формування свідомості неповнолітніх осіб [10, с. 61].

Протидія цій формі ворожої пропаганди має надзвичайно важливе значення, оскільки під її впливом знаходяться здобувачі освіти на окупованих територіях України, що в перспективі може призвести до формування паралельної реальності на цих територіях та дозволить, за переконаннями М.В. Шепітька, ствердитися окупаційній владі, здійснити вербування до окупаційної армії чи вчиняти інші дії антиукраїнського характеру [279, с. 240].

Важливим для кримінально-правової кваліфікації за ч. 3 ст. 111-1 КК є факт здійснення такої незаконної освітянської діяльності, яка полягає у провадженні стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти на тимчасово окупованій території України [61, с. 173]. У випадку організації закладом освіти культурних, спортивних та інших заходів у межах освітньої діяльності, але безпосередньо поза межами закладу, така діяльність все одно буде вважатися складовою освітнього процесу [89, с. 85].

Якщо ж, відповідно до норм законопроекту «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України», реєстр. № 10136 від 09.10.2023 р [189], розглянути можливість розширення переліку можливих місць вчинення освітнього колабораціонізму і вважати такими, поряд із закладами освіти заклади оздоровлення та відпочинку, місця, що використовуються для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, можна розглянути ситуацію, коли пропаганда здійснюється поза межами закладу освіти, не суб'єктами освітньої діяльності або щодо аудиторії, що не обмежується учнями. Підставами подібного висновку є законодавче визначення суб'єкта аналізованого кримінального правопорушення – громадянин України без його конкретизації за професійною ознакою (педагог, вихователь), родинними зв'язками (батьки), віковою ознакою (неповнолітній) [89, с. 86].

Так, вироком Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 20.01.2026 р. у кримінальному провадженні № 194/923/24, № провадження 1-кп/194/31/26 встановлено, що ОСОБА_3 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 111-1 КК.

На початку квітня 2022 р. громадянка України ОСОБА_3, перебуваючи на посаді вчителя англійської мови, історії та правознавства Щастинського ліцею № 1 імені Костянтина Кутового Щастинської міської територіальної громади, усвідомлюючи здійснення відкритої російської агресії проти України, маючи умисел на вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, де навчання здійснювалось за освітніми програмами держави Україна, та реалізуючи їх, вступила в злочинну змову з представниками окупаційної адміністрації держави-агресора – рф та так званої «Луганської Народної Республіки». Отримавши від них пропозицію на зайняття посади в закладі освіти окупаційної влади, а саме посаду так званого «директора Государственного общеобразовательного учреждения Луганской Народной Республики «Луганская средняя школа № 46.

Перебуваючи на вказаній посаді, ОСОБА_3 висловлювалася на підтримку дій окупаційної влади та вчиняла дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у вищевказаному закладі. Крім того, в приміщеннях, де почав функціонувати «ГОУ ЛНР «Луганская средняя школа № 46», розміщено символіку РФ.

ОСОБА_3 визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.111-1 КК_та їй призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 (два) роки шість місяців з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, органах місцевого самоврядування та органах, що надають публічні послуги у сфері освіти, а також в закладах освіти незалежно від типів та форм власності, строком на 12 (дванадцять) років [245].

Отже, так званий освітній колабораціонізм полягає в тому, що в процесі набуття освітніх компетентностей особи відбувається комплексний вплив на

свідомість майбутніх поколінь через формування у них ворожої ідеології, культури, морально-етичних цінностей [145, с. 224].

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 4 ст. 111-1 КК, полягає у:

1) передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. Матеріальними ресурсами слід вважати предмети матеріального світу, будівлі, енергоресурси, обладнання, устаткування, техніку, матеріальні послуги, що є необхідними для вирішення матеріальних потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора. Їх передачею є надання будь-яким способом наявних у суб'єкта матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, її збройним формуванням, окупаційній адміністрації держави-агресора;

2) провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора – це здійснення добровільної діяльності громадянина України, що провадиться у взаємодії з державою-агресором, пов'язаної з виробництвом, виготовленням, реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, обов'язковою метою якої є отримання доходу.

Таким чином, як зазначає З.А. Загине́й-Заболотенко, однією з форм колабораційної діяльності є господарський колабораціонізм, відповідальність за який передбачена ч. 4 ст. 111-1 КК [58, с. 98]. Притягнення громадян України до кримінальної відповідальності за господарський колабораціонізм стикається з протиріччям реалізації їх права на працю, що є одним із основоположних прав людини та гарантується як міжнародними документами, так і національним

законодавством. Тим паче, що в умовах окупації гарантування права на працю громадянам України державою не припиняється і не скасовується.

У ч. 4 ст. 111-1 КК йдеться про добровільні дії колаборанта, хоча безпосередньої такої вказівки у нормах КК немає. Проте, як зазначає Н.О. Антонюк, за відсутності добровільності на застосування претендуватимуть положення КК про фізичний або психічний примус. При чому, при передачі матеріальних ресурсів йдеться про добровільну передачу власних ресурсів або ресурсів, які перебувають у володінні колаборанта і щодо яких він правомочний здійснювати певні юридично значущі дії. Тому слушною є думка, що передача відповідних ресурсів у користування за наявності інших ознак складу аналізованого кримінального правопорушення може тягнути кримінальну відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК [10, с. 62].

Згідно зі статистичними даними Державної судової адміністрації України загалом за 2022–2024 рр. в Україні було засуджено 120 осіб за господарський колабораціонізм (4 % усіх засуджених за ст. 111-1 КК), з яких 17 осіб у 2022 р. (4 % усіх засуджених за ст. 111-1 КК), 22 особи у 2023 р. (2 % усіх засуджених за ст. 111-1 КК) та 81 особа у 2024 р. (6 % усіх засуджених за ст. 111-1 КК). Отже, доволі велика кількість осіб засуджується за господарський колабораціонізм, відповідальність за який встановлена у ч. 4 ст. 111-1 КК, при чому – щороку кількість таких засуджених збільшується [58, с. 99].

Для формулювання колабораційної діяльності, передбаченої у ч. 4 ст. 111-1 КК використовується різна термінологія. Як правило, мова йде про колабораційну діяльність у економічній (господарській) сфері [159, с. 177]. Але досить часто акценти можуть змінюватися і тому мова починає йти про економічний колабораціонізм. Так, ряд вчених вважають, що передача матеріальних ресурсів не завжди виступає результатом вчинення операцій, що вказують на господарську діяльність, тому термін «господарський колабораціонізм» набуває більшої умовності порівняно з економічною співпрацею. Передача матеріальних ресурсів зміцнює чи посилює економічну

основу окупантів, тому термін «економічний колабораціонізм» видається більш вдалим [73, с. 123].

Економічний колабораціонізм вважається такою формою співпраці населення окупованих територій безпосередньо з окупантом, що полягає в передачі матеріальних ресурсів воєнізованим окупаційним формуванням і формуванням держави-агресора чи в провадженні господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором та окупаційною владою. Справедливою назвою для цього типу співпраці може бути термін «господарський колабораціонізм», але цей варіант акцентує увагу лише на одній із форм аналізованого кримінального правопорушення – провадженні господарської діяльності, тоді як перша форма у вигляді передачі матеріальних ресурсів не обов'язково пов'язується з господарською діяльністю як суб'єкта правопорушення, так і адресата передачі ресурсів. Частково цей вид співпраці може бути названий і воєнним колабораціонізмом, адже він, як вказує М.А. Рубашенко, передбачає матеріальне забезпечення відповідних воєнізованих формувань [73, с. 304].

Так, вироком Деснянського районного суду м. Києва від 26.01.2026 р. у справі № 754/6946/25 (провадження № 1-кп/754/419/26) встановлено, що громадянин України ОСОБА_3 всупереч чинному законодавству України на території тимчасово окупованої АР Крим зареєструвався як індивідуальний підприємець. Надалі ОСОБА_3, не пізніше березня 2023 р. зареєструвався у відповідності до законодавства рф на «Офіційному сайті єдиної інформаційної системи в сфері закупівель» в інформаційно-телекомунікаційній мережі інтернет для подальшого укладення так званих «державних контрактів». ОСОБА_3 18.07.2023 р. уклав та підписав державний контракт №08751000043230000290001 із т.зв. «Слідчим ізолятором № 1 Управління Федеральної служби виконання покарань по Республіці Крим і м. Севастополю» в особі ОСОБА_8 на «постачання меблів для обладнання «Кімнати історії» та «Вітрини спортивних досягнень», умови якого виконав згідно платіжного доручення №637 від 08.09.2023, чим довів свій злочинний умисел до кінця.

Дії ОСОБА_3 суд кваліфікував за ч. 4 ст. 111-1 КК як вчинення колабораційної діяльності, тобто провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора. ОСОБА_3 призначено покарання у вигляді позбавлення волі на строк три (3) роки з позбавленням права обіймати посади пов'язані з державною службою і місцевим самоврядуванням та займатися господарською діяльністю на строк десять років з конфіскацією всього належного йому на праві власності майна [252].

Оскільки передача матеріальних ресурсів не завжди є результатом здійснення операцій, що вказують на господарську діяльність, то термін «господарський колабораціонізм» набуває більшої умовності порівняно з економічною співпрацею [226, с. 504]. Слід звернути увагу, що передача матеріальних ресурсів є відмінною від провадження господарської діяльності формою колабораційної діяльності та не належить до господарського колабораціонізму. Передачу матеріальних ресурсів, з огляду на класичне розуміння співучасті у вчиненні кримінального правопорушення, на думку З.А. Загинеї-Заболотенко, необхідно відносити до пособництва діяльності відповідних збройних або воєнізованих формувань, яка, в цьому випадку, передбачається законодавцем як діяльність виконавця. З огляду на використану законодавцем в ч. 4 ст. 111-1 КК термінологію, слід прислухатися до висловленої позиції і вважати доцільним називати відповідну форму колабораціонізму господарським, включаючи в нього виключно провадження господарської діяльності [58, с. 104]. Б.П. Допіряк вважає доцільним доповнення ч. 4 ст. 111-1 КК вказівкою на надання допомоги незаконно створеним органам влади на тимчасово окупованій території та органам влади держави агресора [49, с. 449]. Вважаємо таку позицію не зовсім логічною.

Також викликає заперечення пропозиція про передбачення класичної для інших статей Особливої частини КК фрази «за відсутності ознак пособництва державі-агресору (ст. 111-2 цього Кодексу)» у структурі ч. 4 ст. 111-1 КК [49,

с. 449]. Вважаємо, що подібного роду словосполучення не несуть юридичного значення, не допомагають у встановленні ознак складу того чи іншого кримінального правопорушення чи при розмежуванні суміжних складів протиправних діянь і не потребують використання у нормах чинного КК. Натомість пропозиція про доповнення ч. 4 ст. 111-1 КК такою формою об'єктивної сторони, як передача відомостей про громадян України з метою її використання у протиправний спосіб, є обґрунтованою [49, с. 449].

Передача матеріальних ресурсів або провадження господарської діяльності може здійснюватися не обов'язково на окупованій території. Місцем скоєння цих кримінальних правопорушень може бути також територія іншої країни, зокрема й держави-агресора. Головною ознакою, як вказує А. Беніцький, є те, що суб'єкт зазначених діянь є причетним до матеріально-технічного, інформаційного або фінансового забезпечення незаконних збройних чи воєнізованих формувань або пов'язаний із провадженням господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, зокрема й окупаційною адміністрацією держави-агресора [21, с. 96].

Як свідчить судова практика, багато видів господарської діяльності, за провадження якої обвинувачені засуджувалися за ч. 4 ст. 111-1 КК, є такими, що спрямовані на виживання особи в умовах окупації. Мова йде про надання обвинуваченим різних послуг: телекомунікаційних, туристичних та окремих видів діяльності (роздрібна торгівля продуктами харчування, вирощування та продаж сільськогосподарської продукції, тваринництво). У тих випадках, коли громадянин України не обіймав жодної керівної посади на певному підприємстві чи у товаристві, що було створено на окупованій території, а продовжив здійснювати свої трудові функції, виконуючи повсякденні роботи, пов'язані з необхідністю вижити в умовах окупації, у межах яких не здійснювалося забезпечення діяльності держави-агресора чи її окупаційної адміністрації, такі дії не можна відносити до протиправної діяльності та кваліфікувати за ч. 4 ст. 111-1 КК [58, с. 107].

Міжнародне право не розглядає стягнення податків державою-окупантом (та відповідно і безпосередньо сплату податків) як незаконну діяльність. Слід пам'ятати, що сплата податків не є господарською діяльністю, оскільки господарська діяльність може провадитись тільки визначеним переліком суб'єктів, а сплата податків покладається на всіх осіб [73, с. 46].

Надання медичних послуг незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора жодним чином не можна ототожнювати з передачею матеріальних ресурсів. На це вказують положення ст. 51 Конвенції про захист цивільного населення, де передбачається право окупаційної держави залучати до примусової роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами, осіб, що перебувають під захистом, і яким виповнилося 18 років [204]. З іншого ж боку, ст. 56 вказаної Конвенції зобов'язує окупаційну державу за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечувати та підтримувати на окупованій території задовільні умови щодо охорони здоров'я та санітарії за допомогою проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. Медичному персоналу усіх категорій дозволено виконувати свої обов'язки [73, с. 40].

Необхідно детально аналізувати фактичні обставини справи, а також наявність у діях засудженого всіх ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК, та брати до уваги такі обставини, як ініціативність обвинуваченого у зайнятті відповідної керівної посади, що може свідчити про те, що особа має намір співпрацювати з державою-агресором та її окупаційною владою. Вказувати на наявність колабораціонізму, а не реалізації права на працю громадянином України на окупованій території може й сама

діяльність громадянина України на відповідній посаді. Наприклад, у багатьох вироках громадяни України засуджувалися за те, що були призначені та керували поштовими відділеннями на окупованих територіях і поширювали серед населення на цих територіях пропагандистську друковану продукцію (газети, журнали) окупаційної влади. Тобто, одним із показників того, що вчиняється саме господарський колабораціонізм, а не здійснюється правомірна реалізація громадянином права на працю на окупованих територіях, є виконання такої роботи, яка пов'язана з пропагандою чи з поширенням пропаганди, наративів держави-агресора чи її окупаційної адміністрації серед населення окупованих територій [58, с. 108].

Існує пропозиція Ю.В. Орлова та Н.О. Прібиткової про удосконалення редакції ч. 4 ст. 111-1 КК з метою наближення її до адекватного відображення соціально-правового змісту колабораціонізму шляхом обмеження обсягу суспільно небезпечних колабораційних діянь обстановкою їх вчинення – тимчасовою окупацією окремих територій України. Відповідно, усі інші діяння щодо передачі матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, вчинені поза обстановкою тимчасової окупації, кваліфікуватимуться як пособництво державі-агресору [152, с. 124–125]. Вважаємо висловлену думку як таку, що заслуговує на схвалення та врахування.

Отже, проблема кримінальної відповідальності за господарський колабораціонізм (ч. 4 ст. 111-1 КК) завжди балансує на межі визначення того, чи має місце правомірна реалізація громадянином України права на працю на окупованих територіях, гарантованого нормами міжнародного гуманітарного права та законодавством України. Про протиправну поведінку громадянина України може свідчити його ініціативність у зайнятті керівної посади на підприємстві, в установі, організації, які здійснюють свою діяльність на окупованій території, особливість діяльності, яка вказує на пропаганду чи поширення матеріалів з пропагандою серед місцевого населення на окупованій території, виконання контрактів, провадження господарської діяльності у взаємодії з оборонними, правоохоронними органами, органами безпеки рф, а

також іншими державними підприємствами, установами, організаціями, зокрема, через російську систему у сфері публічних закупівель [58, с. 110].

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 5 ст. 111-1 КК – це:

1) добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів. Як і в раніше вказаному у ч. 2 ст. 111-1 КК випадку, в ч. 5 ст. 111-1 КК кримінально караними такі дії стають тоді, коли особа за власною волею займає посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Але у ч. 5 ст. 111-1 КК описано інший характер посади – тут має бути посада, пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;

2) добровільне обрання до вказаних органів – мова йде про ситуації, коли суб'єкт не проходить процедуру призначення на посаду безпосередньо, він бере участь у виборах, добровільно виставляючи свою кандидатуру, за результатами яких обіймає посаду у вказаних незаконних органах влади;

3) участь в організації незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – це дії з початку, підготовки, розробки, проведення, забезпечення, оголошення результатів незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

4) участь у проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – це дії щодо забезпечення ефективної реалізації незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;

5) публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території – це, як було зазначено вище, озвучування інформації протиправного характеру у вигляді звуків чи демонстрації зображення.

Дана форма аналізованого кримінального правопорушення є аналогічною тій, що передбачена ч. 2 ст. 111-1 КК за винятком характеру посади, яку обіймає суб'єкт. Тому для правильної кваліфікації необхідно вилучати чи отримувати дані про організаційно-штатну побудову підрозділу та про функціональні обов'язки суб'єкта на займаній посаді.

Добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора має місце у тому випадку, коли суб'єкт не призначається на посаду безпосередньо, а бере участь у виборах, добровільно виставляючи свою кандидатуру, та за результатами цих виборів обіймає посаду в незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора [73, с. 48].

Слід мати на увазі, що в ч. 5 аналізованої норми мова йде про організацію незаконних виборів та/або референдумів або публічні заклики до їх проведення, а не безпосередньо голосування на них [10, с. 62–63].

Організація виборів чи референдуму – це сукупність активних дій з їх початку, підготовки, розробки, проведення, забезпечення та оголошення результатів, вчинених із залученням інших осіб як до вказаних дій, так і до участі у заході. Проведення виборів чи референдуму – це дії, спрямовані на забезпечення ефективної реалізації порядку денного заходу та досягнення заходом своїх цілей. Участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів передбачає активні дії, спрямовані на їх організацію чи проведення. Під участю в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території, слід розуміти участь в органах, що проводять незаконні вибори, референдуми, а саме: виборчих комісіях чи інших аналогічних органах, інша участь в проведенні виборів, наприклад, в якості кандидата, спостерігача від кандидата, учасника передвиборної агітації [73, с. 49].

Однак, якщо особа паралельно з діями, спрямованими на організацію незаконних виборів чи референдумів, активно долучалася до організації та

проведення заходів політичного характеру (з'їздів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій, конференцій, круглих столів політичного спрямування), то її дії слід кваліфікувати за сукупністю ч. 5 та ч. 6 ст. 111-1 КК. На думку Н.О. Антонюк, обидва вказані діяння, які містяться у ч. 5–6 ст. 111-1 КК, є самостійними складами кримінального правопорушення, кваліфікація яких повинна здійснюватися за сукупністю [10, с. 62–63].

Так, вироком Заводського районного суду м. Запоріжжя від 17.12.2025 р. у справі № 332/4336/24 (провадження № 1-кп/332/215/25) ОСОБА_10 визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3, 5 ст. 111-1 КК за наступних обставин.

Громадянка України ОСОБА_10 з метою підтримання окупаційної влади, встановленої збройними формуваннями рф, та впровадження стандартів освіти держави-агресора рф у закладі освіти «Василівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3» Василівської міської ради Запорізької області, прийняла пропозицію осіб із числа представників збройних формувань рф та окупаційної влади військово-цивільної адміністрації м. Василівка Запорізької області, та добровільно зайняла посаду виконувача обов'язків директора «Василівської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3» Василівської міської ради Запорізької області. Перебуваючи на посаді виконувача обов'язків директора закладу освіти ОСОБА_10, розпочала впроваджувати критерії та стандарти освітнього процесу, регламентовані нормами та вимогами федерального законодавства рф у сфері освіти, в освітній процес підпорядкованого їй закладу освіти.

Крім того, громадянка України ОСОБА_10 добровільно прийняла участь у виборах як кандидат в депутати від політичної партії держави-агресора рф «Единая Россия» до незаконного органу влади – «Васильевского окружного Совета депутатов», створеного на тимчасово окупованій території.

За таких обставин, суд кваліфікує дії ОСОБА_10 за ч. 3, 5 ст. 111-1 КК як дії громадянина України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти та як добровільне обрання громадянина

України до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території. На підставі ч. 1 ст. 70 КК ОСОБА_10 призначене покарання у вигляді 9 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, органах, що надають публічні послуги, пов'язаних з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, а також займатись будь-якою діяльністю, пов'язаною з освітнім процесом строком на 14 років, з конфіскацією всього належного їй на праві власності майна [251].

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 6 ст. 111-1 КК має наступні форми:

1) організація заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради. Відповідно до прим. 2 до даної статті, заходами політичного характеру є з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Організацією таких заходів є різноманітні дії з їх створення, заснування, підготовки, розробки, проведення, забезпечення, вчинених із залученням інших осіб;

2) проведення заходів політичного характеру у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради – це реалізація дій, спрямованих на досягнення заходом політичного характеру своєю мети. Проведення заходу політичного характеру – це фактично етап, який починається з відкриття та завершується його закриттям;

3) здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на

уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради – це створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (прим. 3 до ст. 111-1 КК);

4) активна участь у таких заходах – це комплекс дій щодо агітації, надання приміщень чи аудиторії для його проведення, пошук спікера, підтримка головуєчого, участь у дебатах, висунення ініціатив, формування пропозицій, резолюцій.

Заходом політичного характеру є вільне, публічне вираження політичної позиції осіб, при якому можливе висловлення вимог, прийняття резолюцій, інших звернень з різноманітних питань суспільного життя, на доступному кожному зібранні, що проводиться у формі з'їздів, зборів, нарад, мітингу, походу, демонстрації, пікетування, конференції, круглого столу або у будь-якому іншому поєднанні цих форм, порядок денний яких передбачає упорядкування життя суспільства у сфері політики, що здійснюється за ініціативою фізичних чи юридичних осіб [73, с. 50]. Організація та проведення заходів політичного характеру охоплюють діяльність, спрямовану на впорядкування, ініціювання та підготовку подібних заходів та включають залучення як визначеного, так і невизначеного кола осіб, а також управління й модерацію подальшого процесу.

Зазначений склад даного кримінального правопорушення можна констатувати лише при здійсненні або організації, або проведення заходів політичного характеру. Активна участь у заходах політичного характеру полягає в точному та повному виконанні вказівок організаторів таких заходів, виступах та закликах до учасників заходів до підтримки держави-агресора, її окупаційних адміністрацій чи збройних формувань, виключення відповідальності держави-агресора за збройну агресію проти України. При цьому слід брати до уваги, що сам факт безпосередньої присутності особи на заході політичного характеру не можна розцінювати як активну участь у ньому [79]. Натомість, якщо громадянин України здійснює публічні заклики до

підтримки рішень та/або дій держави-агресора під час активної участі в заході політичного характеру, що проводиться у співпраці з окупаційною адміністрацією держави-агресора, то вчинене утворює ідеальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 6 ст. 111-1 КК [162, с. 14].

Заходи політичного характеру, організація, проведення, а також активна участь в яких, можуть бути кримінально караними у випадку наявності у них певних ознак:

- захід носить політичний характер;
- захід організується чи проводиться у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією;
- порядок денний такого заходу передбачає загальні чи спеціальні питання підтримки держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України [73, с. 51–52].

За переконаннями М.І. Хавронюка, використане в ч. 6 ст. 111-1 КК слово «та» виступає єднальним сполучником, що означає необхідність участі особи і в організації, і в проведенні зазначених заходів. Науковець вважає, що участь особи лише в організації, або лише в проведенні вказаних заходів не утворює складу аналізованого кримінального правопорушення, хоча за наявності підстав вчинене може кваліфікуватися відповідно до ч. 6 ст. 111-1 КК за ознаками «здійснення інформаційної діяльності» або «активна участь у заході» [271].

На думку Є.О. Письменського та Р.О. Мовчана, будучи єднальним сполучником, «та» використовується у ч. 6 ст. 111-1 КК невиправдано, що може сприяти помилковому застосуванню норми. Тому науковці пропонують вжити розділовий сполучник «або», забезпечивши правильну кваліфікацію відповідних актів поведінки, а до цього моменту слід виходити з того, що законодавець ставиться до використання єднальних сполучників традиційно недбало, часто застосовуючи їх у кримінально-правових нормах як розділові [162, с. 14]. Відповідно, З.А. Загине́й-Заболотенко говорить, що для тлумачення кримінально-правових норм особливо важливого значення набуває не лише

лінгвістичний аналіз нормативних речень, а й логічний аналіз змісту кримінально-правових понять [55, с. 107–108].

Інформаційною діяльністю в розумінні ч. 6 ст. 111-1 КК є специфічна професійна, політична чи громадська діяльність відповідних суб'єктів, яка полягає в: а) інформаційній взаємодії з органами влади, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами; б) створенні та організації доступу до публічної інформації; в) впорядкуванні інформаційних ресурсів; г) формуванні інформаційно-комунікаційної інфраструктури, засобів зв'язку та засобів інформаційної безпеки [65, с. 139; 73, с. 52].

Активна участь у заходах політичного характеру – це вид діяльності, який свідчить про залученість суб'єкта до процесів, що відбуваються під час організації та проведення заходів політичного характеру, його взаємодію з учасниками процесу, що може виражатись в діях, спрямованих на відкриту та активну підтримку порядку денного чи реалізацію прийнятих рішень, резолюцій, висновків, зайнятті відповідних посад, виконанні поставлених завдань. Також активна участь у заходах політичного характеру може проявлятися у виконанні завдань, поставлених організатором, агітації, забезпеченні того чи іншого етапу такого заходу, надання приміщень, спікерів, аудиторії для його проведення, підтримка головуєчого, участь в дебатах, висунення ініціатив, формування пропозицій, резолюцій. Сама присутність на заході політичного характеру без вчинення вказаних вище та інших активних дій не утворює склад злочину, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК [73, с. 53].

Так, вироком Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 18.12.2025 р. у справі № 954/240/25 (провадження 1-кп/954/204/25) ОСОБА_6 визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 6 ст. 111-1, ч. 1 ст. 436-1 КК за наступних обставин.

У ОСОБА_6 виник умисел на здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, тому ОСОБА_6 виступив із промовою, що була зафіксована в засобі масової інформації країни-агресора – інформаційному агентстві «РІА Новости», в

якому він розповідає про те, що всі присутні зібрались для того, щоб вшанувати пам'ять героїв СРСР та підняти священний прапор перемоги. Відповідно до висновку експерта Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ в УСБУ у Волинській області №54/15/6-470 від 19.12.2024 р., у вказаній промові ОСОБА_6 встановлено наявність ознак здійснення дії інформаційного характеру у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації.

Крім того, ОСОБА_6, перебуваючи на тимчасово окупованій території – у м. Нова Каховка Херсонської області, діючи умисно, підтримуючи агресію РФ на території України, маючи прямий умисел на використання шляхом публічної демонстрації широкому загалу людей символіки комуністичного тоталітарного режиму, підняв на флашток, демонструючи прапор червоного кольору з зображенням серпа та молота, що відповідно до висновку експерта Одеського НДІСЕ Міністерства юстиції України № 24-3185 від 24.07.2024 р. містить зображення символіки комуністичного тоталітарного режиму, використання якої відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09.04.2015 р. заборонено на всій території України.

Дії ОСОБА_6 правильно кваліфіковані за:

- ч. 6 ст. 111-1 КК як колабораційна діяльність, кваліфікуючими ознаками якої є здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації, за відсутності ознак державної зради;
- ч. 1 ст. 436-1 КК як публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму на всій території України.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК визначено ОСОБА_6 остаточне покарання у виді 11 (одинадцяти) років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади в органах державної влади, державного управління, місцевого

самоврядування, займатись діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг, строком на 13 років, з конфіскацією всього належного майна [250].

Н.Б. Нетеса вважає, що слід передбачити спеціального суб'єкта відповідальності за здійснення інформаційної діяльності у ч. 6 ст. 111-1 КК, що дозволить зняти питання про розмежування з суміжними складами кримінальних правопорушень та виправдати достатньо суворе покарання за цю форму колабораційної діяльності [145, с. 228].

Об'єктивна сторона діяння, передбаченого в ч. 7 ст. 111-1 КК, стосується:

1) добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території. Дана форма об'єктивної сторони є аналогічною описаним у ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК діям з різницею в органах, де може працювати особа: у нашому випадку мова йде про незаконні судові або правоохоронні органи, створені на тимчасово окупованій території;

2) добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, що передбачає вступ за власною волею до незаконного збройного чи воєнізованого формування, перебування в ньому, подальше виконання в його складі будь-яких дій в інтересах держави-агресора;

3) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Допомога у веденні бойових дій полягає у вчиненні суб'єктом в інтересах військового супротивника України дій, які полегшують чи роблять можливими більш ефективними бойові дії незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, чи збройних формувань держави-агресора або ускладнюють, унеможлиблюють чи

знижують ефективність бойових дій Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора фактично полягає в участі в різновидах злочинної організації, якими в науці кримінального права визнаються незаконні збройні чи воєнізовані формування. Сам факт долучення чи входження до складу незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або до збройних формувань держави-агресора є достатнім для кваліфікації дій особи за ч. 7 ст. 111-1 КК [10, с. 63]. Добровільне зайняття посади громадянином може передбачати його влаштування на роботу чи вступ на службу до відповідного органу, закладу, установи, вчинені без примусу та за власною волею, а також перебування на такій посаді в реорганізованому органі, закладі, установі, які в результаті організаційно-штатних змін стали незаконними. При цьому необхідно враховувати, що кримінально караним є добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, оскільки сам факт їх існування вказує на активні дії окупаційної влади, спрямовані на встановлення суверенітету іншого суб'єкта на українських територіях, а вступ громадянина України до вказаних незаконних органів є підтримкою держави-агресора та посяганням на суверенітет України [73, с. 55–56].

Незаконними правоохоронними (квазіправоохоронними) органами будуть визнаватись органи, які виконують на тимчасово окупованих територіях функції, аналогічні органам, що визнаються Україною правоохоронними. При цьому не має значення назва чи точна відповідність всіх функцій чи завдань того чи іншого квазіправоохоронного органу, створеного державою-агресором на тимчасово окупованих територіях. Необхідно враховувати, що при створенні незаконних судових чи правоохоронних органів держава-агресор може

сформувати окрему нормативну базу, що регулює їх діяльність, або створити квазіоргани, використовуючи свою нормативну базу. В такому випадку такі органи також будуть незаконними, оскільки навіть на тимчасово окупованій території не розповсюджується суверенітет іншої держави, з огляду на що її посадові особи не можуть приймати жодних рішень, обов'язкових для виконання [73, с. 55].

Як зазначає Н.О. Антонюк, в ч. 7 ст. 111-1 КК мова йде про зайняття не лише посади судді, адже в судових органах чітко поділена компетенція між тими, хто безпосередньо здійснює правосуддя (суддями), та апаратом судів (секретарі судового засідання, помічники судді, судові розпорядники), які забезпечують організаційну складову у діяльності суддів [10, с. 63]. Посада в незаконних судових або правоохоронних органах – це посада хоча б в одному із таких органів, що створений під час окупації, яка передбачає діяльність як судді, або як працівника правоохоронного органу (у розумінні ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»). Зайняття посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади в апараті суду, прокуратури, слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК як зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [271].

Тому слушною є думка, що в ч. 7 ст. 111-1 КК відсутня подібна до передбаченої у ч. 5 вказівка, згідно з якою відповідальність настає лише за зайняття посад, пов'язаних із наявністю відповідних функцій. Цей факт можна сприймати як доказ того, що за ч. 7 ст. 111-1 КК може кваліфікуватися зайняття будь-яких посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, зокрема й тих, які не пов'язані з наявністю організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, однак без яких реалізація відповідних функцій не була б можливою: посади судового розпорядника, помічника судді, секретаря судового засідання, посади у канцелярії суду, відділі управління з персоналом, бухгалтерії. Водночас треба виходити з того, що хоча ч. 7 ст. 111-1 КК передбачає відповідальність за

зайняття посад у незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, незалежно від виконуваних функцій, обіймання деяких з них може визнаватися малозначним діянням [166, с. 358].

Надання допомоги як третя ознака даної форми об'єктивної сторони передбачає надання можливості незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора користуватися певним предметом, сприяти їм у чомусь. Надання допомоги може мати інформаційний характер, коли особа протиправно розголошує певну інформацію адресату з метою сприяння діяльності вказаних вище незаконних збройних або воєнізованих формувань, формувань держави-агресора або окремим їх представникам. Надання допомоги може полягати в інформаційному сприянні таким формуванням, розголошенням персональних даних конкретної категорії потерпілих, що також слід кваліфікувати за ст. 111-1 КК [49, с. 447].

Слід прислухатися до пропозиції Б.П. Допіряка про розуміння під наданням допомоги вчинення активних дій громадянином України, який сприяє збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора шляхом повідомлення інформації про громадян України з метою використання її у протиправний спосіб, а також надання порад, вказівок, засобів чи знарядь або усуненням перешкод, у тому числі в аспекті ведення бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України [49, с. 449]. Допомога у веденні бойових дій полягає у вчиненні суб'єктом в інтересах військового супротивника України дій, які полегшують чи роблять збільшують ефективність бойових дій незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території чи збройних формувань держави-агресора; або ускладнюють, унеможливають чи знижують ефективність бойових дій Збройних Сил

України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України [73, с. 59].

Так, *вироком Вільнянського районного суду Запорізької області від 28.01.2026 р. у справі № 314/5499/23 (провадження № 1-кп/314/140/2026) встановлено наступне: в квітня 2022 р., діючи умисно, усвідомлюючи протиправність свого діяння та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків, із власних корисливих та ідеологічних мотивів, перебуваючи у м. Приморськ Бердянського району Запорізької області, громадянин України ОСОБА_3, прийняв пропозицію невстановлених осіб із числа представників окупаційної адміністрації, які знаходились у м. Приморськ Бердянського району Запорізької області, та добровільно зайняв посаду «оперуполномоченого Приморського отдела Главного управления МВД в Запорожской области». Дії ОСОБА_3 були кваліфіковані за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК. Суд призначив йому основне покарання у виді позбавлення волі строком 13 (тринадцять) років з конфіскацією всього належного йому майна та додаткове покарання у виді позбавлення права займати посади в органах державної влади (у тому числі у правоохоронних) та місцевого самоврядування строком на 15 (п'ятнадцять) років [246].*

Відповідно до чинної редакції ч. 7 ст. 111-1 КК, не може підлягати кримінальній відповідальності особа, яка надала допомогу відповідного виду збройним формуванням, тому слід підтримати пропозицію про доповнення ч. 7 ст. 111-1 КК вказівкою на збройні формування держави-агресора [49, с. 449]. При цьому, надання допомоги як форму колабораційної діяльності не можна зводити виключно до дій, аналогічних фізичному пособництву.

Отже, основними видами колабораційної діяльності є:

- ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: здійснення пропагандистської та іншої інформаційної діяльності, спрямованої на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1, 3 і 6 ст. 111-1 КК);

- адміністративний та воєнно-політичний колабораціонізм: участь у діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч. 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК);
- господарський (економічний) колабораціонізм: матеріальне та інше забезпечення діяльності незаконних органів, підрозділів, формувань, що утворені державою-агресором (ч. 4 ст. 111-1 КК).

Натомість, більш детальна і обґрунтована класифікація говорить про наступні види колабораціонізму:

- воєнний колабораціонізм – служба у військових формуваннях, поліцейських структурах, в органах розвідки та контррозвідки окупанта;
- економічний колабораціонізм – співробітництво у будь-яких галузях економіки;
- культурний (духовний) колабораціонізм – співробітництво з окупантами в духовній сфері;
- побутовий колабораціонізм – пов'язаний із встановленням дружніх відносин між окупантами та населенням;
- політичний, адміністративний колабораціонізм – співробітництво в окупаційних органах влади [1, с. 9; 42, с. 20; 216, с. 104].

Важливою ознакою об'єктивної сторони деяких вищевказаних кримінальних правопорушень є місце його вчинення, а саме – тимчасово окупована територія, тобто та частини території України, на яких окупаційні адміністрації РФ встановили та здійснюють контроль (ч. 2 ст. 111-1 КК); заклад освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК). Вважаємо, що необхідно розширити місця вчинення кримінальних правопорушень, зазначених у ч.3 ст. 111-1 КК, відносячи до них, окрім закладів освіти, також культури, науки, оздоровлення та відпочинку.

Як зазначає Н.О. Антонюк, передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором,

незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК) можуть здійснюватися і з неокупованої території [10, с. 58].

Усі основні склади кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, сконструйовані як формальні, тобто колабораційна діяльність вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту вчинення відповідних дій, визначених у ч. 1-7 ст. 111-1 КК незалежно від того, чи спричинили вони суспільно небезпечні наслідки [109, с. 163]. У тих випадках, коли діяння мають альтернативні форми, момент їх закінчення пов'язується із вчиненням будь-якого із перерахованих у нормі діянь.

Натомість, кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 8 ст. 111-1 КК, визнається закінченим з моменту загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, тобто має матеріальний склад.

Отже, кваліфікуючою ознакою колабораційної діяльності є:

- загибель людей (спричинення смерті хоча б одній людині) або
- настання інших тяжких наслідків (ч. 8 ст. 111-1 КК).

Відповідно до п. 4 примітки до ст. 111-1 КК, тяжкими наслідками вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Таке звужене тлумачення викликає непорозуміння, адже Верховний Суд України, розкриваючи поняття «інші тяжкі наслідки» при роз'ясненні тієї чи іншої кримінально-правової норми, зазвичай відносить до них також заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості ушкоджень двом і більше особам, нанесення великої матеріальної шкоди [213], а в окремих випадках також і шкоду у великих розмірах підприємствам, організаціям чи громадянам.

В доктрині кримінального права пропонується відповідне тлумачення поняття інших тяжких наслідків, які є ознакою складу правопорушення, у диспозиції статті Особливої частини КК якого також передбачені наслідку у виді загибелі людей чи заподіяння смерті хоча б одній особі:

1. Якщо стаття КК передбачає варіативним наслідком загибель людей, то інші тяжкі наслідки охоплюють: а) заподіяння смерті одній особі; б) тяжке тілесне ушкодження одній чи кільком особам.

2. Якщо стаття КК передбачає варіативним наслідком смерть одного потерпілого, то інші тяжкі наслідки охоплюють лише тяжке тілесне ушкодження одній чи кільком особам [137, с. 320].

Отже, поняття «інші тяжкі наслідки» вживається в тексті норм КК поряд з словосполученням «загибель людей» [33, с. 6]. У тих випадках, коли загибель людей виступає єдиною альтернативою іншим тяжким наслідкам, до змісту останніх можна відносити лише ті з них, що полягають у певній фізичній шкоді здоров'ю людини [52, с. 164; 138; с. 13]. Відомо, що «інші тяжкі наслідки» не повинні бути тотожними щодо тих, які прямо названі як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака. Тобто, якщо КК вказує на смерть двох чи більше осіб, то «інші тяжкі наслідки» можуть полягати у заподіянні смерті одній особі, завданні тяжкого тілесного ушкодження [137, с. 318].

Водночас, на думку В.О. Навроцького, іншими тяжкими наслідками не можна визнавати:

- заподіяння середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження, незалежно від того, якій кількості потерпілих вони заподіяні. Адже жодний із цих видів тілесних ушкоджень не відноситься до тяжкої шкоди здоров'ю, їх заподіяння не становить собою тяжких злочинів;
- заподіяння іншої за характером шкоди (майнової, моральної, організаційної) незалежно від її розмірів. Адже така шкода не буде іншою щодо прямо названої в статті КК фізичної шкоди життю чи однорідної з нею шкоди здоров'ю. Відтак, вона не може бути визнана елементом ланцюга, який складають ланки відповідного відкритого переліку [137, с. 321].

Зважаючи на викладене, пропонується визнавати тяжкими наслідками у ст. 111-1 КК спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині. Наслідком агресивних дій рф є тяжкі ушкодження, втрату кінцівок отримували десятки й сотні людей. На думку Н.О. Антонюк, такі наслідки аж ніяк не є

менш суспільно небезпечними порівняно із наслідком у вигляді смерті. Крім того, для лікування, реабілітації та догляду за потерпілим, якому спричинено тяжкі тілесні ушкодження, потрібні значні суми грошових коштів. Тож у разі, якщо розмір необхідних грошових коштів за шкоду немайнового характеру, яка настала внаслідок діяльності колаборанта, можна виразити через майновий вимір, це має бути достатньою підставою для кваліфікації дій винного із застосуванням аналізованої кваліфікуючої ознаки – спричинення інших тяжких наслідків [10, с. 64–65].

Отже, «сувора» прив'язка тяжких наслідків лише до шкоди певного грошового виміру справедливо зазнала критики серед правників [73, с. 378]. Так, видається невдалою спроба законодавця визначити поняття тяжких наслідків у ч. 8 ст. 111-1 КК лише через шкоду в її вартісному визначенні, оскільки заподіяну шкоду через вказані в нормі форми колабораціонізму виключно шляхом обрахування її ціни у вартісних показниках визначити неможливо [128, с. 120]. Внаслідок такого вузького законодавчого окреслення тяжких наслідків уповноважені суб'єкти кваліфікації уникатимуть правової оцінки за ч. 8 ст. 111-1 КК тих діянь, які призвели до серйозних наслідків політичного, адміністративного (організаційного), екологічного характеру чи до завдання шкоди фізичного характеру (тяжких тілесних ушкоджень, заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, заподіяння легких тілесних ушкоджень десяткам осіб) [166, с. 358].

Не можна погодитися з таким законодавчо визначеним формулюванням тяжких наслідків, оскільки жодних інших тяжких наслідків, крім загибелі людей і майнової шкоди, ч. 8 ст. 111-1 КК не передбачає, як не передбачає і їх виду (природи) – матеріальну (майнову чи фізичну) або немайнову шкоду [268]. Тому, логічно, є всі підстави вважати, що під іншими тяжкими наслідками слід розуміти будь-яку шкоду – майнову (пряму шкоду чи упущену вигоду), фізичну (особисту) чи немайнову (організаційну, політичну, екологічну), яка піддається грошовій оцінці, та розмір якої перевищив НМДГ щонайменше в 1 тисячу разів [73, с. 379]. Якщо ж заподіяна немайнова шкода (фізична, організаційна,

політична, екологічна) не може бути оцінена в грошовому вимірі або її грошова оцінка не досягає 1 тисячі НМДГ, то в такому випадку вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених частинами 5–7 ст. 111-1 КК і відповідною статтею, яка передбачає відповідальність за спричинення такої шкоди [73, с. 381].

Відповідно до підходу Верховного Суду України у постанові від 27.10.2016 р. у справі № 5-99кс16, у диспозиції ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 365 КК, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, істотна шкода може становити не лише майнову шкоду, а й включати лише ті прояви немайнової шкоди, які можуть одержати майнове відшкодування [172]. Тобто, Верховний Суд України рекомендує істотною шкодою вважати будь-яку за характером шкоду, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру. Тому доцільною виглядає пропозиція щодо формулювання п. 4 примітки ст. 111-1 КК з використанням способу, раніше відомому нормам КК (що апробований у первинній редакції ст. 364 КК: «Іншими тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує НМДГ»). Це уможливить кваліфікацію за ч. 8 ст. 111-1 КК діянь, які призвели як до вираженої у відповідному грошовому еквіваленті (1000 і більше НМДГ) матеріальної (майнової) шкоди, так і до наслідків іншого характеру, які вважатимуться тяжкими [166, с. 359].

Викликає інтерес інше питання: чи доцільно було взагалі передбачати кваліфікований за наслідками склад колабораційної діяльності [73, с. 375]. Так, існує думка про виключення із КК ч. 8 ст. 111-1 КК [38, с. 128], а зважаючи на відсутність подібної кваліфікованої ознаки для державної зради (ст. 111 КК), вона набуває особливої цінності, тому обґрунтовується позиція не передбачати кваліфікований за наслідками склад аналізованого кримінального правопорушення [73, с. 376]. У разі запровадження вказаних змін вчинення

відповідних видів колабораційної діяльності, яке потягло за собою загибель людей або інші тяжкі наслідки, необхідно буде кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за відповідною частиною ст. 111-1 КК і тією статтею, яка передбачає відповідальність за спричинення смерті людини чи іншого тяжкого наслідку [73, с. 376].

Також не можна лишити поза увагою пропозиції науковців щодо включення до кола кваліфікованих обставин, наявність яких могла б вплинути на посилення відповідальності за колабораційну діяльність їх повторне вчинення; розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, попереднє виконання функцій представника України [166, с. 359].

Слушними вбачаються зауваження Є.О. Письменського та Р.О. Мовчана про непослідовність позиції законодавця в питанні вказівки у ст. 111-1 КК на ознаку добровільності: у ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК законодавець вказує на зазначену ознаку, тоді як у решті частин ст. 111-1 КК така ознака відсутня [166, с. 358]. Добровільність передбачає зайняття громадянином України посади у відповідних незаконно створених органах держави з власної волі та за відсутності фізичного чи психічного примусу, крайньої необхідності [57, с. 319]. Р. Каторкін погоджується із висловленою думкою про те, що незважаючи на відсутність відповідної вказівки на добровільність, жодні вчинені під впливом примусу («недобровільні») дії, зокрема й передбачені ст. 111-1 КК, не можуть визнаватися кримінально протиправними [66, с. 219]. Загалом, добровільність – це термін, що є складовою багатьох стимулюючих кримінально-правових норм [57, с. 319].

Ознака добровільності поведінки повинна виключатися у випадку, коли вона є результатом примусу чи інших нездоланих у перешкод, до прикладу – така ситуація має місце, якщо рішення про участь у колабораційній діяльності ухвалювалося під впливом фізичного або психічного примусу з боку представників держави-агресора. При цьому добровільною слід визнавати таку участь, коли особа вчинила відповідне діяння, перебуваючи під впливом свого оточення, яке умовило її погодитися на співпрацю з державою-агресором [166,

с. 358]. Воля є необхідною умовою активності особи, що виявляється в реалізації прийнятого рішення, у спроможності управляти собою та своїми психічними функціями.

Таким чином, слід констатувати, що добровільність є обов'язковою ознакою будь-якого складу правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК.

Відсутність безпосереднього згадування про добровільність у відповідних частинах ст. 111-1 КК не виключає застосування при кримінально-правовій оцінці відповідних дій положень ст. 40 КК про фізичний або психічний примус. Дана теза є нормативним запобіжником визнання кримінально протиправними будь-яких вчинених під безпосереднім впливом примусу діянь із співпраці з окупантом. Незважаючи на відсутність відповідної вказівки на добровільність, жодні вчинені під впливом примусу («недобровільні») дії, зокрема й передбачені ст. 111-1 КК, не можуть визнаватися кримінально протиправними. Водночас треба мати на увазі, що добровільною участь буде тоді, коли особа вчинила відповідне діяння, перебуваючи під впливом своїх родичів та близьких, знайомих і друзів, які її умовили погодитися на співпрацю з державою-агресором [166, с. 358].

Отже, вказівка на «добровільність співпраці» в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК є зайвою, оскільки вчинення примусових дій змінює кримінально-правову оцінку скоєного [90, с. 386]. Добровільність є визначальною для кримінально-правових інститутів у царині добровільної відмови ознакою, які у формально-юридичному розумінні врегульовані приписами ст. 17 КК «Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні» та ст. 31 КК «Добровільна відмова співучасників» [86].

Науковці зазначають, що вимушене співробітництво з ворогом на побутовому рівні, що вчиняється як елемент стратегії виживання через крайню необхідність слід протиставляти умисній діяльності, вчинюваній в інтересах держави-окупанта на шкоду своєму народові та безпеці держави. В історичній літературі підкреслюється, що колабораціонізм на побутовому рівні є суспільно-психологічним явищем, яке неодмінно з'являється під час війни,

адже стосунки між армією завойовника та місцевим населенням не можуть не виникати через життєву необхідність ворожої армії місця для розміщення, води, їжі, тепла [43, с. 67]. Тому, з огляду на вимушеність колабораційної діяльності, існує пропозиція про виокремлення особливого виду звільнення від відповідальності в ч. 9 ст. 111-1 КК через вимушеність таких дій [260, с. 274].

До речі, в науці кримінального права періодично виникають дискусії про необхідність запровадження спеціального виду звільнення від відповідальності за вчинення колабораційної діяльності. Так, в доктрині пропонувалася орієнтовна модель кримінально-правової норми про звільнення колаборантів від кримінальної відповідальності із встановленням її для осіб, які щиро покаялись і припинили колабораціоністську діяльність (тобто, за наявності першої умови у виді відмови від продовження подальшої кримінально караної поведінки), добровільно повідомили органи державної влади про вчинене та активно сприяли розкриттю інших кримінальних правопорушень (за наявності другої умови – співпраці з правоохоронними органами). Такий підхід передбачав заохочення осіб до припинення протиправної поведінки до закінчення окупації, створював підґрунтя для виявлення та розкриття більш тяжких злочинів, вчинених іншими особами, зокрема – з боку громадян рф. Широке інформування населення, яке перебуває на непідконтрольній українській владі території, про наявність такої можливості розглядалось як необхідний складник цього процесу [160, с. 109].

Схожу позицію відстоюють інші науковці, посилаючись на нелогічність ситуації, коли особа, яка вчинила державну зраду (ст. 111 КК), може бути звільнена від кримінальної відповідальності, а при вчиненні колабораційної діяльності, яка є менш тяжким кримінальним правопорушенням (ст. 111-1 КК), така можливість відсутня [90, с. 386].

Окрім того, на рівні законотворчої діяльності питання про звільнення від відповідальності громадян України за окремі прояви діянь, що мають ознаки колабораційної діяльності, вже порушується: законопроектом № 8301-2 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення

відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях» запропоновано звільняти від відповідальності громадян України, які незаконно призвані до збройних сил держави-окупанта або незаконних збройних формувань на тимчасово окупованих територіях України, та добровільно здалися в полон збройним силам, правоохоронним органам або іншим військовим формуванням України» [188].

Отже, відсутність спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють колабораційну діяльність, розглядається як помилка законодавця, що не сприяє ефективній протидії більш небезпечним діям проти державних інтересів України [166, с. 360].

Вважається, що для уникнення проблем під час кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності поняттю «добровільності» слід надати більшої правової визначеності та конкретизувати в примітці до ст. 111-1 КК [33, с. 6]. Для усунення порушень законодавчої техніки необхідно синхронізувати відповідні положення ст. 111-1 КК: або шляхом включення ознаки добровільності до ч. 1, 3, 4, 6 ст. 111-1 КК, або шляхом виключення терміну «добровільне» з диспозицій ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК [166, с. 358; 91, с. 488; 90, с. 387]. Видається, що більш правильним є другий спосіб, що сприятиме ще й, окрім того, зменшенню змістовного перенавантаження даної норми та скороченню її об'єму.

2.3. Суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК

Суб'єкт кримінального правопорушення є обов'язковим елементом його складу і нерозривно пов'язаний з іншими елементами, так як саме суб'єкт вчиненим діянням умисно завдає шкоди об'єкту посягання [110, с. 89]. У ч. 1 ст. 18 КК закріплено ознаки суб'єкта кримінального правопорушення: фізична особа, вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, осудність. Отже, суб'єктом кримінального правопорушення, як безпосередньо впливає зі змісту норм КК (ст. 6–10), в яких зазначено, що притягуватися до кримінальної відповідальності можуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства, може виступати тільки фізична особа.

Вказана позиція у теорії кримінального права є загальноприйнятою, хоча неодноразово піддавалася критиці [9, с. 77; 45, с. 124]. Фізичною особою є окрема людина, що має ознаки, які дають змогу її індивідуалізувати, та яка є членом суспільства, оскільки перебуває у системі соціальних зв'язків [219, с. 130]. Тобто, визнаючи суб'єктом кримінального правопорушення лише фізичну особу (людину), очевидно, що кримінальне право розглядає кримінальне правопорушення як соціальне явище, а тому послідовно доводить, що суб'єктом діяння може бути лише особа, яка має розум і відносну свободу волі [142, с. 258]. У теорії кримінального права зазначається, що юридична особа сама діяти не може, оскільки «мислять» за неї завжди люди.

З цього приводу Н.С. Кончук вказує, що позиція законодавця визнання суб'єктом фізичну особу є виправданою та відповідає принципам індивідуальності кваліфікації (індивідуальність кваліфікації стосується оцінки кожного кримінального правопорушення окремо та означає, що кримінально-правова оцінка діяння кожної особи стосується лише її самої) та особистої відповідальності (особа, яка вчинила кримінально протиправне діяння, підлягає особистій кримінальній відповідальності. Відповідно, неприпустимо покладати

на неї кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, яке було вчинено іншою особою, а також неможливо притягати до кримінальної відповідальності юридичну особу) [77, с. 103].

Вік особи, як наступна ознака суб'єкта кримінального правопорушення, є відповідним етапом розвитку особи, що характеризує ступінь її формування [84, с. 102]. Вік є передумовою осудності, оскільки спочатку належить встановлювати, що особа досягла встановленого законом віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а вже потім констатувати її осудність [138, с. 70]. Віком людини є тривалість її життя, відрізок від зрілого періоду до смерті [35, с. 187], період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку, певного періоду її життя, що відображає анатомо-фізіологічний стан організму людини та ступінь формування її особистості [289, с. 471].

Існує наукова позиція, що вік людини можна розглядати як календарний період часу, який минув від народження до певного хронологічного моменту в житті людини (широке розуміння поняття «вік») та період психофізичного стану в житті конкретної особи, з яким пов'язані медико-біологічні, соціально-психологічні та правові зміни (вузьке його розуміння) [77, с. 17].

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років (ч. 1 ст. 22 КК). Винятком з цього правила є нижча вікова межа, з якої може наставати кримінальна відповідальність – 14 років (ч. 2 ст. 22 КК). Встановлення відповідальності з 14 років за окремі кримінальні правопорушення має бути соціально та кримінологічно обґрунтованим, для чого слід враховувати ряд обставин:

а) ступінь фізичного і психічного розвитку, соціально-психологічні особливості (інтелектуальні, вольові, емоційні) людини, здатність суб'єкта під час вчинення діяння усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку;

б) кримінологічні показники (тяжкість вчинення діяння, поширеність діянь цього виду серед осіб певного віку);

в) принципи кримінально-правової політики (доцільність встановлення

кримінально правової заборони) [140, с. 35].

У ч. 2 ст. 22 КК серед переліку діянь, відповідальність за які настає з 14-річного віку, колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК) не зазначається. Тому, за загальним правилом, відповідальності за вказані діяння підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Зазначений підхід встановлення віку кримінальної відповідальності видається виправданим, оскільки аналізовані посягання характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки. Отже, притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність не є характерним для осіб віком від 14 до 16 років, що пов'язується з необхідною наявністю певного життєвого досвіду. Якщо навіть припустити, що особа до 16 років змогла б учинити такі суспільно небезпечні діяння, суперечливою постає можливість усвідомлення нею об'єктивної сторони діяння та протиправності дій.

Також це підтверджується тим, що особа у віці 14 років не може належним чином встановити ворога або ж сприйняти ситуацію, яка існує в державі, як дійсну [77, с. 121]. У віці 14–15 років особа, зважаючи на недостатній розвиток інтелектуальної сфери психіки, не здатна усвідомлювати змісту колабораційної діяльності. Особа у віці 14 років розуміє значення лише тих діянь, які безпосередньо пов'язані з звичаєвими людськими відносинами та повсякденним життям і побутом. Ступінь суспільної небезпеки даного кримінального правопорушення є високим, але головною підставою визначення віку, з досягненням якого може наставати кримінальна відповідальність за його вчинення, слід вважати не лише тяжкість учиненого, а й здатність особи усвідомлювати вчинене нею діяння та свідомо діяти всупереч кримінально-правовій забороні [142, с. 247].

Відповідно до вимог Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. щодо віку кримінальної відповідальності встановлено, що в правових системах, де визнається поняття віку кримінальної відповідальності для неповнолітніх, його нижня межа не

повинна встановлюватися на занадто низькому віковому рівні, враховуючи аспекти емоційної, духовної й інтелектуальної зрілості [131]. Використання сучасного підходу встановлення віку кримінальної відповідальності полягає у визначенні здатності неповнолітніх осіб усвідомлювати пов'язані з кримінальною відповідальністю моральні і психологічні аспекти, тобто у визначенні можливостей притягнення неповнолітніх осіб, у силу їх індивідуальних особливостей сприйняття та розуміння, до відповідальності за явно антигромадську поведінку. Якщо вікова межа встановлена на занадто низькому рівні або взагалі не встановлена, поняття відповідальності позбавляється сенсу [232, с. 126].

Аналізуючи сутність колабораційної діяльності як кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України, викликає сумніви необхідність зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років. Специфіка колабораційної діяльності полягає в тому, що для усвідомлення і розуміння її протиправного характеру потрібен певний рівень емоційної, духовної й інтелектуальної зрілості, що не є очевидним для дитини віком до 16 років. Викладене свідчить про те, що колабораційна діяльність не повинна належати до правопорушень, за які настає кримінальна відповідальність з 14 років. Тому встановлення віку, з досягненням якого може наставати кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, у 16 років є цілком обґрунтованим рішенням законодавця [112, с. 100]. Окрім випадків, на думку Є.О. Письменського, коли мова йде про колабораціонізм у воєнній сфері – у таких епізодах відповідальність повинна наступати з 14 років [165, с. 341].

Але питання про потребу зниження віку для окремих проявів колабораційної діяльності потребує подальшого фахового обговорення щодо участі неповнолітніх у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій [165, с. 337]. Кремлівський режим готує військовий вишкіл тисяч українських дітей, які опинилися на окупованій території, у межах роботи філій так званого «Воїна», який позиціонує себе

«центром військово-спортивної підготовки та патріотичного виховання молоді». Така підготовка призначена для неповнолітніх з метою зміцнення їх фізичних та моральних якостей, під час якої підлітки освоюють основи тактичної медицини, інженерної, тактичної та вогневої підготовки, організацію зв'язку та пілотування БПЛА, вивчають основи національної безпеки. Тому не виключено, що до незаконних збройних чи воєнізованих формувань, які діятимуть проти України, залучатимуться або вже залучаються громадяни України, яким виповнилося 14 років і які здатні усвідомлювати характер і спрямованість виконуваної військової роботи [165, с. 337].

Зміст осудності як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення описаний у ч. 1 ст. 19 КК: осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої діяння означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак складу правопорушення і пов'язується зі здатністю керувати своїми вчинками [82, с. 131].

Поняттю осудності протиставлене поняття неосудність – неспроможність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного душевного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19 КК). У цьому випадку неможливим є притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка порушила кримінально-правову заборону, оскільки вона не буде вважатися суб'єктом кримінального правопорушення.

Крім того, у КК передбачено поняття обмеженої осудності, сутність якої полягає в тому, що особа, яка визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, підлягає кримінальній відповідальності. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів

медичного характеру (ч. 2 ст. 20 КК). Розлад психіки може виникнути у будь-який момент, оскільки не слід виключати випадки, коли в особи можуть бути тимчасові розлади психіки (пережитий стрес внаслідок побаченого під час військових дій) [77, с. 132].

Осудність характеризується поєднанням двох критеріїв: юридичного (здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчинених дій (бездіяльності) та їхніх наслідків, а також керувати своїми діями (бездіяльністю), і медичного (характеризує психічний стан (здоров'я) особи під час вчинення нею кримінального правопорушення) [98, с. 130].

Юридичний критерій допомагає встановити наявність факту вчинення кримінального правопорушення особою, яка є психічно здоровою, здатна повною мірою усвідомлювати сутність і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними [34, с. 130-131; 5, с. 126]. Медичний критерій осудності полягає у наявності в особи здатності повною мірою усвідомлювати свої діяння і керувати ними, а відтак формується на основі поєднання двох обов'язкових ознак – інтелектуальної та вольової. Суть медичного критерію зводиться до наявності в особи відносного психічного здоров'я, яке не виходить за рамки «психічної норми». Відносність психічного здоров'я полягає в тому, що існує чималий перелік проміжних станів, який вказує на різні форми психічних аномалій, однак не виходить за рамки осудності. А тому осудним може бути визнано не лише психічно здорового суб'єкта, а й психічно аномального, однак за умови, що психічні розлади психічно аномального суб'єкта не досягли такого ступеня і характеру, щоб повністю або істотно обмежувати його здатність свідомо поводитися [34, с. 132].

Охарактеризовані ознаки особи належать до таких, які визначають загального суб'єкта кримінального правопорушення. Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, та має спеціальні ознаки.

Зі змісту ч. 1 ст. 111-1 КК випливає, що дане кримінальне правопорушення може бути вчинене лише спеціальним суб'єктом, про що свідчить аналіз вказаної диспозиції, де міститься вказівка на додаткову ознаку, яка характеризує суб'єкт посягання (громадянство України). Натомість є думка, що більш правильно говорити не про спеціального суб'єкта, а про спеціального виконавця, оскільки співучасниками в такого роду злочинах (організаторами, підбурювачами, пособниками) можуть бути й особи, які не є громадянами України [19, с. 150].

Законодавець, вказавши у диспозиції ст. 111-1 КК додаткову ознаку суб'єкта (наявність громадянства України), засвідчує, що колабораційну діяльність може вчинити фактично кожна особа, яка наділена загальними ознаками суб'єкта кримінального правопорушення і є громадянином України, оскільки тільки громадянин України як спеціальний суб'єкт може підлягати відповідальності за колабораційну діяльність. Якщо виходити з вище висловленої позиції, що норма про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК, є спеціальною щодо державної зради, а саме такий підхід узгоджується із історичною, соціальною та правовою природою розгляданого діяння, то суб'єктом колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією [146, с. 114]. В науковій літературі висловлена позиція, що з огляду на спорідненість колабораційної діяльності з державною зрадою суб'єктом відповідних правопорушень слід визнавати саме громадянина України [90, с. 386; 94, с. 135].

Таким чином, суть колабораціонізму полягає в тому, що допомога державі-агресору здійснюється громадянином держави, щодо якої здійснюється агресія. Хоча буквальний зміст ст. 111-1 КК вказує на те, що діяння може бути вчинено винятково спеціальним суб'єктом – громадянином України, пряма вказівка на це в ч. 4 і ч. 6 ст. 111-1 КК відсутня [65, с. 147]. Тобто, вказані частини ст. 111-1 КК не містять безпосереднього передбачення того, що суб'єктом вчинення відповідних дій є громадянин України, що може зумовлювати досить поширений у науковій літературі висновок про те, що

таким суб'єктом є будь-яка особа незалежно від наявності українського громадянства, як і роблять деякі автори [135, с. 108; 141, с. 212]. Як зазначають О. Кравчук та М. Бондаренко, суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ч. 4, 6 ст. 111-1 КК відноситься до числа загальних – ним може виступати будь-яка фізична особа, незалежно від громадянства України [80, с. 200]. Н.О. Антонюк зауважує, що, оскільки в деяких частинах ст. 111-1 КК законодавець не згадує суб'єкта взагалі, то йдеться про загального суб'єкта кримінального правопорушення [10, с. 57–58].

Отже, у цьому контексті приходить думка, з якою неможливо погодитися: суб'єктом колабораціонізму може бути не лише громадянин України, оскільки в деяких частинах ст. 111-1 КК законодавець не згадує суб'єкта взагалі, а тому і виникає питання про загального суб'єкта кримінального правопорушення. Коли суб'єктом колабораційної діяльності є громадянин України, то про це безпосередньо зазначено в конкретній частині статті 111-1 КК [10, с. 57–58]. На нашу думку, вказана ситуація є не чим іншим, як прогалиною в КК, яка вимагає послідовних дій щодо змін до норм ст. 111-1 КК задля її усунення. Тому слід підтримати позицію про усунення латентності щодо визначення кола суб'єктів колабораційної діяльності, вказавши, що таким суб'єктом може бути виключно громадянин України [49, с. 449].

У диспозиціях ч.ч. 1-3, 5, 7 ст. 111-1 КК прямо зазначається, що суб'єктами цих кримінальних правопорушень виступають виключно громадяни України, тоді як у ч.ч. 4, 6 даної норми відповідна законодавча вказівка відсутня, через що виникає питання: чи підпадають дії громадян інших держав (у тому числі держави-терориста) під ознаки колабораційної діяльності (ч.ч. 4, 6 ст. 111-1 КК) або ж явище колабораціонізму апріорі передбачає вчинення суспільно небезпечного діяння громадянином України на тимчасово окупованій території? [66, с. 219]. Однак, якщо виходити з поширеної позиції, що норма про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК, є спеціальною щодо державної зради, а саме такий підхід узгоджується з історичною, соціальною та правовою природою розгляданого діяння, то суб'єктом

колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією [165, с. 341]. Тому суб'єкт колабораційної діяльності, відповідно до ст. 111-1 КК – це завжди громадянин України, незважаючи на відсутність відповідного положення у ч. 4, 6 ст. 111-1 КК, що можна вважати проявом неуважності законодавця [218, с. 107]. Показово, що згідно з даними офіційної статистики за 2022-2023 рр. за колабораційну діяльність не було засуджено жодної особи, яка б не була громадянином України.

Вважаємо, що слід визнавати суб'єктом колабораційної діяльності у всіх частинах ст. 111-1 КК саме громадянина України, тому напрошується логічний висновок щодо визначення такого суб'єкта в усіх складах кримінальних правопорушень, передбачених частинами 1–7 ст. 111-1 КК [90, с. 384]. Варто звернути увагу, що в проєкті КК це питання вирішено і ст. 9.1.8. «Колабораційна діяльність» передбачає суб'єктів лише громадян України [91, с. 486]. Отже, суб'єктом колабораційної діяльності відповідно до ст. 111-1 КК може бути лише громадянин України.

Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство України», громадянином України визнається особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [199]. Згідно з положеннями ст. 3 даного Закону, громадянами України є: а) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року) постійно проживали на території України; б) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» 13.11.1991 р. проживали в Україні і не були громадянами інших держав; в) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13.11.1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну і на момент прибуття в Україну не

досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України; г) особи, які набули громадянство України відповідно до законів та міжнародних договорів України [199].

Відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, множинне громадянство (підданство) – це одночасна належність особи до громадянства (підданства) двох або більше держав [178].

П. 1 ст. 2 Закону України «Про громадянство України» визначає принцип єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України [199].

Крім того, положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, до ст. 2 «Принципи законодавства України про громадянство» віднесено наступний: визначення правового режиму одночасної належності громадянина України до громадянства (підданства) двох або більше держав з урахуванням забезпечення національної безпеки та національних інтересів України, недопущення привілеїв чи обмежень за ознаками наявності у громадянина України громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав) [178].

Відповідно до змісту ст. 5-1 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, наявність у громадянина України громадянства (підданства) іншої держави визнається у таких випадках: 1) одночасне набуття дитиною за народженням громадянства

України та громадянства (підданства) іншої держави чи держав; 2) набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства (підданства) своїх усиновлювачів унаслідок усиновлення її іноземцями; 3) автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства (підданства) унаслідок одруження з іноземцем; 4) автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства (підданства) унаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документа, що підтверджує наявність у нього громадянства (підданства) іншої держави; 5) набуття громадянства України у спрощеному порядку, передбаченому ст. 10-1 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, іноземцями, які є громадянами (підданими) держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку; 6) набуття громадянином України громадянства (підданства) держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку [178].

При цьому варто пам'ятати, що добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття, вже не завжди є підставою для втрати українського (ч. 1 ст. 19 Закону) [199]. Однак цю норму складно застосовувати, зважаючи на відсутність механізму підтвердження отримання іноземного громадянства, оскільки непоодинокими є випадки, коли інша держава не визнає обов'язком повідомляти Україну про надання свого громадянства певній особі [77, с. 143].

Так, підставою, серед інших, для втрати громадянства України є добровільне набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства (підданства) держави, громадяни (піддані) якої не можуть набути громадянство України у спрощеному порядку, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття. Добровільним набуттям громадянства (підданства) іншої держави (держав) вважаються всі випадки, коли громадянин України для

набуття громадянства (підданства) іншої держави звернувся із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство (підданство) якої набуто.

Не вважається добровільно набутиим на тимчасово окупованій території України громадянство держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, у тому числі якщо набуття такого громадянства вимагало звернення із заявою чи клопотанням про його набуття відповідно до порядку, встановленого такою державою, а також у разі набуття громадянином України, якого незаконно депортовано з тимчасово окупованої території України, громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, крім випадків, коли дії такої особи спрямовані на пропаганду війни, публічної підтримки збройної агресії проти України або створюють загрози національній безпеці та/або національним інтересам України в розумінні Закону України «Про національну безпеку України» [178].

Якщо під час провадження у справі буде встановлено, що особа, яка обвинувачується у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки, має, крім українського, ще й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства не виключає її з числа громадян України. Таку позицію слід визнати слушною, оскільки наявність громадянства іншої держави не означає, що особа автоматично втрачає громадянство України, оскільки існує відповідна процедура припинення громадянства України [77, с. 144]. Тому правильною є думка, що громадянин України, щодо якого оформлюється припинення громадянства України, до видання указу Президента України про припинення громадянства України користується всім обсягом прав, наданих громадянам України і перебуває під суверенітетом держави, яка має його захищати [77, с. 145]. За таких умов учинення таким громадянином суспільно небезпечного діяння, яке містить ознаки колабораційної діяльності, має отримати кримінально-правову оцінку за ст. 111-1 КК.

Набуття нового громадянства без виходу з українського громадянства не може виключати відповідальності за вчинення діянь, що мають колабораціоністський характер (натомість сказане не стосується осіб без громадянства (апатридів), які через це не можуть визнаватись колаборантами). Особа вважається громадянином України, доки вона у встановленому законом порядку (рішення про припинення громадянства ухвалює Президент України, про що видає відповідний указ) не буде позбавлена цього громадянства. Тому правильною слід визнати позицію, відповідно до якої особа до видання зазначеного указу про припинення громадянства користується всім обсягом прав та виконує всі покладені на неї обов'язки, які має громадянин України [96, с. 306–307]. Водночас підстави набуття громадянства України для визнання особи суб'єктом колабораційної діяльності значення не мають.

При додаткової ознаки суб'єкта колабораційної діяльності – громадянства України встановлено, що чинне законодавство з питань громадянства містить дискусійні норми в частині втрати громадянства України. Адже, незважаючи на закріплену процедуру набуття та втрати громадянства України, що визначена відповідним Положенням про Комісію при Президентові України з питань громадянства, питання віднесення осіб, котрі будучи громадянами України набули громадянства іншої держави, до суб'єкта складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, породжує низку суперечностей. Так, якщо під час провадження у справі буде встановлено, що особа, яка обвинувачується у колабораційній діяльності, має, крім українського, ще й громадянство іншої держави, слід виходити із того, що набуття нею іноземного громадянства не виключає її з числа громадян України [178].

Варто зауважити, що обмеження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність такою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення, як наявність громадянства України, породжує спроби уникнути відповідальності шляхом виходу із громадянства.

Ще одним аргументом на користь недостатньої обґрунтованості обмежень суб'єкта колабораційної діяльності лише ознакою громадянства

України є той факт, що переважна більшість випадків колабораційної діяльності вчиняються у співучасті із встановленими або невстановленими слідством громадянами іноземної держави, які ініціюють та (або) сприяють вчиненню певних дій громадянами України на шкоду національній безпеці нашої держави, виступаючи організаторами, підбурювачами або навіть співвиконавцями у правопорушенні зі спеціальним суб'єктом [232, с. 131].

Для визнання особи співвиконавцем достатньо встановлення факту хоча б часткового виконання нею об'єктивної сторони складу конкретного правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК. Співвиконавцем може визнаватися навіть та особа, яка сама і не здійснювала діянь, зазначених в диспозиції норми Особливої частини КК, але надавала допомогу іншим співвиконавцям кримінального правопорушення, дії яких безпосередньо її утворювали [267, с. 233].

Оцінюючи поведінку осіб як співвиконавців необхідно встановлювати, що об'єктивну сторону колабораційної діяльності виконує не одна особа, а як мінімум дві, які спільними діями сприяють доведення колабораційної діяльності до завершення. Дії співвиконавців вважаються юридично тотожними навіть у випадках, коли фактично вони можуть відрізнятися. При цьому фактичний розподіл ролей між співвиконавцями, не впливаючи на кваліфікацію, може враховуватись при визначенні засобу кримінально-правового впливу [165, с. 339].

Вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою є обставиною, що обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК), у зв'язку з чим учасникам такого об'єднання повинно призначатися більш суворе покарання. При цьому суд має право визнати вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою обтяжуючою покарання обставиною лише тоді, коли вона не передбачена в статті Особливої частини КК як така, що кваліфікує кримінальне правопорушення. У структурі ст. 111-1 КК немає відповідної ознаки, тому зазначати її при формулюванні

обвинувачення є помилкою, а враховувати для призначення покарання слід визнавати цілком виправданим [165, с. 340].

Співучасниками кримінального правопорушення зі спеціальним суб'єктом є ті особи, яким не властиві ознаки, зазначені в диспозиції певної статті Особливої частини КК і які можуть бути в ролі організаторів, підбурювачів, пособників та навіть співвиконавців. Тому, на думку Є.О. Письменського, прирівняння виконавця або спеціального виконавця до суб'єкта колабораційної діяльності є некоректним у випадках вчинення правопорушення однією особою за відсутності ознак співучасті [165, с. 340].

Громадянство України як ознака спеціального суб'єкта складу правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, акцентує увагу на особливості процедури притягнення до кримінальної відповідальності з урахуванням положень законодавства, що характеризує такий стан [276, с. 325].

Вважаємо, що вказівка у диспозиції ст. 111-1 КК на таку ознаку суб'єкта колабораційної діяльності, як наявність лише громадянства України, дещо звужує коло осіб, які можуть вчинити дане діяння. Ця пропозиція обґрунтовується, в тому числі, і наявністю подвійного громадянства у деяких громадян України. Тому пропонуємо відмовитися від використання у диспозиції ст. 111-1 КК терміну «громадянин України», вважаючи суб'єктом колабораційної діяльності, окрім громадянина України, також і ту «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно».

Деякі категорії суб'єктів можуть характеризуватися додатковими ознаками з огляду на характер та специфіку колабораційної діяльності. Наприклад, суб'єктом такої діяльності у виді впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК) є громадянин України, уповноважений окупаційною адміністрацією держави-агресора на впровадження стандартів освіти (насамперед ідеться про керівники закладів освіти, заступників керівника закладу освіти, керівників структурних підрозділів закладу освіти, до компетенції яких належить впровадження

стандартів освіти, членів методичних, педагогічних та вчених рад) [146, с. 116].

Крім того, звертає увагу абсурдність можливого застосування ч. 4 ст. 111-1 КК щодо всіх господарюючих суб'єктів на території рф, які «проводять господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором». Також слід погодитися з тим, що у разі встановлення фактів добровільної господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором необхідно визначити, хто діяв і хто приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це може бути керівник, особа, що виконує його обов'язки, інша особа, яка діяла від імені суб'єкта господарювання. Особи, які здійснюють технічні функції, залежно від їх умислу можуть бути пособниками в такому злочині або ж їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення [65, с. 148].

Отже, за всі форми колабораційної діяльності відповідальності підлягає осудний громадянин України, якому на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років. Суб'єкт колабораційної діяльності у всіх без винятку формах цього кримінального правопорушення є спеціальним за ознакою громадянства – громадянин України. [65, с. 148]. Суб'єктом колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією.

2.4. Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності

Суб'єктивна сторона є внутрішньою стороною кримінального правопорушення, тобто це психічна діяльність, що репрезентує відношення свідомості особи та її волі до суспільно небезпечного діяння, яке вчиняється нею, і до наслідків [84, с. 148]. При аналізі конкретних складів кримінальних правопорушень найбільші труднощі виникають з установленням ознак суб'єктивної сторони, тому що даний елемент складу кримінального правопорушення є так званою «невидимою стороною», яка безпосередньо не спостерігається, а аналіз «видимих» ознак кримінального правопорушення не може висвітлити повної картини внутрішнього психологічного змісту кримінально-протиправного діяння [149, с. 191].

Особливість суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення полягає в тому, що вона не тільки передує його вчиненню, формуючись у вигляді певного відношення, мотиву, плану посягання, але і «супроводжує» його зовнішню сторону від початку до кінця протиправних діянь, постаючи у вигляді своєрідного самоконтролю над поведінкою [215, с. 143]. Суб'єктивна сторона розкриває внутрішнє ставлення винного до вчинюваного ним діяння та його наслідків. Її відносна самостійність проявляється у визначенні, координації та регламентації об'єктивної сторони кримінального правопорушення [150, с. 125]. Психічне відношення особи до дії та її наслідків виявляється у відповідному поєднанні інтелектуально-вольової та мотиваційно-цілеспрямованої діяльності людини і характеризується як єдиний психологічний процес, що має певну послідовність: почуття вини формується на основі мотиву, і реалізується в дії. А тому вина, мотив та мета є різними моментами єдиного явища [142, с. 110].

Значення суб'єктивної сторони полягає у розмежування кримінальних правопорушень, відмежування суспільно небезпечного діяння від невинного заподіяння шкоди, впливає на визначення ступеня тяжкості кримінального

правопорушення та розміру призначеного покарання. Таким чином, суб'єктивна сторона є системою інтелектуальних, вольових та емоційних компонентів (частин), що взаємопов'язані між собою та визначають один одного. За загальним правилом, суб'єктивна сторона охоплює три ознаки: вину, мотив та мету, серед яких вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а мотив і мета – необов'язковими, факультативними [106, с. 365].

Отже, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є вина, яка згідно з положеннями ст. 23 КК, виражається у формі умислу чи необережності. В теорії кримінального права вважають, що форма вини регламентується співвідношенням свідомості і волі як психічних елементів, що складають зміст вини, тобто відмінностями в інтенсивності та інтенсивності інтелектуальних і вольових процесів, що відбуваються в психіці особи [36, с. 15]. Форма вини може бути безпосередньо зазначена у кримінально-правовій нормі та встановлюватися завдяки викладу диспозиції статті в тексті КК або впливати з аналізу ознак складу правопорушення.

Хоча у диспозиції ст. 111-1 КК не міститься жодної конкретної вказівки на форму вини, на основі її аналізу можна зробити висновок, що колабораційна діяльність вчиняється виключно з умисною формою вини. Підтвердженням цьому слугує той факт, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК, сконструйоване як таке, що має формальний склад, а його наслідки знаходяться за межами складу кримінального правопорушення. Даний факт є свідченням того, що відповідальність за аналізовані посягання настає незалежно від їх спричинення.

Зважаючи на законодавче визначення необережності, в якому акцентується увага на суспільно небезпечних наслідках діяння, а вони зовсім не вписуються в структуру об'єктивної сторони формальних ознак колабораційної діяльності, можливість вчинення колабораційної діяльності необережно виключається. Тому неможливо уявити необережне кримінальне правопорушення з формальним складом без зміни теоретичного розуміння та

законодавчого визначення форм вини [93, с. 36].

Щодо змісту вини у кримінальних правопорушеннях із формальним складом існує переконання, що у таких кримінальних правопорушеннях вина виражається у психічному ставленні як до дій, так і до наслідків таких дій [84, с. 140]. Дана позиція підтверджується положеннями ст. 23 КК, яка визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків [86]. Крім того, у формальних складах кримінального правопорушення за межі складу виводяться не наслідки вчиненого діяння, а лише розміри спричиненої шкоди. Протилежна позиція стосується відсутності впливу психічного ставлення до наслідків на форму вини і кваліфікацію кримінального правопорушення. В такому випадку необхідно визначати психічного ставлення лише до діяння [84, с. 88; 142, с. 174], оскільки не ігнорується різниця між матеріальними і формальними складами, що обумовлюється їх законодавчою конструкцією [85, с. 105]. Видається, що більш логічною є позиція щодо необхідності вияву психічного ставлення під час вчинення правопорушення лише до дій, в такому випадку вольова ознака полягатиме у прагненні вчинити відповідну дію, з якої формується об'єктивна сторона того чи іншого складу кримінального правопорушення [225, с. 164].

Отже, будь-яка з форм колабораційної діяльності може бути вчинена лише умисно, при цьому умисел може бути лише прямий, коли суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, і бажає настання таких наслідків [65, с. 148]. Так само вважають інші фахівці, зауважуючи, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності, передбаченої ч. 1-7 ст. 111-1 КК, полягає у прямому умислі [287, с. 134].

Натомість Є.О. Письменський заперечує, говорячи, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності є спільною для всіх її форм та характеризується виною у формі умислу (як прямого, так і непрямого), за якого:

1) особа усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння, тобто здатність через надання допомоги державі-агресору спричинити шкоду взятим під охорону кримінального права цінностям, а саме – інтересам держави у частині забезпечення її національної безпеки;

2) передбачає неминучість або можливість спричинення такої шкоди;

3) бажає або свідомо припускає, що в результаті вчинення такого діяння може бути заподіяна шкода відповідному об'єктові посягання [146, с. 116].

Зазначена позиція також набула підтримки зі сторони О.О. Кравчука та М.С. Бондаренко, які вважають, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується прямим або непрямым умислом [79, с. 203].

Підтримуємо позицію, за якої деякі кримінальні правопорушення з формальним складом можуть вчинятись і з обома видами умислу, бо за будь-якої конструкції їх складу зміст умислу розкривається через внутрішнє ставлення особи до всіх зовнішніх ознак (включаючи об'єкт кримінального правопорушення, який завжди відбиває потенційну або реальну шкідливість діяння), і безпосередньо не зумовлюється типом використаної нормативної моделі. До прикладу: для тих громадян України, які у співпраці з ворогом (окупантом) мають політико-ідеологічну мотивацію вчинення колабораційної діяльності характеризується прямим умислом; іншої категорії осіб, які діють із корисливих мотивів, вчинення таких дій більш властиве з непрямым умислом [146, с. 117].

Інтелектуальна ознака зводиться до усвідомлення суб'єктом суспільно небезпечного характеру свого діяння. Усвідомлення суспільно небезпечного характеру дій відбувається за умови розуміння суб'єктом їхньої протиправності. Однак мова не повинна йти про усвідомлення правопорушником наявності конкретної законодавчої норми, оскільки незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності [77, с. 128]. Іншими словами – особа розуміє, що її дії не є безневинними та з позиції держави і суспільства оцінюються як суспільно небезпечні [149, с.213]. Таким чином, вольова ознака умислу зводиться до бажання особи вчинити відповідні

суспільно небезпечні дії. При вчиненні діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, інтелектуальна ознака умислу полягає у тому, що суб'єкт кримінального правопорушення повинен усвідомлювати направленість його дій на шкоду національній безпеці України. Усвідомлення фактичної сторони вчинюваного свідчить і про усвідомлення його суспільної небезпеки. А це засвідчує, що для діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, характерна умисна форма вини у виді прямого чи непрямого умислу.

Вольова ознака умислу полягає у тому, що особа бажає вчинити відповідні кримінально протиправні дії, цілеспрямовано виконуючи поставлені перед собою завдання. Вольовий момент – це бажання настання передбачуваних наслідків свого діяння. Вольовий момент умислу слід розглядати з урахуванням диференціації видів умислу на прямий (характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків) та непрямий (небажанням, але свідомим припущенням настання суспільно небезпечних наслідків) [20, с. 19]. Ураховуючи зазначену позицію, у ст. 111-1 КК визначаємо вольову ознаку прямого умислу як бажання вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння [36, с. 38], а непрямого – як свідоме припущення настання небезпечних наслідків без чітко виявленого бажання.

Отже, суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується виною у вигляді прямого умислу, за якого особа усвідомлює, що її діяння вчиняються на шкоду зовнішній та внутрішній безпеці (інтересам) України, передбачає їх суспільно небезпечні наслідки, бажає або свідомо припускає результати вчинення діяння – шкоду відповідному об'єктові посягання. Тому правильно вважати, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності є спільною для всіх її форм та характеризується виною у формі як прямого, так і непрямого умислу.

Мотив та мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень та виступають безпосередніми обставинами, що підлягають обов'язковому доказуванню (встановленню) під час вчинення кожного суспільно небезпечного діяння [106, с. 322]. У п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК

визначено, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення [88].

Мотив – це внутрішнє спонукання особи, обумовлене певними потребами та інтересами, яке викликає в особи рішучість вчинити кримінальне правопорушення і проявляється в ньому; результат складного мотиваційного процесу, що формується під впливом синтезу суб'єктивних та об'єктивних факторів, який протікає у свідомості суб'єкта та являє собою внутрішнє спонукання до вчинення кримінального правопорушення [36, с. 218]; обумовлена певними потребами усвідомлена спонука особи до вчинення конкретного передбаченого КК суспільно небезпечного діяння [82, с. 57; 85, с. 123]; рушійна сила, внутрішнє джерело поведінки особи [83, с. 160–161]; інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Мотив відповідає на питання, яке спонукає особу до руху, а мета визначає напрям руху [150, с. 132]. Мотиви поділяють на юридично значущі для кваліфікації, а також ті, що набувають значення за подальшого застосування КК, наприклад, при призначенні покарання можуть належати до обставин, які його пом'якшують чи обтяжують. А тому мотив має юридичне значення для всіх правопорушень [53, с. 31].

Під метою кримінального правопорушення розуміють ідеальну модель майбутнього бажаного результату, досягнення якого прагне винна особа шляхом вчинення кримінального правопорушення [83, с. 59]; мета виникає на підставі мотиву кримінального правопорушення. Слід зазначити, що хоча ці дві ознаки суб'єктивної сторони самотійні, вони є взаємозалежними, взаємопов'язаними і лише у своїй сукупності дають уявлення про спрямованість поведінки винної особи, про результат, для досягнення якого вчиняється кримінальне правопорушення. Жодне правопорушення, що вчиняється із непрямым умислом або з необережною формою вини, не містить у своєму складі такої обов'язкової ознаки, як мета [40, с. 154].

Далі необхідно з'ясувати, чи є мотив та мета обов'язковими ознаками

складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК.

Як впливає зі змісту аналізованої норми, мотив не впливає на кваліфікацію колабораційної діяльності [114, с. 509]. Натомість мета вчинення правопорушення присутня відразу у кількох частинах ст. 111-1 КК:

- у ч. 3 ст. 111-1 КК, де йдеться про здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України;
- у ч. 3 ст. 111-1 КК, де заборонені дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти;
- у ч. 6 ст. 111-1 КК, де мова йде про організацію та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України.

Отже, ч. 3, 6 ст. 111-1 КК сконструйовані з урахуванням введення в диспозицію статті обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони – спеціальної мети кримінального правопорушення, а саме сприяння (тобто, створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь [65, с. 148]):

1) здійсненню збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111-1 КК) – це вчинення прямого та (або) опосередкованого (гібридного) застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. До складників сучасної (російської) збройної агресії проти України, на думку Є.О. Письменського, слід віднести:

а) захоплення Автономної Республіки Крим у лютому-березні 2014 р., що визнано першим епізодом російської інтервенції до України (згідно з ч. 2 ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим

на тимчасово окупованій території України» Автономної Республіки Крим та м. Севастополь є тимчасово окупованими росією з 20.02.2014 р.);

б) початок бойового протистояння 07.04.2014 р. та подальша окупація росією частини території Донецької та Луганської областей зі створенням так званих Донецької та Луганської «народних республік»;

в) акт злочину агресії, що розпочався 24.02.2022 р., та призвів до широкомасштабного вторгнення в Україну ЗС [160, с. 86];

2) встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України (ч. 3 ст. 111-1 КК). Утвердження означає міцно укріплювати, встановлювати; остаточно зміцнювати; проявити себе певним чином [238, с. 505]. Встановлювати – це ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання; споруджувати що-небудь на певному місці; організовувати, здійснювати, налагоджувати; визначати, розпізнавати за певними ознаками; відкривати або стверджувати що-небудь, довівши, обґрунтувавши; узаконювати що-небудь; уводити в дію, визначати що-небудь якимись заходами [238, с. 498]. Тимчасова окупація території – це тимчасове зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави, навіть якщо населення не чинить спротив. Територія стає окупованою, коли над нею здійснює фактичний контроль інша держава у вигляді створення органів окупаційної влади чи проведення певної діяльності [146, с. 88]. Тимчасово окупованою територією України, відповідно до положень Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», є частини території України, у межах яких збройні формування росії та окупаційна адміністрація росії установили та здійснюють фактичний та загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації росії [201];

3) уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3, 6 ст. 111-1 КК). Уникнення державою-агресором відповідальності за збройну агресію проти України – це цілеспрямоване створення представниками держави-агресора чи залученими до

цього іншими особами умов для того, щоб ускладнити притягнення, по-перше, держави-агресора до міжнародно-правової (політичної, матеріальної) відповідальності за вчинення міжнародно-правового делікту, яким є збройна агресія проти України; по-друге – військово-політичного керівництва держави-агресора до кримінальної відповідальності за збройну агресію проти України та супутні злочини проти миру та безпеки людства [65, с. 149];

4) а також впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК), тобто заходів щодо погодження освіти з певними вимогами (стандартами) [126, с. 23]. Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, можуть полягати у вчиненні будь-яких актів поведінки з виконання та втілення вимог до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти того чи іншого рівня, що розроблені державою-агресором. Йдеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь в розробленні навчального плану або/та освітньої програми, їх затвердження, надання вказівок щодо реалізації [146, с. 98];

5) підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань (ч. 6 ст. 111-1 КК). Підтримка – це те, що підтримує когось чи щось, служить опорою комусь; підкріплює, зміцнює кого-небудь; вселяє впевненість, підбадьорює [239, с. 516]. Держава-агресор – це держава, яка в будь-який спосіб окупувала частину території України або яка вчиняє агресію проти України, визнана Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом. На сьогодні, як зазначено у преамбулі Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (що втратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України»), злочин агресії проти України чинить рф, яка, починаючи з 2014 р., здійснює тимчасову окупацію частини території нашої держави [209]. Військову агресію рф проти України названо підставою для

введення воєнного стану в Україні згідно з Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. [176].

Окупаційною адміністрацією держави-агресора є орган управління, який створює держава-окупант з метою здійснення влади на окупованій території. Така адміністрація, відповідно до ст. 111-1 КК, розглядається як незаконний орган влади, створений на тимчасово окупованій території. При цьому будь-який орган з владними повноваженнями (і не лише), що функціонує на тимчасово окупованій території всупереч установленому в Україні порядку, слід вважати незаконним [65, с. 90]. Законодавче визначення окупаційної адміністрації рф міститься в положеннях Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», відповідно до якого такою адміністрацією є сукупність державних органів і структур рф, функціонально відповідальних за управління тимчасово окупованими територіями та підконтрольних рф самопроголошених органів, які узурпували виконання владних повноважень на тимчасово окупованих територіях та які виконували чи виконують властиві органам державної влади чи органам місцевого самоврядування функції на тимчасово окупованій території України, зокрема органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг [201].

Збройними формування держави-агресора виступають воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Група є воєнізованою, якщо вона має організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка [146, с. 86]. До збройних формувань рф відносяться регулярні з'єднання і підрозділи, підпорядковані Міністерству оборони рф, підрозділи та спеціальні формування, підпорядковані іншим силовим відомствам держави-агресора, їхніх радників, інструкторів та іррегулярні незаконні збройні формування, озброєні банди та групи найманців, створені, підпорядковані, керовані та

фінансовані рф, а також за допомогою окупаційної адміністрації рф, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та підконтрольні рф самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України [201].

Варіант однієї зі складових мети здійснення пропаганди у закладах освіти – «сприяння здійсненню збройної агресії проти України», не має нормативного тлумачення. Словники сприянням вважають дію за значенням сприяти; позитивний вплив на що-небудь; створення відповідних умов для здійснення, виконання чого-небудь; подання допомоги в чому-небудь; створення, формулювання бажання виконувати яку-небудь дію; потурання кому-небудь [35, с. 439]. Синонімами терміну «сприяння» є допомога, підтримка, які визначаються одне через інше.

Інший варіант визначеної законодавцем мети здійснення пропаганди у закладах освіти – уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України [258, с. 136–137].

Для усіх трьох форм колабораційної діяльності, передбаченої ч. 6 ст. 111-1 КК, сформульовані однакові й знову різноманітні варіанти мети. На відміну від ч. 3 ст. 111-1 КК і на порушення правил законодавчої техніки термін «мета» у диспозиції ч. 6 ст. 111-1 КК не вжито, а застосовано словосполучення «спрямовані на...». Згідно із словниками, метою є ціль, те, до чого особа прагне, чого хоче досягти; заздалегідь намічене завдання; замисел.

Для інших форм колабораційної діяльності ані мета, ані мотив не є обов'язковими ознаками, що визначають наявність складу правопорушення, проте вони неодмінно потребують установлення, оскільки набувають важливого значення для успішного розв'язання інших кримінально-правових питань, що стосуються призначення покарання [146, с. 118].

Водночас існує протилежна думка про вчинення всіх кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України лише з прямим умислом та віднесення до обов'язкових їх суб'єктивної сторони спеціальних

мотиву та мети. Навіть якщо мотив та мета не зазначаються у диспозиції статей, дослідники вважають, що вони є обов'язковими ознаками даних кримінальних правопорушень. Мова йде про антидержавницький мотив, яким варто вважати бажання вчинити діяння на шкоду інтересам України та мету – заподіяння шкоди національній безпеці України [285]. На наш погляд, дана точка зору, звичайно, має право на існування, але вона суперечить основним уявленням та правилам визначення елементів складу будь-якого кримінального правопорушення та його ознак.

Мотиви колабораційної діяльності можуть бути різноманітні: особиста вигода, бажання помсти, прагнення полегшити виїзд на постійне місце проживання до іншої країни, а також ідеологічні мотиви, коли особа діє відповідно до своїх переконань та уявлень; політичні, якщо вона, наприклад, прагне зайняти керівні посади в органах окупаційної адміністрації чи не законних органах місцевої влади або ж просунутися по партійній лінії; корисливі, коли її поведінка зумовлена прагненням до збагачення [89, с. 93].

У ряді складів аналізованих кримінальних правопорушень (ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК) важливе значення має добровільність: якщо особа вчиняла відповідні дії не добровільно, а під будь-яким видом примусу, склад правопорушення буде відсутній [80, с. 199].

Таким чином, аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК засвідчує, що воно вчиняється виключно з умисною формою вини у виді прямого чи непрямого умислу. При цьому інтелектуальна ознака умислу полягає у тому, що суб'єкт повинен усвідомлювати суспільну небезпеку дій, що він вчиняє, а вольова ознака – полягає у бажанні особи вчинити відповідні суспільно небезпечні дії. Всі форми колабораційної діяльності є умисними кримінальними правопорушеннями, для деяких з них у законі передбачена спеціальна мета, яка прямо зазначається в тексті диспозиції, як, наприклад, в ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК [89, с. 93]. Мотиви, за загальноприйнятим правилом, не впливають на кваліфікацію.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Родовим об'єктом колабораційної діяльності слід вважати охоронюваний чинним кримінальним законодавством порядок суспільних відносин у сфері забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої національної безпеки України. Притримуємося думки, що виділяти видовий об'єкт колабораційної діяльності недоцільно.

Основний безпосередній об'єкт колабораційної діяльності слід визначити як порядок суспільних відносин у сфері забезпечення державного суверенітету, обороноздатності та національної безпеки України у державній, політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах.

Додатковий безпосередній об'єкт аналізованого кримінального правопорушення не лише прямо зазначається у диспозиції ст. 111-1 КК, але і може логічно впливати із її змісту. Тому обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом слід вважати мир і безпеку людства, інформаційну, політичну, податкову та громадську безпеку, порядок суспільних відносин у сфері забезпечення діяльності органів державної влади, забезпечення виборчого законодавства та референдуму, забезпечення нормального морального, інтелектуального розвитку та соціалізації неповнолітніх порядок, здійснення господарської діяльності, а також захисту життя і здоров'я людини та відносини власності.

Факультативним додатковим об'єктом аналізованого кримінального правопорушення може бути нормальний розвиток неповнолітніх.

Предметами колабораційної діяльності є:

- стандарти освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1 КК), якими слід визнавати визначену державою-агресором, її окупаційною адміністрацією сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності;
- матеріальні ресурси (ч. 4 ст. 111-1 КК), під якими пропонується розуміти предмети матеріального світу, матеріальні чи інші послуги,

енергоресурси, засоби військового чи стратегічного значення, що перебувають у власності винної особи і є необхідними для вирішення потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора;

- інформація (ч. 6 ст. 111-1 КК, п. 3 примітки до ст. 111-1 КК) як вид відомостей, змістом яких є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України.

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності є однією з найбільш широких серед інших норм КК. На підставі характеристики форм аналізованого діяння слід виокремити такі види колабораціонізму, як воєнний, економічний, культурний, побутовий, політичний, адміністративний колабораціонізм. Колабораційна діяльність вважається закінченим кримінальним правопорушенням з моменту вчинення відповідних активних дій, визначених у ч. 1–7 ст. 111-1 КК незалежно від того, чи спричинили вони суспільно небезпечні наслідки, чи ні (формальний склад). У випадках наявності альтернативних форм момент їх закінчення пов'язується із вчиненням будь-якого із перерахованих у нормі діянь. Натомість, кримінальне правопорушення, передбачене у ч. 8 ст. 111-1 КК, визнається закінченим з моменту загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, тобто має матеріальний склад.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони деяких вищевказаних кримінальних правопорушень є місце його вчинення: тимчасово окупована територія, тобто та частини території України, на яких окупаційні адміністрації російської федерації встановили та здійснюють контроль (ч. 2 ст. 111-1 КК) або заклад освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК).

Добровільність слід визнавати обов'язковою ознакою будь-якого складу правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК. Вважаємо вказівку на добровільність співпраці в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК зайвою.

Кваліфікуючими ознаками колабораційної діяльності є: загибель людей, тобто спричинення смерті хоча б одній людині та настання інших тяжких наслідків (ч. 8 ст. 111-1 КК), якими, окрім, відповідно до примітки 4 до ст. 111-

1 КК, шкоди, що в одну тисячу і більше разів перевищує НМДГ, пропонується визнавати спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині.

Суб'єктом колабораційної діяльності є фізична осудна особа, якій на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років і яка має громадянство України. Тобто, це громадянин тієї держави, територія якої перебуває під окупацією. Пропонується суб'єктом даного кримінального правопорушення визнавати також і особу, яка одночасно має і громадянство України, і приналежність до громадянства іншої держави (інших держав).

Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК) вчиняється виключно з умисною формою вини, підтвердженням чого є формулювання даного складу кримінального правопорушення як формального. Можливість вчинення колабораційної діяльності необережно виключається.

Будь-яка з форм колабораційної діяльності може бути вчинена як з прямим, так і з непрямым умислом, за якого суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності) – здатність через надання допомоги державі-агресору спричинити шкоду взятим під охорону кримінального права цінностям, а саме – інтересам держави у частині забезпечення її національної безпеки, передбачає його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, тобто неминучість або можливість спричинення такої шкоди, і бажає або свідомо припускає настання таких наслідків – спричинення шкоди відповідному об'єктові посягання

Мотив вчинення діяння не впливає на кваліфікацію колабораційної діяльності, натомість мета його вчинення передбачається відразу у кількох частинах ст. 111-1 КК – сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

РОЗДІЛ 3

РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУМІЖНИХ ДІЯНЬ, ОСОБЛИВОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ЇЇ ВЧИНЕННЯ

3.1. Розмежування колабораційної діяльності та суміжних діянь

У випадках, коли в структурі КК містяться законодавчі моделі кримінальних правопорушень, які складно відрізнити одну від одної, необхідно чітко встановлювати критерії їх відмежування. Інакше наявність вказаних норм створюватиме нездоланні перешкоди при практичному застосуванні положень КК, що і фіксується на сьогодні в процесі правозастосування. Слід вказати, що така ситуація мала місце у КК ще на момент його прийняття у 2001 р., а постійні зміни лише поглиблюють та ускладнюють їх вирішення.

Саме тому чітке встановлення ознак, які дозволяють відмежовувати склад певного кримінального правопорушення та склади суміжних з ним діянь, є необхідною умовою для встановлення правильної правової оцінки фактичних обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння [104, с. 92]. Правильна кваліфікація суспільно небезпечного діяння вимагає встановлення чітких розмежувальних ліній між вчиненим кримінальним правопорушенням і суміжними діяннями. Вважаємо, що розмежування складів кримінальних правопорушень – це юридична діяльність, яка реалізується в ході створення кримінально-правових нормативних приписів, тлумачення норм КК, а також у процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації та полягає у встановленні місця конкретного складу кримінального правопорушення у системі складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками та системі всіх законодавчих моделей кримінально-каранної поведінки, що впроваджується

шляхом порівняння змісту ознак складів правопорушень і полягає у виявленні суті їх зв'язків один з одним.

Єдиний спосіб виявлення точної сукупності ознак, що характеризують дане кримінальне правопорушення і відрізняють його від інших – це встановлення властивих даному діянню ознак з паралельним видаленням не притаманних йому ознак, при цьому здійснюючи постійний поглиблений аналіз правової норми і фактичних обставин вчиненого. Тому при дослідженні питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність велике значення має його правильна кваліфікація та співвідношення з іншими суміжними кримінальними правопорушеннями, адже помилки при кваліфікації суперечать завданням, декларованим у КК, обмежують права громадян та, найголовніше, перешкоджають досягненню мети покарання.

Спільними ознаками критеріїв розмежування складів кримінальних правопорушень є пара або група ознак різних складів, кожна з яких є ознакою окремого складу правопорушення, зміст яких повністю або частково збігається. Розмежувальними ознаками вказаних критеріїв є пара (група) кореспондуючих одна одній ознак різних складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками, що відображені порівнюваними несумісними поняттями [26, с. 7]. Натомість, В.О. Навроцький вважає, що розмежування правопорушень повинно включати наступне: а) знаходження спільного; б) виведення ознак, за якими порівнювані об'єкти відрізняються між собою; в) конкретне встановлення відмінностей у виявлених розмежувальних ознаках [138, с. 477–478].

Л.П. Брич критерієм розмежування у системі законодавчих моделей кримінально-караної поведінки вважає ознаку складу кримінального правопорушення або частину ознаки складу такого правопорушення за умови, що вона з точки зору формальної логіки є конкретним поняттям, визнаючи, при цьому, склад кримінального правопорушення об'єктом розмежування в системі законодавчих моделей кримінально-караної поведінки [26, с. 8].

Зміст розмежування складів кримінальних правопорушень полягає у визначенні місця і зв'язків конкретного складу у системі складів кримінальних

правопорушень зі спільними ознаками як її елемента, що здійснюється шляхом порівняння змісту та встановлення відношення між обсягами понять, що відображують кореспондуючі ознаки складів кримінальних правопорушень. Розмежування складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками відбувається на трьох рівнях:

- 1) на рівні конструювання чи реконструкції складу кримінального правопорушення та формування системи складів кримінальних правопорушень зі спільними ознаками, що здійснюється в процесі законотворчої діяльності;
- 2) на рівні тлумачення положень КК;
- 3) на рівні застосування положень КК, що здійснюється в процесі кримінально-правової кваліфікації [26, с. 14].

Узагальнена і класифікована Є.В. Фесенком система ознак складів кримінальних правопорушень в аспекті їх співвідношення охоплює відмінні та загальні ознаки, які поділяються на очевидні та латентні [265, с. 115]. При цьому, загальною ознакою є така характерна риса, що властива двом або більше складам кримінальних правопорушень, а відмінною – та, яка має повний протилежний набір їх характеристик [266, с. 113].

Суміжними з колабораційною діяльністю (ст. 111-1 КК) слід визнавати діяння, передбачені ст. 111 КК «Державна зрада», ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору», ст. 114 КК «Шпигунство», ст. 260 КК «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ст. 436 КК «Пропаганда війни», ст. 436-2 КК «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [108, с. 348]. Загалом питання про доцільність та необхідність розмежування вказаних кримінальних правопорушень в теорії кримінального права не отримало однозначного бачення. Так, ряд дослідників вважають за доцільне розмежовувати склади правопорушень, передбачених ст. 111, ст. 111-1 КК, вказуючи та характеризуючи їх розмежувальні ознаки [32, с. 271–273; 79]. Разом з тим, є думки, що колабораційна діяльність є різновидом державної

зради [63, с. 178; 16, с. 110; 169, с. 283]; пособництво державі-агресору має багато спільних рис із колабораційною діяльністю [90, с. 386].

Загальне визначення вказаних кримінальних правопорушень дозволяє здійснити їх розмежування, дотримуючись відповідного методологічного підходу, за якого розмежування кримінальних правопорушень є зворотною стороною їх кримінально-правової кваліфікації, виходячи зі співставлення елементів, ознак та їх характеристик щодо складів кримінальних правопорушень, які підлягають розмежуванню [129, с. 371]. Тому, при проведенні розмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень за основу слід взяти наявний підхід стосовно ознак складів правопорушень, які підлягають співвідношенню та враховуються при їх кваліфікації, а також при відмежуванні суміжних діянь між собою [22, с. 157–158]. Отже, розмежування вказаних діянь варто здійснювати за такими об'єктивними елементами та їх ознаками, як об'єкт та об'єктивна сторона, а також суб'єктивними – суб'єкт та суб'єктивна сторона. При цьому, порівнюючи зазначені вище правопорушення задля їх розмежування, слід дотримуватися таких критеріїв, як характер співвідношення тих норм, якими передбачені вказані склади та характер співвідношення спільних ознак цих складів і ознак, зміст яких у цих складах не співпадає [25, с. 269].

1. Ознаки об'єкта. Родовим об'єктом колабораційної діяльності та шпигунства є державна безпека, що входить до загального розуміння національної безпеки України. Отже, зазначені кримінальні правопорушення є тотожними за родовим об'єктом, оскільки стосуються захисту однорідних суспільних відносин.

Як зазначено вище, основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України.

Натомість, безпосереднім об'єктом шпигунства є суспільні відносини у сфері зовнішньої безпеки України, пов'язані з державними інтересами у сферах діяльності, де зосереджені відомості, що становлять державну таємницю, а додатковим обов'язковим – інформаційна безпека держави [129, с. 371].

Незважаючи на те, що об'єкт шпигунства охоплює суспільні відносини у сфері економіки, оборони, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку й інших галузей, що становлять засади незалежності України, її суверенітету, територіальної цілісності та основ конституційного ладу у сфері інформаційної безпеки, він є більш конкретизованим з огляду на особливості охорони саме державних інтересів України.

Об'єктом створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК) є громадська безпека; у ст. 436 КК, ст. 436-2 КК – мир, безпека людства та міжнародний правопорядок [39, с. 255]; права та гарантії, передбачені міжнародним гуманітарним правом для захисту життя, здоров'я, фізичної недоторканості та статевої свободи особи в умовах збройного конфлікту [22, с. 158].

Велике значення при розмежуванні складів кримінальних правопорушень належить їх предмету, який є ознакою об'єкта кримінального правопорушення.

Як було зазначено вище, в складах колабораційної діяльності предметами правопорушень є стандарти освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1), матеріальні ресурси (ч. 4 ст. 111-1), інформація (ч. 6 ст. 111-1, п. 3 примітки).

Натомість, предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, які, завдяки бланкетному виду диспозиції, визначені на галузевому законодавчому та відомчому нормативно-правовому рівнях [129, с. 371].

Отже, чітким критерієм розмежування колабораційної діяльності і шпигунства є предмет кримінального правопорушення.

2. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності має кілька її форм, які детально проаналізовані в попередньому розділі дисертації.

Говорячи про такі форми об'єктивної сторони колабораційної діяльності, як добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111-1 КК) або посади, пов'язаної з виконанням вказаних функцій (ч. 5 ст. 111-1

КК), або посади в незаконних судових або правоохоронних органах (ч. 7 ст. 111-1 КК), слід звернути увагу на факт добровільності при зайнятті громадянином України однієї із вказаних посад. Факт встановлення добровільного обіймання зазначених посад є достатнім для кваліфікації відповідних дій за ч. 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, адже їх суспільна небезпечність є очевидною: особа допомагає у створенні вертикалі незаконних органів влади, яка є основою функціонування державного механізму загалом [10, с. 60]. Але якщо окрім вказаних дій особа здійснює діяльність, пов'язану з виконанням функціональних обов'язків, що передбачає обіймання відповідної посади, то її дії можуть утворювати державну зраду у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Саме тому слушною є думка про те, що громадяни України, які зайняли одну із посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, повинні притягуватися до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (оскільки їхня діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (оскільки вони зайняли певну посаду у незаконних органах влади) [10, с. 60–61]. Натомість, О. Плетньов та Є. Коваленко впевнені, що здійснення громадянином пропаганди на користь держави-агресора, обіймання посад в органах окупаційної влади, організацію та проведення політичних заходів можна відразу розглядати як надання допомоги іноземній державі у проведенні підривної діяльності проти України [167, с. 162–163]. Нам така позиція видається поверхневою, тому що сам факт обіймання певної посади ще не свідчить про виконання особою відповідних функцій, через що ми не можемо погодитися з висловленою думкою. Як зазначається далі в роботі, діяльність особи на певній посаді на шкоду Україні є іншим видом протиправної поведінки, що повинна кваліфікуватися як одна з форм державної зради [10, с. 62; 57, с. 320].

Але, як зазначається в наукових публікаціях, аналіз судової практики вказує на різноманітність вирішення означеного питання судами. У більшості вироків, ухвалених судами України, відповідно до яких громадяни України, які добровільно обіймали ту чи іншу посаду в незаконно створених органах влади або в незаконно створених на тимчасово окупованій території судових чи правоохоронних органах, здійснюється кваліфікація за частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК. Другий варіант кваліфікації аналогічних дій – це кваліфікація лише за ч. 2 ст. 111 КК, третій – за сукупністю ч. 2 ст. 111 та частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК.

На підтвердження сказаного слід навести позицію Р.О. Мовчана, який вважає правильною кваліфікацію дій громадянина України, який обійняв посаду в незаконному органі влади, пов'язану чи не пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, в органі влади на тимчасово окупованій території або в незаконно створеному судовому чи правоохоронному органі, здійснюючи на такій посаді свою професійну діяльність, лише за частиною 3, 5 або 7 ст. 111-1 КК [132, с. 34–38].

Отже, кримінально-правова оцінка дій громадян України, які добровільно обійняли посади, пов'язані чи не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків у незаконно створених органах влади на тимчасово окупованій території, а також у незаконно створених на цій території правоохоронних і судових органах, та почали безпосередньо виконувати свою трудову функцію на цій посаді, судами здійснюється у таких варіантах: 1) лише як колабораціонізм за частинами 3, 5 або 7 ст. 111-1 КК; 2) за сукупністю ч. 2 ст. 111 та частин 3, 5 або 7 ст. 111-1 КК; 3) лише за ч. 2 ст. 111 КК [11, с. 8–11].

Зрозуміло, що така варіативність кримінально-правової оцінки вказаних правопорушень повинна отримати чіткі роз'яснення щодо одного загальноприйнятого варіанту кваліфікації, що найбільш відповідав би принципу повноти кримінально-правової кваліфікації.

М.І. Хавронюк аргументує неможливість кваліфікації дій особи за ч. 5 ст. 111-1 КК, яка добровільно зайняла посади в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, який був створений ще до моменту окупації. На його думку, у такому разі це діяння може бути кваліфіковане за ст. 111 КК як державна зрада у формі переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або надання іноземній державі або її представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [268]. Тобто, ключовим і відмежувальним моментом є час створення органу, посаду в якому може обіймати особа.

В теорії кримінального права поширена думка, що колабораційна діяльність утворює спеціальний склад кримінального правопорушення стосовно державної зради як основного складу [166, с. 357; 10, с. 62; 57, с. 320]. Тому правильним у даній ситуації визнавати пріоритет спеціальної норми (ст. 111-1 КК) перед загальною нормою (ст. 111 КК) [11, с. 12]. Але не можна погодитися з думкою, що колабораційна діяльність є спеціальним видом державної зради, а тому вид співвідношення між нормами, що містяться у ст. 111 КК та частинах 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК, є співвідношенням загальної та спеціальної норм. Як впливає з положень ст. 111 КК та ст. 111-1 КК, законодавець виокремив три форми державної зради і значно більшу кількість форм колабораціонізму, тому говорити про співвідношення між вказаними складами кримінальних правопорушень необхідно з урахуванням їхніх законодавчо визначених форм [11, с. 13]. При цьому слід мати на увазі, що колабораціонізм передбачає відповідальність за зайняття відповідної посади, тобто участь у створенні вертикалі державного механізму, але антидержавна діяльність на цій посаді на шкоду Україні – це вже інший вид діяльності, що повинен кваліфікуватися окремо, як форма державної зради [10, с. 62; 57, 321].

На думку Н.О. Антонюк та З.А. Загинеї-Заболотенко, розмежувальні ознаки між суміжними складами діянь, передбачених ст. 111 КК і частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК, сформульовані законодавцем доволі конкретно та очевидно [11, с. 13]. Так, однією з форм державної зради є перехід на бік ворога в умовах воєнного стану. Тому правильно говорити, що державна зрада у вказаній формі

має загальний характер стосовно всіх інших випадків такого переходу на бік ворога, в тому числі – і у формі добровільного зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресорки (ч. 2 ст. 111-1 КК), посади, пов'язаної з виконанням таких функцій у цих органах влади (ч. 5 ст. 111-1 КК), посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК). Таким чином, громадянин України, який добровільно починає обіймати вказану посаду, переходить на бік ворога у період збройного конфлікту. Таке діяння є закінченим з моменту самого переходу і має формальний склад.

Як зазначають Н.О. Антонюк та З.А. Загинеї-Заболотенко, добровільне зайняття посад у нормативному розумінні частин 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК є спеціальним видом державної зради у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту. І саме в такому разі має місце конкуренція загальної (державна зрада у формі переходу на бік ворога в період збройного конфлікту) та спеціальної норми (добровільне зайняття громадянином України посад, передбачених у частинах 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК). Тому й дії громадян України слід кваліфікувати як відповідні форми колабораційної діяльності за частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК [11, с. 15].

Так, *правильно вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 14.01.2026 р. у справі № 766/10001/24 (н/п 1-кп/766/2503/26) доведено винність ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК. Встановлено, що громадянка України ОСОБА_5, не пізніше липня 2022 р. прийняла пропозицію від невстановлених під час досудового розслідування представників окупаційної адміністрації держави-агресора – рф та діючи умисно, добровільно зайняла керівну посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій – «завідувача відділу кадрового забезпечення» у незаконному органі влади, створеному на тимчасово*

окупованій території м. Херсона, а саме в окупаційній адміністрації держави-агресора – ДБЗОЗ «Херсонський обласний центр гігієни та епідеміології», яку обіймала до жовтня 2022 р. ОСОБА_5 визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК, їй призначено покарання із застосуванням ч. 1 ст. 69 КК у вигляді 3 (трьох) років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування та займатися діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг на строк 10 (десять) років без конфіскації майна [249].

Отже, з моменту переходу громадянина України на бік ворога в умовах воєнного стану у формі добровільного зайняття ним посад, визначених у диспозиціях частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, відповідне діяння вважається закінченим. А тому всі подальші дії громадянина України підлягають самотійній кримінально-правовій оцінці: якщо після переходу на бік ворога в період збройного конфлікту громадянин України надає допомогу в проведенні підривної діяльності проти України, його дії повинні кваліфікуватися за відповідною частиною ст. 111 КК [11, с. 16].

Таким чином, визначаючи розмежувальні ознаки ст. 111 та ст. 111-1 КК, слід мати на увазі, що у диспозиціях частин 2, 5 і 7 ст. 111-1 КК не передбачається така форма колабораціонізму, яка б кореспондувалася з наданням громадянином України допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Це, за переконанням Н.О. Антонюк та З.А. Загиней-Заболотенко свідчить про те, що:

– добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111-1 КК), або посади, пов'язаної з виконанням таких функцій (ч. 5 ст. 111-1 КК), або посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК), є спеціальним видом

переходу на бік ворога в період збройного конфлікту як форми державної зради (ст. 111 КК). Долаючи конкуренцію загальної та спеціальної норм у цьому випадку, дії громадянина України слід кваліфікувати за спеціальною нормою – за частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК;

– здійснення професійної функції громадянином України на посадах, перелічених у диспозиціях частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК, не охоплюється складами цих кримінальних правопорушень, лежить поза їх межами, а тому з урахуванням правил кваліфікації такі дії слід додатково кваліфікувати за сукупністю з ч. 2 ст. 111 КК [11, с. 17].

На нашу думку, така кваліфікація (ч. 2 ст. 111 і ч. 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК) за наявності фактів, описаних вище, повністю відповідає принципу повноти кваліфікації. Зазначений її варіант заслуговує на поширення в якості загальноприйнятого, при якому про завершеність і вичерпність кваліфікації можна говорити у випадку, коли кримінально-правову оцінку отримало кожне з правопорушень, що було вчинене, та має місце охоплення всіх необхідних чинних кримінально-правових норм.

Окрім того, необхідно визначити чіткі критерії розмежування вказаних форм об'єктивної сторони ст. 111-1 КК між собою.

Так, при кваліфікації дій особи за ч. 5 ст. 111-1 КК необхідно враховувати ознаку добровільності як щодо зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій (керівної), так й щодо обрання до таких органів, тоді як за ч. 2 ст. 111-1 КК ознаку добровільності слід застосовувати лише до зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (некерівної) [22, с. 160].

При співвідношенні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 та ч. 7 ст. 111-1 КК слід враховувати таку ж ознаку об'єктивної сторони – добровільність, а також відмінності у категоріях посади, яку займає особа. В обох зазначених частинах ст. 111-1 КК законодавець встановлює ознаку добровільності щодо зайняття громадянином України певної посади, але у ч. 5

ст. 111-1 КК ознака добровільності застосовується також до дій у вигляді обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, а в ч. 7 ст. 111-1 КК – до дій у вигляді участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора [22, с. 160].

Не менш важливим критерієм відмежування зазначених форм об'єктивної сторони колабораційної діяльності є категорія посади, яку займає особа: в ч. 5 мова йде про посаду у незаконних органах влади, в ч. 7 – в незаконних судових або правоохоронних органах. Зайняття посад, що не передбачають організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, вимагає кваліфікації за ч. 2 ст. 111-1 КК [80, с. 202].

Щодо складу колабораційної діяльності, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК (передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора), необхідно проводити його відмежування як зі ст. 111 «Державна зрада», так і зі ст. 111-2 КК «Пособництво державі-агресору».

На думку Н.О. Антонюк, незважаючи на відсутність безпосередньої вказівки у КК, у ч. 4 ст. 111-1 КК слід говорити про добровільні дії колаборанта: при передачі матеріальних ресурсів мова йде про добровільну передачу власних ресурсів або ресурсів, які перебувають у володінні колаборанта і щодо яких він правомочний здійснювати певні юридично значущі дії. Таким чином, передача відповідних ресурсів у користування за наявності інших ознак складу цього діяння може тягнути кримінальну відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК. Якщо ж добровільність відсутня – на застосування претендуватимуть положення КК про фізичний або психічний примус [10, с. 62]. Натомість, І. Берднік та М. Головка вважають, що наявність будь-якого примусу, за якого відсутня ознака добровільності, виключає

кримінальну відповідальність [22, с. 160]. Вважаємо вказаний висновок поспішним і таким, що не відповідає вимогам ст. 40 КК.

Відповідно до положень ст. 111-2 КК, кримінально караними є добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора [86]. Тобто, у даній нормі криміналізовані організаційні дії – збирання та акумулювання певних ресурсів або інших активів. Окрім цього, законодавець криміналізує й подальші дії після збору: підготовку та/або передачу таких ресурсів чи активів стороні-агресору. Тому, за переконанням Н.О. Антонюк, дії осіб, які добровільно збирають матеріальні ресурси для представників держави-агресора, її збройних формувань, окупаційної адміністрації, слід кваліфікувати за пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК), а дії тих, хто передав такі предмети – за ч. 4 ст. 111-1 КК [10, с. 62].

Так, вироком Вознесенівського районного суду міста Запоріжжя від 23.01.2026 р. у справі № 335/12150/24 (провадження № 1-кп/335/303/2026) встановлено, що ОСОБА_5 вчинила кримінальні правопорушення, передбачені ч. 7 ст. 111-1, ч. 1 ст. 111-2 КК, за наступних умов. Не пізніше 12.07.2022 р., громадянка України ОСОБА_5, перебуваючи на території м. Кам'янка-Дніпровська, Василівського району Запорізької області, яке з 27.02.2022 р. знаходиться під окупацією збройних сил рф, добровільно зайняла посаду інспектора відділу з питань міграції незаконно створеного правоохоронного органу, виконуючи відповідні обов'язки. Таким чином, громадянка України ОСОБА_5 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 7 ст. 111-1 КК – добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території.

Перебуваючи на вказаній посаді, ОСОБА_5 вживала заходів до реалізації рішень держави-агресора та впровадження незаконної політики держави агресора, спрямованої на порушення Конституції України, законів України та міжнародних нормативно правових актів щодо паспортизації громадян

України, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях Василівського району Запорізької області. Таким чином, своїми умисними діями ОСОБА_5 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 111-2 КК – умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво) та окупаційній адміністрації держави-агресора, шляхом реалізації чи підтримки рішень та дій держави-агресора та окупаційної адміністрації держави-агресора.

Дії ОСОБА_5 кваліфіковані за ч. 7 ст. 111-1 КК як добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території та ч. 1 ст. 111-2 КК як умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво) та окупаційній адміністрації держави-агресора, шляхом реалізації чи підтримки рішень та дій держави-агресора та окупаційної адміністрації держави-агресора.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю кримінальних правопорушень суд остаточно призначив ОСОБА_5 покарання у вигляді позбавлення волі строком 13 (тринадцять) років з позбавленням права обіймати посади в правоохоронних органах, органах державної влади, державного управління та місцевого самоврядування строком 15 (п'ятнадцять) років, з конфіскацією всього майна, яке є її особистою власністю [247].

Ще однією формою колабораціонізму, згідно з ч. 6 ст. 111-1 КК, є участь в інформаційних та політичних заходах, які проводяться представниками держави-агресора на окупованій території та публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (ч. 1 ст. 111-1 КК). Відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. І саме в цій частині, при здійсненні інформаційної діяльності, зміст ч. 6 ст. 111-1 КК співпадає з державною зрадою у формі шпигунства [22, с. 161]. Але, як зазначено у п. 3 Примітки до ст. 111-1 КК, здійсненням інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації [86]. Тобто, предметом у ч. 3 ст. 111-1 є «відповідна інформація». Натомість, шпигунство у

формі державної зради – це передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю (ч. 1 ст. 114 КК) [86]. Тому відмежування між вказаними кримінальними правопорушеннями у зазначених формах є їх предмет – або «відповідна інформація», яка, очевидно, охоплює і ту, що становить державну таємницю (ч. 6 ст. 111-1 КК), і інформація, що безпосередньо становить державну таємницю (ч. 1 ст. 111 КК) [77, с. 67].

Окрім цього, організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, активна участь у таких заходах (ч. 6 ст. 111-1 КК) є суміжними з кримінальними правопорушеннями, передбаченими:

- ст. 436 КК «Пропаганда війни», якою передбачається відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів;

- ст. 436-2 КК «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників». Сутність вказаних дій полягає в тому, що під час проведення заходів політичного характеру або інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором обов'язково може виправдовуватися збройна агресія проти України і прославлятися учасники незаконних збройних формувань та військовослужбовці армії держави-агресора [167, с. 165–166].

Ч. 3 ст. 111-1 КК передбачено відповідальність за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України [86]. З цього

впливає подібність в ознаках об'єктивних сторін складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК та ст. 436 КК – здійснення пропаганди. Однак пропаганда війни (ст. 436 КК) полягає в публічних закликах до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій, а дії, передбачені ч. 3 ст. 111-1 КК свідчать про вчинення пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності [22, с. 150]. Отже, відмежувальною ознакою правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК, на відміну від діяння, зазначеного ст. 436 КК, є місце його вчинення – заклад освіти.

Окрім цього, розмежування між вказаними діяннями полягає в тому, що дії, передбачені ч. 3 ст. 436-2 КК, відносяться безпосередньо до збройної агресії РФ проти України, в той час як положення ч. 6 ст. 111-1 КК передбачають відповідальність за інформаційну діяльність у співпраці державою-агресором, якою може бути визнана не лише одна країна, а група країн, в т.ч. пов'язаних між собою угодами про військову допомогу [24, с. 139].

Шляхом детального аналізу законодавчо визначених диспозицій виявлено розмежувальну ознаку даних складів – час їх вчинення: діяння, визначені в ст. 436 КК, вчиняються до початку оголошення війни, тоді як діяння, визначені ч. 1 ст. 111-1 КК, вчиняються у період вже існуючої збройної агресії.

Окрім цього, розмежувальною ознакою названих складів кримінальних правопорушень слід визнати місце їх вчинення: колабораційна діяльність може вчинятися виключно на окупованих територіях України, а діяння, передбачені у ст. 436 КК та ст. 436-2 КК – на всій території України. Крім того, висловлюється позиція про ще одну розмежувальну ознаку вказаних злочинів – публічний характер висловлених заперечень, який є обов'язковим для кваліфікації правопорушення за ч. 1 ст. 111-1 КК, адже ознака публічності для заликів або заперечень є обов'язковою ознакою діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК та визначена в п. 1 примітки до даної статті [80, с. 199] і не обов'язковою, на думку М. Голінки, у випадку вчинення діянь, передбачених у ст. 436-2 КК [39, с. 255]. Натомість, як зазначають І. Берднік та М. Головка,

аналіз ознак об'єктивної сторони складів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, свідчить, що ознака публічності конкретизована лише у ч. 3 даної статті, оскільки передбачає дії, зазначені у ч. 1 та ч. 2 з використанням засобів масової інформації. Поряд із тим, за їх переконанням, не виключається вчинення дій, відповідальність за які передбачена у ч.ч. 1-3 (крім з використанням засобів масової інформації) цієї статті як публічно, так і не публічно [22, с. 158]. Разом з тим, звертаємо увагу на слушність позиції О. Плетньова та Є. Коваленка про сумнівність вказаного твердження, оскільки жодні непублічні розмови чи промови не можуть бути кваліфіковані як злочинні, адже вони мають спрямовуватися на невизначене коло [167, с. 166].

За загальними правилами кваліфікації, якщо кримінальне правопорушення передбачене одночасно кількома статтями КК, то діяння кваліфікується за тією з них, яка містить найбільшу кількість додаткових ознак складу вчиненого кримінального правопорушення. Тому виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікація її учасників підлягають кваліфікації за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1-3 ст. 436-2 КК [22, с. 158]. Так само, на думку І. Берднік та М. Головка, слід кваліфікувати заперечення збройної агресії проти України, що охоплюється складами кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ч. 1-3 ст. 436-2 КК, адже лише останньою із вказаних норм передбачається відповідальність за збройну агресію саме рф проти України у порівнянні з ч. 1 ст. 111-1 КК, яка говорить про публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії будь-якої держави проти України [22, с. 158]. Такої ж думки щодо розмежування вказаних діянь притримується Б. Бондар [24, с. 139].

Так, *вироком Херсонського міського суду Херсонської області від 12.12.2025 р. у справі № 766/6936/25 (провадження № 1-кп/766/3715/25) щодо ОСОБА_4, визнаного винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 5 ст. 111-1, ч. 6 ст. 111-1, ч. 3 ст. 436-2 КК встановлено наступне.*

ОСОБА_4 не пізніше 28 лютого 2024р., діючи з прямим умислом, направленим на добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, добровільно зайняв посаду так званого «временно исполняющего обязанности Главы Алешкинского муниципального округа Херсонской области», а згодом і так званого «Главы Алешкинского муниципального округа Херсонской области». ОСОБА_4 виконував організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, а саме: здійснював безпосереднє керівництво підлеглими працівниками; здійснював прийом громадян з метою розгляду заяв, скарг та звернень, пов'язаних із наданням послуг водопостачання та інших комунальних послуг, вживав заходів для вирішення зазначених питань, надавав доручення своїм підлеглим; вживав заходи з розбудови, модернізації та розвитку інфраструктурних об'єктів очолюваного муніципального округу; приймав участь у пленарних засіданнях, нарадах, та інших заходах за участю депутатів окупаційної влади, з метою обговорення та прийняття рішень; здійснював розгляд та вирішення питань, пов'язаних із призначенням, нарахуванням та виплатою соціальних допомог, у тому числі пенсійних виплат, а також організовував надання допомоги в оформленні та відновленні необхідних документів; здійснював організацію незаконних виборів президента рф на тимчасово окупованій території Херсонської області;

Отже, ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 111-1 КК, а саме – добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора.

31.05.2024 р. ОСОБА_4, використовуючи наративи держави-агресора, якими прославляється роль СРСР у Другій світовій війні, називаючи її Великою вітчизняною війною, з метою пропаганди серед школярів героїки, самовідданої доблесті радянських людей як спільноти, правонаступником якої вважає себе

рф, взяв участь в заходах, присвячених випуску школярів 11-х класів, з метою підтримання держави-агресора, її окупаційної адміністрації, перетворивши цей захід у захід пропагандистського характеру.

14.03.2024 р. ОСОБА_6 через засоби масової інформації звернувся до жителів Олешківського району Херсонської області із закликом до голосування на виборах президента рф, тобто у взятті участі у заході політичного характеру.

Отже, ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 6 ст. 111-1 КК, формою об'єктивної сторони якого є здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, спрямованої на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації, при відсутності ознак державної зради, активній часті у заходах політичного характеру, тобто у колабораційній діяльності.

Окрім того, ОСОБА_4 в програмі з назвою «Эфир программы «Малькевич новых регионов» на SOLOVIEV.LIFE, дав інтерв'ю журналісту, під час якого заперечував факт тимчасової окупації частини території Херсонської області.

Отже, ОСОБА_4 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 436-2 КК, формою об'єктивної сторони є заперечення тимчасової окупації частини території України рф, вчинене з використанням засобів масової інформації.

Крім того, з дослідженого у судовому засіданні висновку судової лінгвістичної експертизи №475/24 від 03.03.2025 р. вбачається, що у вищенаведених висловлюваннях обвинуваченого містяться лінгвістичні ознаки підтримки держави агресора та його окупаційної адміністрації, що виражені солідарністю з діями та рішеннями держави-агресора, та його окупаційної адміністрації, зокрема з рішеннями включити Херсонську область до складу рф, та поширити її на території юрисдикцію держави-агресора, зокрема обрання президента рф.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК суд призначив остаточне покарання у вигляді 12 (дванадцять) років позбавлення волі з позбавленням права обіймати будь-які посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування або органах, що надають публічні послуги на строк 15 років, з конфіскацією всього належного на праві власності майна на користь держави [253].

Говорячи про форму об'єктивної сторони, передбачену ч. 7 ст. 111-1 КК, що полягає у добровільному зайнятті громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільній участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України [86], слід мати на увазі, що відмежування вказаних дій від державної зради у формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, полягає саме в оцінці існуючої ситуації у кожному конкретно взятому випадку. Адже компетенція між суддями та апаратом судів, які забезпечують організацію діяльності суддів, має чітке розмежування. Саме з огляду на те, чи дії особи посягали на національну безпеку, чи були вони спрямовані на допомогу державі-агресору або окупаційній владі, слід приймати рішення про кінцеву формулу кваліфікації.

Крім того, зазначаючи відмежування ч. 7 ст. 111-1 КК в частині добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким

формуванням допомоги у веденні бойових дій від створення та участі у непередбачених законами України воєнізованих або збройних формуваннях (ст. 260 КК), слід зазначити наступне. На перший погляд, вказані склади кримінальних правопорушень передбачають відповідальність за однакові діяння – участі та створення незаконних військових формувань, але їх відмінність полягає у наступному: 1) в ознаках часу їх вчинення – у ч. 7 ст. 111-1 КК передбачено кримінальну відповідальність за участь у незаконних збройних формуваннях під час окупації частини території України державою-агресором, а у ст. 260 КК встановлена відповідальність за створення незаконних військових формувань у період мирного часу [167, с. 165]; 2) в місці вчинення правопорушення – колабораційна діяльність можлива лише на окупованій території [236, с. 105]. Тобто, у разі участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території державою-агресором, настає відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК (спеціальна норма), а в разі участі в інших формуваннях застосуванню підлягає загальна норма, ч. 2 ст. 260 КК.

Об'єктивна сторона шпигунства передбачає передачу іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, а також збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Як зазначають В. Мисливий та О. Грачова, об'єктивна сторона колабораційної діяльності не передбачає вчинення діянь, пов'язаних із збиранням та передачею державі-агресору та її структурам певних відомостей, а тим більше тих, що можуть становити державну таємницю. У той час, шпигунство полягає саме в активному цілеспрямованому збиранні інформації, що становить державну таємницю та може буде передана іноземній державі чи її іншим адресатам [129, с. 372]. Окрім цього, при вчиненні діяння, передбаченого ст. 114 КК, держава, на користь якої діє суб'єкт кримінального правопорушення, не обов'язково повинна бути агресором: у диспозиції ст. 114 КК зазначається про передачу інформації іноземній державі, іноземній

організації або їх представникам. Натомість, у ст. 111-1 КК мова чітко йде про державу-агресора, збройні формування та/або окупаційну адміністрацію держави-агресора [86].

Відрізняються дані кримінальні правопорушення також моментом їх закінчення: склади ст. 111-1 КК вважаються закінченими з моменту вчинення діяння, тобто за конструкцією об'єктивної сторони є формальними або матеріальними (у випадку загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, про що мова йде у ч. 8 ст. 111-1 КК), а шпигунство є закінченим діянням уже з моменту збирання з метою передачі іноземній державі або її адресатам відомостей, що становлять державну таємницю, і тому має усічений склад.

Ряд дослідників вважають, що розмежувальною ознакою державної зради та колабораційної діяльності може бути час вчинення кримінальних правопорушень: державна зрада може вчинятися як у мирний час, так і під час бойових дій, а колабораційна діяльність – виключно в умовах бойових дій, під час окупації території країни державою-агресором [167, с. 163]; колабораційна діяльність охоплює кілька видів кримінально протиправних дій, кожна з яких становить окремий різновид співпраці з ворогом в умовах окупації частини території України під час збройного конфлікту [33, с. 7]; держава зрада може вчинятися на користь будь-якої держави в мирний час, а колабораційна діяльність – тільки на користь тієї держави, яка в конкретний період часу вчиняє збройну агресію проти України [80, с. 198].

3. Суб'єкт.

Як зазначалося вище, суб'єктом колабораційної діяльності може бути спеціальний суб'єкт – громадянин України, який на добровільних засадах сприяє державі-агресору, збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 1, 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК) і загальний суб'єкт (ч. 4, 6, 8 ст. 111-1 КК). Суб'єктом державної зради може бути виключно громадянин України. Крім того, суб'єктом колабораційної діяльності може бути особа, яка виконує публічні функції – має ще одну ознаку спеціального суб'єкта, відмінну від громадянства.

Отже, громадянин України може бути суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК, іноземець, особа без громадянства або громадянин України – діянь, передбачених ч. 4, 6, 8 ст. 111-1 КК. У разі вчинення громадянином України шпигунства, його дії будуть утворювати форму державної зради та кваліфікуватися за ознаками ст. 111 КК.

Як впливає з диспозиції ст. 111-2 КК, одним з проявів пособництва державі-агресору є реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора [86]. З цього впливає висновок, що дії особи, яка добровільно зайняла посади, пов'язані чи не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків у незаконно створених органах влади на тимчасово окупованій території, а також у незаконно створених на цій території правоохоронних і судових органах, фактично містять таку ознаку ст. 111-2 КК, як «реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора».

Розмежувальними ознаками у такому випадку виступають ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, адже суб'єктом пособництва державі-агресору може бути як громадянин України, так і громадянин будь-якої країни чи особа без громадянства. Крім того, пособництво державі-агресору не залежить від роботи на посадах у вказаних органах, адже підтримка рішень або дій держави-агресора, участь у реалізації таких рішень може бути вчинена не лише особою, яка добровільно зайняла посади, пов'язані чи не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків у незаконно створених органах влади на тимчасово окупованій території, а також у незаконно створених на цій території правоохоронних і судових органах. Тому кваліфікація повинна здійснюватися залежно від вчинених у конкретному випадку дій. У разі поєднання в діях однієї особи добровільного зайняття вказаних посад та реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора кваліфікація повинна здійснюватися за сукупністю: ч. 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК та ст. 111-2 КК.

Відповідно до змісту диспозиції ст. 114 КК, суб'єктом шпигунства може бути лише спеціальний суб'єкт – або іноземець, або особа без громадянства. При цьому, в нормах КК відсутня вимога щодо доступу суб'єкта до предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 114 КК. Таким чином, у ст. 114 КК суб'єктом може бути і іноземець або особа без громадянства, яким відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Щодо суб'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436 КК, ст. 436-2 КК, він є загальним – ним може визнаватися будь-яка фізична (громадянин України, іноземець, апатрид, біпатрид, біженець), осудна особа, яка досягла 16 років.

4. Суб'єктивна сторона.

Як зазначалося вище, суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується умисною формою вини і у ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК характеризується добровільністю вчинених дій. Мета, яка за загальним правилом є факультативною ознакою суб'єктивної сторони, передбачається лише у ч. 3 ст. 111-1 КК: «Здійснення ... пропаганди у закладах освіти ... з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України ...».

Суб'єктивна сторона шпигунства теж характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що вона передає або збирає з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам саме тих відомостей, що становлять державну таємницю. Вказані діяння також характеризуються добровільністю, адже суб'єкт свідомо передає чи збирає для передачі відомості, що становлять державну таємницю та вчиняє вказані дії за власним волевиявленням. Мета і мотив у ст. 114 КК не зазначені і можуть бути різними.

Для публічних закликів до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту (ст. 436 КК) мета не є обов'язковою ознакою даного складу кримінального правопорушення, але для іншої її форми, для виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій мета є обов'язковою ознакою – розповсюдження закликів або розповсюдження таких матеріалів [22, с. 159].

Державна зрада і колабораційна діяльність є самостійними складами кримінальних правопорушень, які не поглинаються один одним і можуть бути інкриміновані особі за ідеальною сукупністю:

- у разі добровільного зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території та вчинення на відповідній посаді дій, які становлять одну з форм державної зради – сукупність відповідної частини ст. 111 та ч. 2 ст. 111-1 КК;

- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади та здійснення діяльності на шкоду Україні – сукупність відповідної частини ст. 111 та ч. 5 ст. 111-1 КК;

- добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, і подальше здійснення на цих посадах дій, які містять ознаки державної зради – сукупність відповідної частини ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК;

- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (тобто “вступ” у склад таких злочинних організацій) і подальше здійснення в їх складі діяльності, яка містить ознаки державної зради – сукупність відповідної частини ст. 111 та ч. 7 ст. 111-1 КК [12, с. 42–43].

3.2. Особливості покарання за вчинення колабораційної діяльності

У санкціях ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» передбачаються наступні основні види покарань:

1. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 1, ч. 2 ст. 111-1 КК);
2. виправні роботи на строк до двох років (ч. 3 ст. 111-1 КК);
3. арешт на строк до шести місяців (ч. 3 ст. 111-1 КК);
4. штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 4 ст. 111-1 КК);
5. позбавлення волі на строк до трьох років (ч. 3 ст. 111-1 КК); від трьох до п'яти років (ч. 4 ст. 111-1 КК); від п'яти до десяти років (ч. 5 ст. 111-1 КК); від десяти до дванадцяти років (ч. 6 ст. 111-1 КК); від дванадцяти до п'ятнадцяти років (ч. 7 ст. 111-1 КК); п'ятнадцять років (ч. 8 ст. 111-1 КК);
6. довічне позбавлення волі (ч. 8 ст. 111-1 КК).

Додатковими видами покарання у ст. 111-1 КК є:

1. позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 3, 4, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК);
2. конфіскація майна, яка в ч. 4 ст. 111-1 КК передбачається як обов'язковий додатковий вид покарання та в ч. 2, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК, що може бути як обов'язковим, так і необов'язковим додатковим видом покарання.

Як зазначається в теорії кримінального права, кумулятивні санкції поділяються на два підвиди: а) з обов'язковим застосуванням додаткових покарань (обов'язкова кумулятивна санкція); б) з необов'язковим застосуванням додаткових покарань (факультативна кумулятивна санкція) [259, с. 179]. Отже, санкція, яка передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, є обов'язковою кумулятивною санкцією, а санкція, яка передбачає конфіскацію майна, є обов'язковою кумулятивною

санкцією у випадку ч. 4 ст. 111-1 КК та факультативною кумулятивною санкцією у випадку, зазначеному в ч. 2, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК [123, с. 665].

Щодо виправних робіт як основного виду покарання, що не пов'язане з ізоляцією особи від суспільства, є обґрунтовані пропозиції виключення їх зі структури ст. 51 КК. Відповідно до офіційних даних, оприлюднених Державною судовою адміністрацією України, у 2023 р. виправні роботи застосовувалися щодо 81 особи, що становить 0,1 % від загальної кількості засуджених, в 2024 р. – до 67 осіб (0,1 % від загальної кількості засуджених). Вказане свідчить про стійку тенденцію щодо зменшення застосування судами виправних робіт [7]. Крім того, ряд науковців (С.В. Черкасов, Ю.О. Ткачук) вважають, що виправні роботи підлягають виключенню зі структури КК через повну втрату карально-виховного потенціалу в сучасних умовах та набуття суто монетарного характеру, ставши фактично «штрафом в розстрочку» [273, с. 8]. Варто підтримати позиції щодо виключення покарання у виді виправних робіт з переліку покарань, зазначених у ст. 51 КК [259, с. 178]. Вважаємо доцільним вказану думку поширити і на санкцію ч. 3 ст. 111-1 КК, де замість покарання у виді виправних робіт передбачити громадські роботи в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин.

Щодо арешту як покарання у ч. 3 ст. 111-1 КК, слід зазначити, що відповідно до змісту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» № 3342-IX від 23.08.2023 р., покарання у виді арешту полягає в триманні засудженого військовослужбовця в умовах ізоляції на гауптвахті і встановлюється на строк від одного до шести місяців [193]. Тобто, суб'єктом застосування арешту є лише військовослужбовець. Як випливає зі змісту ч. 3 ст. 111-1 КК, яка передбачає відповідальність фактично за освітній колабораціонізм, його суб'єктом є будь-який громадянин України. Але звужувати коло покарань лише до тих, що застосовуються до

військовослужбовців, напевно, не потрібно. Вважаємо доцільним виключити арешт як вид покарання із санкції ч. 3 ст. 111-1 КК.

Зміст штрафу визначається впливом на свідомість засудженої особи через спричинення їх матеріальних обмежень, тому застосування штрафу в якості покарання є досить обнадійливими. За даними Державної судової адміністрації України, у 2023 р. до штрафу було засуджено 16849 осіб, що становить 25,3 % від загальної кількості засуджених, в 2024 р. – 18094 особи (29,5 %) [7]. Підтримуємо думку про те, що включення штрафу як додаткового покарання до більшого числа статей КК сприяло б не тільки більш повній диференціації і індивідуалізації покарання, але і стало б певною мірою стримуючим фактором щодо вчинення корисливих кримінальних правопорушень, сприяючи відшкодуванню заподіяних збитків у повному обсязі [279, с. 8]. Вважаємо обґрунтованим передбачення штрафу як основного виду покарання у розмірі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за вчинення так званого господарського колабораціонізму (ч. 4 ст. 111-1 КК), що фактично пов'язаний з отриманням матеріальних доходів. Але слід звернути увагу на наступне: санкція ч. 4 ст. 111-1 КК вказує лише максимальний розмір штрафу, що в гривневому еквіваленті становить 170000 грн. Його мінімальний розмір можна вирахувати, виходячи з положень ч. 2 ст. 53 КК, що становить 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 510 грн. Вважаємо недоречним таку велику різницю між мінімальною та максимальною межею вказаного покарання. Зважаючи на розмір альтернативного в даній санкції покарання – позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, беручи до уваги положення ч. 2, 4 ст. 12 КК, приходимо до висновку, що діяння, передбачене у ч. 4 ст. 111-1 КК є нетяжким злочином. Отже, вважаємо доцільним встановити мінімальну межу покарання у вигляді штрафу у ч. 4 ст. 111-1 КК – три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і визначити санкцію ч. 4 ст. 111-1 КК в такому вигляді: «караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Окрім того, доцільно

передбачити штраф як основний вид покарання у деяких інших санкціях аналізованої норми, про що мова йтиме нижче.

Щодо конфіскації майна, яка передбачається як обов'язковий додатковий вид покарання (ч. 4 ст. 111-1 КК) або може бути як обов'язковим, так і необов'язковим додатковим видом покарання (ч. 2, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК), слід зазначити наступне. Даний вид покарання, доповнюючи окремі сторони дії основного покарання та підсилюючи його якісно, є допоміжним засобом, що полегшує досягнення цілей покарання [242, с. 46]. У більшості випадках, зазначених у санкції ст. 111-1 КК, конфіскація майна є додатковим факультативним видом покарання (ч.ч. 2, 5-7 КК), тому може бути й не призначена, якщо суд вважатиме, що мети, передбаченої у ч. 2 ст. 50 КК, можливо досягнути й без застосування вказаного додаткового покарання. Натомість у двох нормах (ч. 4, 8 ст. 111-1 КК) конфіскація майна передбачена як обов'язковий додатковий вид покарання, одна з яких має корисливий мотив (зайняття господарською діяльністю), інша – визначає відповідальність за наявності кваліфікуючих ознак (загибелі людей або настання тяжких наслідків).

Відповідно до ч. 2 ст. 59 КК, конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК. Як бачимо, буквальне тлумачення змісту ч. 2 ст. 59 КК унеможлиблює призначення конфіскації майна як додаткового виду покарання за вчинення діяння, передбаченого ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, оскільки конфіскація майна встановлюється виключно за злочини проти основ національної безпеки України, а не за кримінальні проступки проти основ національної безпеки України. Тому трансформація ч. 1, 2 ст. 111-1 КК з категорії кримінальних проступків в категорію злочинів лише б сприяла усуненню вказаного протиріччя [293, с. 34]. Отже, існування конфіскації майна у санкціях ст. 111-1 КК є виправданим. Але для реалізації принципу справедливості пропонується у санкції ч. 1, 2, 3 ст. 111-1 КК включити конфіскацію майна у вигляді як

обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання, виклавши вказані санкції у наступному вигляді:

«ч. 1. – караються ... з конфіскацією майна або без такої;

ч. 2. – караються ... з конфіскацією майна або без такої;

ч. 3. – караються ... з конфіскацією майна або без такої».

Викликає захоплення позиція законодавця щодо формулювання і визначення покарання у вигляді позбавлення волі у санкціях ст. 111-1 КК, де його диференціація здійснюється наступним чином: на строк до трьох років (ч. 3 ст. 111-1 КК); від трьох до п'яти років (ч. 4 ст. 111-1 КК); від п'яти до десяти років (ч. 5 ст. 111-1 КК); від десяти до дванадцяти років (ч. 6 ст. 111-1 КК); від дванадцяти до п'ятнадцяти років (ч. 7 ст. 111-1 КК); п'ятнадцять років (ч. 8 ст. 111-1 КК). В науці кримінального права неодноразово піднімалося питання про співрозмірність позбавлення волі відповідно до положень ст. 12 КК, а також щодо поетапного і послідовного визначення даного виду покарання в межах однієї кримінально-правової санкції. І от у санкціях ст. 111-1 КК можна побачити реалізацію позитивних доктринальних напрацювань, коли терміни позбавлення волі послідовно і обґрунтовано збільшуються. Така законодавча тенденція повинна реалізовуватися в усіх нормах КК, адже це має бути проявом законодавчої диференціації кримінальної відповідальності залежно від вчиненого діяння, що дозволяє належним чином досягнути індивідуалізації покарання, про яку йдеться в п. 3 ч. 1 ст. 65 КК.

Варто відзначити, що законодавець у ч. 3, 4 ст. 111-1 КК позбавлення волі передбачає переважно як альтернативний вид покарання. Така інформація є вкрай необхідною, оскільки положення ч. 2 ст. 65 КК вимагають того, аби більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначався лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень [86].

Довічне позбавлення волі передбачається лише у випадках вчинення колабораційної діяльності за наявності обтяжуючих ознак: у санкції ч. 8 ст. 111-

1 КК визначено два альтернативних абсолютно визначених види покарання: або п'ятнадцять років позбавлення волі, або довічне позбавлення волі. При такій санкції вкрай складно врахувати особистісні якості особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання [69, с. 179]. При цьому встановлено абсолютно визначений строк позбавлення волі – 15 років, що також є законодавчою вадою, оскільки не дозволяє індивідуалізувати покарання.

Найбільше дискусій в наукових колах викликає передбачення у санкціях аналізованої норми покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, яке може бути основним (ч. 1, 2 ст. 111-1 КК) або додатковим (ч. 3, 4, 5, 6, 7, 8 ст. 111-1 КК). При чому, в обох випадках його розмір є однаковим – від десяти до п'ятнадцяти років. Покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю дозволяє врахувати найважливіші кримінологічні характеристики як самого кримінального правопорушення, так і особи винного, і тому носить яскраво виражений превентивний характер [279, с. 8].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – це спеціальний, строковий і «змішаний» вид покарання, яке полягає у позбавленні засудженого його суб'єктивного права на посаду, яку він обіймав, або на службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, якою він займався до вчинення кримінального правопорушення, а також у тимчасовому обмеженні його правоздатності – можливості обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю протягом строку, встановленого вироком суду, яке як основне покарання може бути призначено за умови, коли воно безпосередньо передбачено в санкції статті Особливої частини КК, а як додаткове, коли воно зазначено в санкції або не передбачено в ній і застосовується на підставі ч. 2 ст. 55 КК у випадках вчинення правопорушення за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю [263, с. 189].

Позбавлення права обіймати певні посади призначається особам, які обіймають посади на будь-яких підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від їх форми власності. Позбавлення права займатися певною

діяльністю полягає у припиненні на визначений судом строк права на службову або професійну діяльність, або іншу діяльність, регламентовану відповідними правилами, якщо її здійснення пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення. Для призначення даного покарання необхідно встановити факт вчинення кримінального правопорушення з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, тобто зазначений вид покарання може бути призначений як основне або додаткове покарання лише за умови вчинення винним кримінального правопорушення з використанням певної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю [259, с. 180].

Як зазначає В.М. Бурдін, істинна роль покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає в превентивній ролі такого впливу на засуджену особу [30, с. 13]. Каральний вплив аналізованого виду покарання, на думку В.І. Тютюгіна, полягає у тому, що засуджений: 1) позбавляється конкретних суб'єктивних прав, низки пільг і переваг, можливості на певний час використовувати отримані спеціальні знання, придбану професію, а також займатися звичною діяльністю, що може призвести до його декваліфікації; 2) обмежується в правоздатності; 3) існує поза межами колишнього трудового колективу; 4) змушений освоювати іншу професію; 5) часто одержує меншу заробітну плату, ніж ту, яку одержував до засудження; 6) іноді втрачає безперервний чи спеціальний виробничий стаж; 7) має судимість [264, с. 28]. Таким чином, аналіз підстав призначення позбавлення права свідчить, що воно належить до так званих спеціальних видів покарання, бо може бути застосоване не до будь-якої особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а лише до більш вузького кола суб'єктів, які: а) під час вчинення кримінального правопорушення на законних підставах обіймали певну посаду або займалися певною діяльністю; б) вчинили кримінальне правопорушення, пов'язане саме з тією посадою, яку обіймали, або у зв'язку із діяльністю, якою займалися [211, с. 151–152].

Доцільним є передбачення даного виду покарання в санкціях норм, безпосередньо пов'язаних зі складом кримінального правопорушення, тобто у

тих випадках, коли використання певної посади або вчинення певної діяльності при скоєнні правопорушення або безпосередньо вказані в диспозиції норми, або впливають з тлумачення її змісту: коли на це вказує спеціальний суб'єкт або форми об'єктивної сторони діяння, що визначені в диспозиції [280, с. 102].

За загальноприйнятим правилом, аналізований вид покарання повинен призначатися лише особі, яка на момент вчинення кримінального правопорушення обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю [263, с. 185]. Підтвердження даного твердження є роз'яснення Верховного Суду України в п. 17 постанови Пленуму № 7 від 24.10.2003 р.: «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю» [212]. Якщо додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, то воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення злочину [212]. У випадку, коли суд призначає такий вид покарання, він зобов'язаний у вирокі чітко вказати конкретні посади, право обіймати які забороняється винному або конкретний вид діяльності, право займання якою винного позбавлено [170]. Така позиція Верховного Суду України сприяє уникненню колізії кримінального законодавства, оскільки свідчить про неможливість призначення аналізованого виду покарання особам, які ніколи певні посади не обіймали та визначеною діяльністю не займалися [121, с. 113].

З огляду на викладене, напрошується висновок про те, що суб'єктом колабораційної діяльності є спеціальний громадянин України, який обіймав певну посаду або займався специфічним видом діяльності, що сприяло вчинення ним певного суспільно небезпечного діяння. Але детальний аналіз ознак об'єктивної сторони колабораційної діяльності свідчить, що діяння, зазначені у ст. 111-1 КК, можуть вчинятися будь-яким громадянином України, що не вимагає ні особливих повноважень, ні інших специфічних умов вчинення

правопорушення. Тож, на практиці, як демонструють дослідження, проведені З.А. Загинею-Заболотенко, виникає парадоксальна ситуація, коли безробітний, не використовуючи ні посади, ні особливого виду діяльності публічно заперечував здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічно закликав до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, не міг би бути визнаний суб'єктом кримінального правопорушення або фактично передбачене покарання не могло би бути до нього застосоване [29, с. 161; 60, с. 480].

Спираючись на аналіз судової практики, З.А. Загинею-Заболотенко надала опрацювання обвинувальних вироків, постановлених за ч. 1 ст. 111-1 КК: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основний вид покарання було призначено особам, які ніде не працювали (у 14 вироків), пенсіонерам (у 2), фізичним особам-підприємцям (у 2), приватному підприємцеві, маляру, охоронцеві (по 1 вироку) [60, с. 480].

Окрім того, застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного покарання унеможлиблюється щодо неповнолітніх осіб віком від 16 до 18 років [171; 270], хоча щодо вказаної категорії осіб зберігається можливість застосовувати «на майбутнє» вказаний вид покарання. Видається, що в такому випадку позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути лише додатковим видом покарання.

Такі ж факти віднайдено у вироків, що набули законної сили. Так, *вироком Холодногірського районного суду м. Харкова від 16.12.2025 р. у справі № 642/7970/25 (провадження №1-кп/642/687/25) щодо ОСОБА_3, який є пенсіонером, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, встановлено наступне.*

ОСОБА_3, будучи громадянином України, достовірно знаючи про військову агресію рф проти України та впровадження на території України воєнного стану, з метою сприяння рф та її представникам в ослабленні національних інтересів України, суверенітету та територіальної цілісності

держави, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил РФ щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України, будучи прихильником країни - агресора, розмістив на своїй сторінці в соціальній мережі «Однокласники» публікації, що містять публічні заперечення здійснення збройної агресії проти України. ОСОБА_3 здійснював поширення публікацій невизначеному колу осіб, в яких містяться матеріали з ознаками колабораційної діяльності.

Проведеним лінгвістичним дослідженням, викладеним у висновку судового експерта № 212/22 від 27.02.2023 р. встановлено, що у наданих на дослідження матеріалах, містяться ознаки публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Дії ОСОБА_3 кваліфіковані за ч. 1 ст. 111-1 КК та йому призначене покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також займатись діяльністю, пов'язаною із наданням публічних послуг, на строк 10 (десять) років [248].

Вважаємо, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може мати необхідний ефект та може досягнути цілей покарання, визначених у ст. 50 КК, лише у випадку, коли це покарання стане виключно додатковим, що гарантуватиме високу ймовірність його призначення засудженим за відповідні форми колабораційної діяльності [60, с. 482]. Дійсно, в науці кримінального права досить часто даний вид покарання пропонується передбачити як основний вид покарання лише щодо кримінальних проступків, враховуючи його сутність та зміст [280, с. 13].

Дослідники в галузі кримінального права раніше висловлювали думки щодо втілення в життя різних варіантів корегування аналізованого виду покарання або шляхом відмови від нього на законодавчому рівні, або шляхом заміни альтернативно на інший більш м'який або більш м'які види основного покарання [231, с. 73]. У зв'язку з цим варто прислухатися до законодавчої пропозиції щодо доцільності існування аналізованого виду покарання у санкціях ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, але у вигляді не основного, а лише додаткового виду покарання [6; 197].

Тому доцільним є застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання за вчинення будь-якого прояву колабораційної діяльності довічно, що обґрунтовується необхідністю втрати в подальшому права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [13, с. 143]. В такому випадку відсутність певної посади або певної діяльності в момент винесення вироку не повинно бути перешкодою для призначення даного виду покарання, оскільки суспільство не повинно в подальшому допускати до державної служби, служби в правоохоронних органах осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки. Справедливою буде позиція держави щодо так званого відлучення (чи ізоляції) тих громадян, які зрадили свою державу в буквальному значенні цього слова, від політичного життя держави, можливості брати участь у формуванні органів державної влади, здійснення функцій представників влади, впливу на суспільну думку з метою формування у населення антидержавницьких ідей. Окрім цього, не слід забувати, що відповідно до положень ч. 5 ст. 49 КК, давність не застосовується у разі вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених ст. 109–114-2 КК.

Результатом застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю законодавець, напевно, хотів передбачити наслідки політично обмежувального характеру: заборону проживання у певних місцях, участь у виборах і референдумах, в

діяльності політичних партій. Тому зміст покарання повинен відповідати природі вчиненого правопорушення, що не спостерігається у характері правообмежень, передбачених у ст. 55 КК щодо аналізованого покарання за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК [31, с. 8].

Разом з тим, Н.А. Орловська зазначає, що санкція, яка включає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове обов'язкове покарання, діє неефективно, оскільки після відбуття основного покарання, наприклад позбавлення волі, потім жодного правообмежувального впливу на особу винного не здійснюється [153, с. 425]. При цьому відсутність зв'язку між вчиненим кримінальним правопорушенням та службовим становищем суб'єкта або зайняттям ним певною діяльністю, свідчить про відсутність підстав для призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання [154, с. 73]. У теорії кримінального права панує традиційний підхід, відповідно до якого умовою призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (як основного та додаткового) слід установити зв'язок між кримінальним правопорушенням, яке вчиняє особа, та займаною посадою чи певним видом діяльності, який вона здійснює [31, с. 14; 263, с. 187; 280, с. 179]. Отже, при призначенні аналізованого виду покарання провідним має бути твердження про наявність чи відсутність причинно-наслідкового зв'язку між вчиненим діянням та відповідною посадою або діяльністю. То ж, на думку О. Дудорова та Є. Письменського, за змістом ст. 55 КК має виключатись призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК, особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не обіймали певних посад і не займалися певною діяльністю [51, с. 80].

Слід виключити можливість призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю із усіх санкцій ст. 111-1 КК, в яких не варто призначати даний вид покарання як основне покарання. Адже в

теорії кримінального права очевидним є той факт, що додаткові покарання не можуть бути ні рівнозначними, ні більш суворими порівняно з основними покараннями [29, с. 161]. При цьому п. 5 ч. 1 ст. 55 КК викласти в наступній редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як обов'язкове додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається довічно». Подібні пропозиції озвучувалися у наукових дискусіях [154, с. 75]. Враховуючи визначену у ст. 50 КК мету покарання, каральний потенціал позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового виду покарання за вчинення колабораційної діяльності дійсно був би беззаперечним.

Існує думка, що покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю фактично стає покаранням «на майбутнє», тобто виступає своєрідним люстраційним заходом щодо засуджених, за якого особа, яка не обіймає певних посад і не займається певною діяльністю, пов'язаною з вчиненням відповідних форм колабораційної діяльності, не може відчувати на собі тягар призначеного покарання у виді позбавлення права. Але вчені одностайно говорять про фактичне нівелювання вказаною тезою досягнення мети покарання [59, с. 92; 60, с. 480; 154, с. 75].

Не зовсім логічною виглядає вказівка у ч. 1 ст. 111-1 КК лише на один безальтернативний вид покарання, що значно звужує коло осіб, яким може бути інкриміноване діяння у частинах 1 і 2 ст. 111-1 КК [259, с. 180]. Подібна ситуація зазвичай передбачається лише у складах зі спеціальним суб'єктом, – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Зокрема, виникає питання – а як бути із покаранням осіб, які не займають певної посади і не займаються певною діяльністю? Причому, ознайомившись із вироками відносно суб'єктів, які були визнані винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, можна переконатись у тому, що на практиці превалюють саме такі

випадки, адже із шести притягнутих до кримінальної відповідальності осіб, п'ять бути непрацюючими або ж пенсіонерами [132, с. 56–57].

Хоча у ч. 1, 2 ст. 111-1 КК встановлено відповідальність за кримінальні проступки, слід ставити питання про адекватну оцінку законодавцем ступеня суспільної небезпечності колабораційної діяльності і необхідність зміни відповідних санкцій цієї статті в частині включення до них основного покарання у виді позбавлення волі [67, с. 26]. Такий підхід заслуговує на підтримку, враховуючи підвищену суспільну небезпеку публічних закликів до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України в умовах збройного протистояння Українського народу державі-агресору та державі-терористу, спрямованість вказаних посягань на досягненні цілей росії як держави-агресора і водночас держави-терориста [69, с. 180].

Слід звернути увагу, що ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, санкції яких містять безальтернативне основне покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, відносяться до кримінальних проступків. Але, за загальним правилом, безальтернативна санкція притаманна діянням з високим ступенем суспільної небезпечності. Тому є недоцільним формування безальтернативних санкції там, де незначний ступінь суспільної небезпечності дає можливість більш повно реалізувати принцип диференціації кримінальної відповідальності [153, с. 430].

Тому слушною виглядає пропозиція про доцільність застосування у ч. 1, 2 ст. 111-1 КК покарання у виді штрафу [132, с. 69], громадських робіт та позбавлення волі, що сприятиме розумінню ч. 1, 2 ст. 111-1 КК як нетяжкого злочину і стане необхідною передумовою застосування до винних у вчиненні вказаних кримінальних правопорушень осіб додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Пропонується внести зміни до санкцій ч. 1, 2 ст. 111-1 КК шляхом запровадження необхідних для визнання таких дій злочинними штрафу в розмірі від однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років залежно від суспільної

небезпечності відповідних проявів колабораційної діяльності [151, с. 32]. Подібні пропозиції озвучені у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону України про внесення змін до ст. 111-1 КК щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р.), в якому пропонується додати до переліку основних видів покарань штраф, встановивши його нижню межу на рівні, не меншому від трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, та громадські роботи [195; 196]. Попереджуючи можливі репліки критиків вказаної пропозиції, які апелюють до обмеженої платоспроможності частини потенційних суб'єктів вчинення колабораційної діяльності (особи пенсійного віку, або працездатні особи, які не працюють) при призначенні штрафу, слід звернутися до інших альтернативних видів покарання у вигляді громадських робіт чи позбавлення волі.

До речі, в ч. 5 ст. 111-1 КК (тяжкий злочин), ч. 6, 7 ст. 111-1 КК (особливо тяжкі злочини) законодавець логічно формулює безальтернативні санкції. Виключення становить санкція ч. 8 ст. 111-1 КК, але в ній альтернативою позбавленню волі на певний строк є довічне позбавлення волі. Відповідно, слід підтримати пропозиції щодо включення до санкцій ч. 1, 2 ст. 111-1 КК кількох видів основних покарань [191; 130, с. 69; 217, с. 99], що сприятиме побудові санкцій з адекватним змістом без зміни категорії кримінальних правопорушень.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативний основний вид покарання у санкції ч. 1, 2 ст. 111-1 КК не досягає мети виправлення засудженого, яке є запорукою ресоціалізації засудженого та найбільшої ефективності покарання [47, с. 91], спонукаючи процес формування власної негативної оцінки свого діяння та стійкої позитивної соціальної установки, яка утримує особу від вчинення злочинів, не виконує функцій запобігання вчиненню нових правопорушень як самим засудженим, так і іншими особами [47, с. 18].

Окрім того, аналізований вид покарання не виконує захисну та виховну функції покарання з урахуванням мети покарання, передбаченої у ст. 50 КК,

особливостей складів кримінальних правопорушень, визначених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК; перспективи того, що засуджені у майбутньому можуть претендувати на зайняття тих посад або на здійснення тих видів діяльності в Україні, яких їх позбавляють права обіймати чи займатися за вироками судів. На виправлення цієї ситуації спрямовані положення проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та порядку досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України» (реєстр. № 7329 від 29.04.2022 р.). Вказаним законопроектом пропонується перетворити санкції ч. 1, 2 ст. 111-1 КК на альтернативні та передбачити можливість призначення засудженим не лише основного покарання у виді позбавлення права, а й штрафу: у ч. 1 ст. 111-1 КК – від 1000 до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у ч. 2 – від 1000 до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також громадських робіт: у ч. 1 ст. 111-1 КК – до 200 годин, у ч. 2 ст. 111-1 КК – до 240 годин [191].

Законодавча конструкція, за якою покарання визначається однаковим як в якості основного покарання, так й додаткового та ще як у простих складах кримінальних правопорушень, так й у кваліфікованому складі, викликає справедливі зауваження. Кримінально-правова норма має бути сконструйована таким чином, щоб з її допомогою досягалася диференціація та індивідуалізація відповідальності шляхом визначення різних видів та строків покарань за простий та кваліфікований склади кримінальних правопорушень [69, с. 178].

Слід мати на увазі, що лише чітке законодавче визначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності стане ефективним засобом запобігання вчиненню кримінальних правопорушень [44, с. 264].

Тому на підставі викладеного пропонується п. 5 ч. 1 ст. 55 КК викласти в наступній редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як обов'язкове додаткове покарання за вчинення

кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається довічно».

Окрім цього, доцільно сформулювати нову редакцію санкцій ст. 111-1 КК та викласти їх в такому вигляді:

«ч. 1. – караються штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста двадцяти до ста шістдесяти годин або позбавленням волі на строк до двох років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 2. – караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста шістдесяти годин до двохсот годин або позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 3. – караються штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 4. – караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років та з конфіскацією майна;

ч. 5. – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 6. – караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 7. – караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої;

ч. 8. – карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Під час розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень виявлено:

а) відмежування за основним безпосереднім та додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктами, які є більш конкретизованими у ст. 114 КК порівняно зі ст. 111-1 КК, а також за відмінними ознаками предметів кримінальних правопорушень (ст. 111-1 та ст. 114 КК);

б) відмінність проаналізованих форм проявів об'єктивної сторони та характеру вчинюваних дій (ст. 111, ст. 111-1 і ст. 111-2 КК), способів вчинення діянь, конструкцій об'єктивної сторони (моменту закінчення), часу вчинення (у мирний час, під час бойових дій або виключно в умовах бойових дій, під час окупації території країни державою-агресором – при розмежуванні ст. 111, ст. 114 КК та ст. 111-1 КК);

в) можливість здійснення публічних функцій як ознаки суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, а також ознаки суб'єкта, пов'язані з наявністю чи відсутністю громадянства України.

Пропонується п. 5 ч. 1 ст. 55 КК викласти в наступній редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як обов'язкове додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається довічно».

Доведено необхідність виключення із санкцій ст. 111-1 КК покарання у вигляді виправних робіт через їх архаїзм, відсутність карального впливу та низьку ефективність, а також арешт через вузьке коло суб'єктів його застосування – лише військовослужбовців, а також застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 КК.

Вказано на потребу встановлення мінімальної межі покарання у вигляді штрафу у ч. 4 ст. 111-1 КК в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також передбачення штрафу як основного виду покарання в санкціях ч. 1, 2, 3 аналізованої норми.

Аргументовано доцільність довічного застосування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю лише як додаткового виду покарання, що обґрунтовується необхідністю ізоляції суб'єкта кримінального правопорушення від участі в політичному житті держави, можливості брати участь у формуванні органів державної влади, здійснення функцій представників влади.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні сутності та особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. На основі проведеного дослідження сформульовано положення і пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне та практичне значення. Основними результатами дослідження є наступні висновки:

1. Стан доктринальних розробок щодо особливостей кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність вимагає подальшого вивчення і тлумачення визначення форм об'єктивної сторони даного діяння, встановлення специфічних ознак його суб'єкта, підбір відповідних видів покарань, а також відмежування аналізованого правопорушення від суміжних складів.

Визначення чітких методологічних основ дослідження є ключовою умовою для забезпечення якісного наукового опрацювання цієї теми. Проведений аналіз виявив шляхи і підходи, за допомогою яких результати дисертаційного дослідження можуть інтегруватися у правозастосовну та нормотворчу практику, а також використовуватися під час підготовки працівників правоохоронних органів.

2. У межах аналізу історичних передумов становлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність визначено, що до 2022 р. державна зрада залишалася тим діянням, що охоплювала різноманітні прояви та види кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм у сучасному його розумінні засновувалася на довоєнному та радянському законодавстві і ототожнювалася з державною зрадою, яка і була основним злочином проти основ національної безпеки. Співпраця з ворогом як вид колабораціонізму могла набувати особливо спотворених форм: проживання в окупації, перебування в полоні, на примусових роботах у Німеччині.

3. Досвід країн Європи в притягненні до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності є в більшості випадків неоднозначним. В багатьох положеннях КК зарубіжних країн містяться норми, якими передбачається відповідальність за державну зраду / зраду / зраду Батьківщині чи її аналог, що полягає в діях проти незалежності, конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності держави із спеціальним суб'єктом (громадянином відповідної держави) або із загальним суб'єктом. У частині КК зарубіжних країн існує спеціальна норма щодо співпраці під час війни та співпраці в окупації (Литва, Румунія, Угорщина, Данія), при цьому кримінальне законодавство Польщі та Федеративної Республіки Німеччина обмежується лише загальними нормами, а в нормах КК Литви та Данії передбачається згадка про співпрацю з окупантом (окупаційною адміністрацією). На сьогодні лише в КК Литви норма про співпрацю отримала назву «колабораціонізм» та стосується виключно умов окупації (у тому числі й анексії).

Порівняльний аналіз норм КК про колабораційну діяльність із відповідними положеннями кримінального законодавства ряду зарубіжних країн продемонстрував, що, за винятком КК Литви, норми кримінального законодавства інших країн не містять згадки про колабораціонізм та не передбачають окремої відповідальності за співпрацю, вчинену на окупованій території або в умовах окупації. Натомість подібна співпраця охоплюється загальними нормами про державну зраду чи її окремими формами.

4. Виділено наступну класифікацію об'єктів колабораційної діяльності, а саме: *родовим об'єктом* слід вважати охоронюваний чинним законодавством порядок суспільних відносин у сфері забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої національної безпеки України; *основний безпосередній об'єкт* визначається як порядок суспільних відносин у сфері забезпечення державного суверенітету, обороноздатності та національної безпеки України у державній, політичній, економічній, інформаційній та військовій сферах; *обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом* є мир і безпека людства, інформаційна, політична, податкова та громадська безпека, порядок суспільних відносин у

сфері забезпечення діяльності органів державної влади, забезпечення виборчого законодавства та референдуму, забезпечення нормального морального, інтелектуального розвитку та соціалізації неповнолітніх порядок, здійснення господарської діяльності, а також захисту життя і здоров'я людини та відносини власності; *факультативним додатковим об'єктом* може бути нормальний розвиток неповнолітніх. Притримуємося думки, що виділяти видовий об'єкт колабораційної діяльності недоцільно.

Визначено предмети колабораційної діяльності: *стандарти освіти держави-агресора* (ч. 3 ст. 111-1 КК) у вигляді визначеної державою-агресором, її окупаційною адміністрацією сукупності вимог до змісту та результатів освітньої діяльності; *матеріальні ресурси* (ч. 4 ст. 111-1 КК) – предмети матеріального світу, матеріальні чи інші послуги, енергоресурси, засоби військового чи стратегічного значення, що перебувають у власності винної особи і є необхідними для вирішення потреб незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або збройних чи воєнізованих формувань держави-агресора; *інформація* (ч. 6 ст. 111-1 КК, п. 3 примітки до ст. 111-1 КК) як вид відомостей, змістом яких є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України.

5. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується найбільшою кількістю її форм серед інших норм КК, що передбачають, як правило, активну протиправну поведінку і вважаються закінченими правопорушеннями з моменту вчинення відповідних активних дій, визначених у ч. 1–7 ст. 111-1 КК незалежно від того, чи спричинили вони суспільно небезпечні наслідки, чи ні (формальний склад). Натомість, правопорушення, передбачене у ч. 8 ст. 111-1 КК, визнається закінченим з моменту загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, тобто має матеріальний склад.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони деяких вищевказаних правопорушень є місце його вчинення: тимчасово окупована територія, тобто та частини території України, на яких окупаційні адміністрації російської

федерації встановили та здійснюють контроль (ч. 2 ст. 111-1 КК) або заклад освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК).

Запропоновано вважати інформаційною колабораційною діяльністю таку форму усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом якої є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України; провадження господарської діяльності у ч. 4 ст. 111-1 КК (без передачі матеріальних ресурсів) вважати називати господарським колабораціонізмом, що охоплює виключно провадження господарської діяльності. Доведено, що суто професійна діяльність учителів та викладачів, які не здійснювали організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у закладі освіти або стосовно закладу освіти, не є кримінально караною в контексті ч. 3 ст. 111-1 КК.

Добровільність слід визнавати обов'язковою ознакою будь-якого складу правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, тому констатовано необов'язковість законодавчої вказівки на добровільність співпраці в частинах 2, 5, 7 ст. 111-1 КК.

Запропоновано розширити розуміння інших тяжких наслідків у ч. 8 ст. 111-1 КК, якими, окрім, відповідно до примітки 4 до ст. 111-1 КК, є шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує НМДГ, пропонується визнавати спричинення тяжких тілесних ушкоджень навіть одній людині або шкоди, якщо вона має грошову оцінку та відповідно до такої оцінки досягла встановленого законодавством розміру. Обґрунтовується доцільність визнання іншими кваліфікуючими ознаками у ч. 8 ст. 111-1 КК діяння, передбачені у ч. 1–7 ст. 111-1 КК, вчинені повторно або спрямовані на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, або вчинені особою, що раніше виконувала функції представника влади.

Аргументовано необхідність доповнення ст. 111-1 КК заохочувальною нормою, яка б передбачала можливість звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він був змушений вчиняти колабораційну діяльність, але до закінчення окупації щиро покався, припинив

колабораціоністську діяльність, добровільно повідомив органи державної влади України про вчинені діяння та активно сприяв розкриттю інших кримінальних правопорушень.

6. Аргументовано необхідність визнання суб'єктом аналізованого кримінального правопорушення особи, яка досягла 16-річного віку. Визначено, що діяння, передбачене ст. 111-1 КК, може бути вчинено винятково спеціальним суб'єктом – громадянином України. Доведено, що відсутність прямої вказівки на спеціального суб'єкта в ч. 4 і ч. 6 ст. 111-1 КК – громадянина України є прогалиною в КК, яка вимагає послідовних дій щодо змін до ст. 111-1 КК задля її усунення.

Зважаючи на набрання чинності 16.01.2026 р. положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX, запропоновано відмовитися від використання у диспозиції ст. 111-1 КК терміну «громадянин України», вважаючи суб'єктом колабораційної діяльності, окрім громадянина України, також і ту «особу, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно».

Визначено момент припинення громадянства України і неможливість у зв'язку з цим притягнення особи до кримінальної відповідальності. Констатовано можливість визнання співучасником аналізованого правопорушення (організатор, підбурювач, пособник) загального суб'єкта – особи, яка не є громадянином України.

7. Констатовано необхідність розуміння умисної форми вини у виді прямого чи непрямого умислу як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони аналізованого діяння, за якої інтелектуальна ознака прямого чи непрямого умислу полягає в усвідомленні суспільної небезпеки дій, вольова ознака прямого умислу – у бажанні вчинити відповідні суспільно небезпечні дії, вольова ознака непрямого умислу – свідоме припущення настання суспільно небезпечних наслідків без чітко виявленого бажання їх настання.

Доведено неможливість вчинення колабораційної діяльності з необережною формою вини. Обґрунтовано наявність як прямого, так і непрямого умислу та спеціальної мети в диспозиції частин 3 та 6 ст. 111-1 КК. Зазначено необов'язковість мотиву кримінального правопорушення. Спеціальна мета прямо зазначається в тексті диспозиції (ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК).

8. Розроблено науково обґрунтовані критерії розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень:

а) за основним безпосереднім та додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктами, які є більш конкретизованими у ст. 114 КК порівняно зі ст. 111-1 КК, а також за відмінними ознаками предметів кримінальних правопорушень (ст. 111-1 та ст. 114 КК);

б) відмінність проаналізованих форм проявів об'єктивної сторони та характеру вчинюваних дій (ст. 111, ст. 111-1 і ст. 111-2 КК), способів вчинення діянь, конструкцій об'єктивної сторони (моменту закінчення), часу вчинення (у мирний час, під час бойових дій або виключно в умовах бойових дій, під час окупації території країни державою-агресором – при розмежуванні ст. 111, ст. 114 КК та ст. 111-1 КК);

в) можливість здійснення публічних функцій як ознаки суб'єкта правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК, а також ознаки суб'єкта, пов'язані з наявністю чи відсутністю громадянства України.

9. Запропоновано із санкцій ст. 111-1 КК виключити виправні роботи через їх архаїзм, відсутність карального впливу та низьку ефективність, а також арешт через вузьке коло суб'єктів його застосування – лише засуджених військовослужбовців. Вказано на потребу встановлення мінімальної межі покарання у вигляді штрафу у ч. 4 ст. 111-1 КК в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також передбачення штрафу як основного виду покарання в санкціях ч. 1, 2, 3 аналізованої норми. Доведено необхідність застосування конфіскації майна як обов'язкового, так і необов'язкового додаткового виду покарання в абсолютно всіх санкціях ст. 111-1 КК. Аргументовано доцільність довічного застосування покарання у вигляді

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю лише як додаткового виду покарання, що обґрунтовується необхідністю ізоляції суб'єкта кримінального правопорушення від участі в політичному житті держави, можливості брати участь у формуванні органів державної влади, здійснення функцій представників влади.

Констатовано необхідність посилення кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, з метою їх переведення до категорії нетяжких злочинів і задля дотримання принципів справедливості і доцільності призначення покарання. Зазначено, що існування у ч. 1, 2 ст. 111-1 КК лише одного безальтернативного виду покарання значно звужує коло осіб, до яких може застосовуватися даний вид покарання. Обґрунтовано необхідність розширення покарань у ч. 1, 2 ст. 111-1 КК шляхом доповнення їх основними покараннями у вигляді штрафу, громадських робіт та позбавлення волі, що дозволить вважати вказані норми нетяжкими злочинами та стане необхідною передумовою застосування до винних додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а також сприятиме побудові санкцій з адекватним змістом.

10. Для вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та підвищення ефективності його застосування у зазначеній сфері, пропонуються наступні зміни до чинної редакції норм КК:

- п. 5 ч. 1 ст. 55 КК викласти в наступній редакції: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як обов'язкове додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається довічно».

- ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» викласти в такому вигляді:

«1. Публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій

держави-агресора, збройних або воєнізованих формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними або воєнізованими формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України -

караються штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста двадцяти до ста шістдесяти годин або позбавленням волі на строк до двох років з конфіскацією майна або без такої.

2. Зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста шістдесяти годин до двохсот годин або позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією майна або без такої.

3. Здійснення пропаганди у закладах освіти, культури, науки, оздоровлення та відпочинку, незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, -

караються штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Передача матеріальних ресурсів або відомостей особистого характеру про громадян України незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим

формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора під час тимчасової окупації окремих територій України, - караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років та з конфіскацією майна.

5. Зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

6. Організація або проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах –

караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

7. Зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора, створених на тимчасово окупованій території, та/або в

збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

8. Діяння, передбачені у ч. 1–7 цієї статті, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, або вчинені особою, що раніше виконувала функції представника влади, або спрямовані на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, - караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі та з конфіскацією майна або без такої.

9. Звільняється від кримінальної відповідальності суб'єкт кримінального правопорушення, якщо він був змушений вчиняти колабораційну діяльність, але до закінчення окупації щиро покався, припинив колабораціоністську діяльність, добровільно повідомив органи державної влади України про вчинені діяння та активно сприяв розкриттю інших кримінальних правопорушень.

Примітка.

4. Іншими тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Примітка.

5. Суб'єктом колабораційної діяльності є особа, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Antoniuk N. Criminal and legal assessment of collaborationism: a change of views in connection with Russia's military aggression against Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. No. 3. (No 15). DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.3-n000312>
2. Murzanovska A.V. The main tendencies of the development of the science of criminal procedure in Ukraine in the current conditions. *Legal science and education in Ukraine and EU countries: a paradigm shift*: Collective monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2021. P. 285–310.
3. Shaikan A., & Shaikan V. Collaborationism and Complicity in the History of Mankind Reflected in Scholars and Writers Works. *Scientific Journal of Polonia University*. 2018. № 30 (5). p. 107–113.
4. Айдибян А.В. Дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення з точки зору теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 89: частина 3. С. 170–176. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.25>
5. Акімов М.О. До проблеми доцільності внесення змін до ст. 111-1 КК України (на прикладі законопроекту реєстр. № 7647 від 08.08.2022). *Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання»* (м. Хмельницький, 6 жовт. 2022 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 264–265.
6. Аналіз пропонуваніх змін до законодавства щодо відповідальності за колабораційну діяльність (проекти законів за р.н. 8301, 8301-1, 8301-2). URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7377>

7. Аналіз стану злочинності. Структура видів покарання, призначених засудженим особам (за вироками, що набрали законної сили) (за даними судової статистики) : URL: <http://www.scourt.gov.ua>.
8. Андрійчук В.Г. Сучасний аспект методології наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. Вип. 7. С. 87–94.
9. Андрушко П.П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру. *Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб*: матер. Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Харків, 1-14 квітня 2013 р.). URL: <http://ivpz.org/internetkonferents-ya-2013>.
10. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 4 (37) С. 56–68. DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2021-4\(37\)-5](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2021-4(37)-5)
11. Антонюк Н., Загиней-Заболотенко З. На вістрі уваги: кваліфікація за сукупністю ст. 111 «Державна зрада» і частин 2, 5 або 7 ст. 111-1 «Колабораційна діяльність» Кримінального кодексу України. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. Вип. 3 (44). С. 6–22. DOI: [10.37566/2707-6849-2023-3\(44\)-1](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-3(44)-1)
12. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37–48. DOI: [10.33498/louu-2022-11-037](https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-037)
13. Асанов Д.А. Бісюк О.С. Покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю в умовах сучасного міжнародного збройного конфлікту. *«Young Scientist»* 2024. № 4 (128). С. 141–146. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-17>
14. Афанасенко С.І., Стойков І.М. Злочини проти основ національної безпеки України, що посягають на відносини в політичній сфері. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №3. С. 54–56.

15. Бадида А.Ю. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 72: частина 1. С. 7–10. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.1>
16. Баладига С.П. Колабораційна діяльність як одна із форм державної зради: сутність та проблематика нового злочину. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221560>
17. Балобанова Д.О., Газдайка-Василишин І.Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 44 с.
18. Балобанова Д.О., Газдайка-Василишин І.Б. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський ДУВС. 2025. 60 с.
19. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): моногр.. Луганськ, ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
20. Безгинський Б.Г. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення незаконного збагачення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (21). С. 17–21. DOI: <https://doi.org/10.33270/04212101.55>
21. Беніцький А. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених ч. 4 ст. 111-1 Кримінального кодексу України, та розмежування їх із суміжними складами злочинів. *Право України*. 2022. № 11. С. 88–99. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-088>
22. Берднік І.В., Головка І.М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 156–162. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22>.
23. Богуцький П.П. Теоретичні основи становлення і розвитку права національної безпеки України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01.

Київ, 2020. 43 с.

24. Бондар Б.В. Проблемні питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 4. С. 136–141. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221529>

25. Брич Л. Співвідношення суміжних складів злочинів і складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 42. С. 263 – 282.

26. Брич Л.П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2014. 37 с.

27. Букрєєв О.І., Нетеса Н.В. Колабораціонізм у гуманітарній сфері: пошук оптимального законодавчого рішення та реалії практики застосування ст. 111-1 КК України. *Ретроспектива військової агресії РФ в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу. (м. Київ, 22–23 червня 2023 р.). Київ: Алерта, 2023. С. 123–125.

28. Бурда П.О. Про об'єкт злочинів, передбачених ст. 114-2 Кримінального кодексу України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 1. С. 180–193. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.18>

29. Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2022. Випуск 74. С. 156–165. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2022.74.156>

30. Бурдін В.М. До питання про сучасну кримінально-правову політику України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2020. № 70. С. 196–210.

31. В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2021. 20 с.

32. Василенко Ю.В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 271–273.

33. Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. Вип. 1, 2022. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1>.

34. Васильєв А.А. Формула та критерії осудності в кримінальному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 127–136. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/eiournals/FP/2010-4/10vaavkr.pdf>.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

36. Вереша Р.В. Поняття вини як елементу змісту кримінального права України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 224 с.

37. Вознюк А.А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–30.

38. Газдайка-Василишин І.Б. Проблеми кваліфікації колабораційної діяльності. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 127–129.

39. Голінка М.І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 36. С. 251–258. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7807937>

40. Голубош В.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові

речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 263 с.

41. Гончаренко К.Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2022. Випуск 36. С. 137–142. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.16>.

42. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип. 1 (23). С. 5–25.

43. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. *Військово-історичний меридіан*. 2018. № 3 (21). С. 65–72.

44. Гритенко О.А. Покарання як захід кримінально-правового регулювання права на недоторканність житла: порівняльно-правовий аналіз КК України та деяких зарубіжних країн : *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 3. С. 261–265. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.41>

45. Грищук В.К., Пасека О.Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб : порівняльно-правове дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС. 2013. 247 с.

46. Гусарєв С.Д. Розуміння категорій честі й гідності в теоретичній юриспруденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 530–534. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/126>

47. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монограф. Запоріжжя, 2007. 340 с.

48. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні / Центр прав людини ZMINA; ред. Печончик Т., Луцьова О. Київ, 2021. С. 6–11.

49. Допіряк Б.П. Колабораційна діяльність у формі надання допомоги незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово

окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора. *Альманах права*. 2023. Випуск 14. С. 446–452. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-446-452>

50. Дослідження стандартів освіти держави-агресора, законодавства, пов'язаного з їхнім впровадженням, і практики застосування такого законодавства в контексті кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність за впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти. Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2024. 34 с. <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/Doslidzhennia-Standarty-osvity-derzhavy-ahresora.pdf>

51. Дудоров О., Письменський Є. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду). *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2023, № 2 (20). С. 62–86. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.292344>

52. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Кримінально-правове поняття «інші тяжкі наслідки»: проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 162–170.

53. Єднак В.М. Корисливий мотив як ознака постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 29–32.

54. Ємельянов Р., Єлаєв Ю. Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 100 – 109. DOI : <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2023-51-11>

55. Загине́й З. Кримінально-правова герменевтика : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. 380 с.

56. Загине́й З. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення

та правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 62–69.

57. Загиней-Заболотенко З.А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 318–321. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/70>.

58. Загиней-Заболотенко З.А. Кримінальна відповідальність за господарський колабораціонізм (частина 4 статті 111-1 Кримінального кодексу України) vs право на працю громадян України на тимчасово окупованих територіях. *Право України*. 2025. № 3. С. 97–112. DOI: <https://doi.org/10.33498/lopu-2025-03-097>

59. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки («і шуку кинули – у річку»). *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.)*. Харків: Право, 2022. С. 91–98.

60. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.

61. Загиней-Заболотенко З.А., Присяжнюк І.І., Чаплук О.І. Вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 2. С. 170–174. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.25>

62. Зайцев О.В. Історичні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні (XI–XVIII ст.).

Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 104–115.

63. Зайцев О.В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014 – 2022 років). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 78: частина 2. С. 174–179.

64. Злочини проти основи національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар). Київ : Алерта, 2024. 378 с.

65. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. poradnik z kримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

66. Каторкін Р. Окремі питання кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 111-1 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. С. 215–221. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-215-221>

67. Кваша О. Родовий об'єкт злочинів розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України: держава & національна безпека. *Право України*. 2022. № 11. С. 24–36. DOI: <https://doi.org/10.33498/loi-2022-11-024>

68. Кваша О.О. Кримінально-правова охорона державної безпеки України. *Альманах права*. 2024. Випуск 15. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-44-51>

69. Книженко О.О., Ангелуца Н.П., Негода А.С. Караність колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 79: частина 2. С. 175–181. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.26>

70. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації та застосування кримінально-правових заходів за колабораційну діяльність в Україні, передбачену ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2022. № 9. С. 407–411. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/100>

71. Козланюк В.К. «Ображение маестату и зрада Речи Посполитой» як державний злочин за нормами Статутів Великого князівства Литовського. *Правове життя сучасної України: у 2 т.: матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.)*. Одеса: ВД «Гельветика», 2019. Т. 1. С. 178–181.

72. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. poradnik / О.О. Буряк, О.І. Букрєєв, Д.О. Олейніков, М.В. Членов. Харків: Право, 2022. 98 с.

73. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія / [М.А. Рубашенко, І.В. Яковюк, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцев, С.О. Харитонов]. Харків : Право, 2024. 576 с.

74. Колодін Д.О., Степаненко О. В. Щодо питання методології наукових досліджень проблем кримінального права. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 289 – 293. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.44>

75. Коновалова В.О. Проблеми методології галузевих наук (кримінальне право, кримінально-процесуальне право, криміналістика, судова експертиза). *Право та інновації*. 2015. Вип. 4 (12). С. 58–64.

76. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / В. О. Антонов; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

77. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 218 с.

78. Корогод С.В. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 4. С. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.12>.

79. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини*. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>.

80. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 198–204. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>.

81. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analizrishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora>.

82. Кримінальне право / редкол.: В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови); Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 1062 с.

83. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О.М. Литвинов, Ю.В. Орлов, В.П. Ємельянов та ін.]; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю.В. Орлова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2023. 520 с.

84. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 5-те вид., переробл. та допов. / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ : Атіка. 2009. 408 с.

85. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

86. Кримінальний кодекс України від 05.04.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

87. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків: Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. 2013. 1040 с.

88. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

89. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні: монографія / [В.І. Борисов, О.О. Пащенко, Д.П. Євтєєва та ін.]. Харків : Право, 2024. 328 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518899>

90. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). С. 374–381. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>

91. Кузнецов В.В., Сийплові М.В., Нестерова І.А. Злочини проти основ національної безпеки України: нові виклики сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 483–489. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.84>

92. Куліков О.П. Кримінально-правовий захист основ національної безпеки України у зв'язку із зовнішньою агресією: аналіз змін у законодавстві. *Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму*. (м. Київ, 19–20 травня 2022 р.) Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 194–196.

93. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2009. № 3. С. 36–40.

94. Ландіна А.В. Кримінальна відповідальність за окремі види правопорушень в умовах воєнного стану. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9-11 червня 2022 року). Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 142–145.

95. Левадний Р.С. Ретроспективний аналіз колабораціонізму та відповідальності за нього. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2023 № 66. С. 121–124. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.25>

96. Левчук-Микитюк А. Визначення суб'єкта складу злочину «державна зрада». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 306–307.

97. Левчук-Микитюк А. Генезис кримінально-правової протидії державній зраді в Україні. *Історико-правовий часопис*: науковий журнал. 2019. № 1 (13). С. 121–127.

98. Лень В.В. До питання, пов'язаного з осудністю. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 1998. Вип. 2 (4). С. 129–132.

99. Лисько Т.Д., Літвінчук Б.С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2023. № 1(66). С. 178–185. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17434>.

100. Лихова С.Я., Сисоєва В.П. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: аналіз новел кримінального законодавства. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (м Київ, 26 трав. 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 142–146.

101. Лігун А. Об'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.24>

102. Лігун А.І. Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 трав. 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 999–1002.

103. Лігун А.І. Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. *«Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (м. Київ, 23 трав. 2023 р.). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 69–71.

104. Лігун А.І. Деякі критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних діянь. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.33270/02242802.91>.

105. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Тернопіль, 28.04.2023 р.). Тернопіль. С. 272–275.

106. Лігун А.І. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 р.). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 322 – 324.

107. Лігун А.І. Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIII Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 245–247.

108. Лігун А.І. Об'єкт та предмет як критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 348–351.

109. Лігун А.І. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 16 берез. 2023 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 161–164.

110. Лігун А.І. Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.). Одеса : Олді+, 2023. 150 с. С. 89–91.

111. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (м. Київ, 23 листоп. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365–367.
112. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ. 2024. № 1 (4). С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104>
113. Лігун А.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)*: збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (м. Львів, 18 листоп. 2022 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022, С. 208–210.
114. Лігун А.І. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22–23 лютого 2024 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 509–512.
115. Лобко В.В. Теоретико-методологічні основи правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Молодий вчений*. 2022, № 11 (111). С. 72–75.
116. Михайленко О.О. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: науково-теоретичний пошук. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 92: частина 4. С. 166–171. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.22>.
117. Луцький Р. П. Методологічні засади національної безпеки України: трансформація законодавства та світогляду. *Альманах права*. 2023. Випуск 14. С. 152–156. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-152-156>
118. Луцький Т.М. Проблемні питання кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних*

умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21 жовтня 2022 р.). Львів: ЛьДУВС, 2022. С. 215–219.

119. Маслова О.О. Вчинення злочину в обстановці публічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. № 27. С. 98–100.

120. Маслова О.О. Публічність як обстановка вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Juris Europensis Scientia*. Випуск 3, 2022. С. 100–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2022.18>

121. Матюшенко О.І. Проблемні питання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 110–119.

122. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. № 2. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>

123. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 листоп. 2022 року)*. Хмельницький, 2023. С. 665–667.

124. Мельник П.О. Методологія історико-правового аналізу кримінально-правової протидії організованої злочинності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 4. С. 7–11.

125. Мельник Ю.П. Явище колабораціонізму в законодавстві зарубіжних країн. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій*: Матеріали наук.- практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.). Одеса: Олді+, 2023. С. 85–88.

126. Тананакін О.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2025. 264 с.

127. Мироненко О.М. Пам'ятки політико-правової культури України: Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 / відп. ред.: Ю.С. Шемшученко. Київ: НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 1997.

128. Мисливий В.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р). Харків : Право, 2022. С. 120–122.

129. Мисливий В.А., Грачова О.Ю. Колабораційна діяльність та шпигунство: критерії розмежування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 370–374. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/87>

130. Мицька О.І. Окремі питання пеналізації колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 липня 2022 р.) Одеса : ОДУВС, 2022. С. 68–70.

131. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29.11.1985 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU85321>

132. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

133. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за «посадовий» колабораціонізм: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*, 2024. Вип. 2. С. 126–142.

134. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 195 с.

135. Музика А.А. Норми про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність потребують актуальних поправок. *Кримінально-*

правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 5 трав. 2022 р.). Харків: Право, 2022. С. 103–116.

136. Музика А.А., Багіров С.Р. Верховенство права і правовий прагматизм як наукові методи дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. №3. С. 98–125. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2023-30-3-98>

137. Навроцький В.О. Наскрізнi кримінально-правові поняття. Навчальний посібник. Львів. Київ: Юрінком Інтер. 2022. 401 с.

138. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2006. 704 с.

139. Нагорна О.О., Довгалюк Ю.М. Актуальність сучасного викладу норми про державну зраду. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 341–346. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.63>

140. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероб. та доп. / П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко, С.Д. Шапченко та ін.; за заг. ред. С.С. Яценка. Київ : А.С.К., 2005. 848 с.

141. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І.М. Копотуна. Київ: К Н Т, 2023. 1966 с.

142. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов. Київ: Дакор, 2019. 1384 с.

143. Нетеса Н. Деякі аспекти кримінальної відповідальності за освітній колабораціонізм як новий виклик сучасності: *Правові виклики сучасності: мат-ли круглого столу* (м. Харків, 20 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 82–85.

144. Нетеса Н.В. Впровадження стандартів освіти країни агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. *Питання боротьби зі злочинністю*: Харків : Право, 2022. Вип. 44. С. 77–86.

145. Нетеса Н.В. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових норм. *Інформація і право*.

2024. № 4 (51). С. 220–232. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4\(51\).318138](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4(51).318138)

146. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

147. Носач А.В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2022. 418 с.

148. Оборотов Ю.М. Передмова: формування синтагми загально-теоретичної юриспруденції. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Одеса: Фенікс. 2019. 420 с.

149. Олійник Х. Суб'єктивна сторона складів злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни. *Visegrad Jurnal on Human Rights*. 2021. № 3. С. 191–195.

150. Олійник Х.В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни : дис. ... д-ра філософії : 12.00.08. Львів, 2022. 255 с.

151. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

152. Орлов Ю.В., Прибиткова Н.О. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 7647 від 09.08.2022). *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2 (27). С. 120–129. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2022.2.10>

153. Орловська Н.А. Засади та принципи побудови кримінально-правових санкцій: питання визначення методологічного підходу. *Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія*. 2010. С. 424–433.

154. Орловська Н.А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної

діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 71–76. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.3.11>.

155. Панов М.І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права*. 2023. № 3 (51). С. 100–109. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2017.9.165680>

156. Панов М.І. Проблеми методології науки кримінального права: вибр. наук. пр. Харків: Право. 2018. 472 с.

157. Панов М.І., Гуторова Н.А. Про методологію наукового дослідження проблем Особливої частини кримінального права. *Правоведение*. 2010. № 1. С. 84–95.

158. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116–124. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2020-12-116>

159. Письменський Є. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності. Київ : Алерта, 2024. 177 с.

160. Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.

161. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16. DOI: [10.31733/2078-3566-2022-2-8-16](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-2-8-16)

162. Письменський Є., Мовчан Р. Правове забезпечення протидії російській військовій агресії в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. №2. С. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-2-8-16>

163. Письменський Є.О. Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право України*. 2022. № 11. С. 49–59. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-049>

164. Письменський Є.О. Про проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (на прикладі однієї справи про колабораційну діяльність). *Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). С. 130–144. DOI: 10.33766/2786-9156.105.130-144

165. Письменський Є.О. Суб'єкт колабораційної діяльності як елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 4. С. 335–343. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.51>

166. Письменський Є.О., Мовчан Р.О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 358–359. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/79>

167. Плетньов О.В., Коваленко Є.В. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). С. 159–168. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.38>

168. Подольська Є.А. Поняття та методології наукового дослідження: Філософія. WESTUDENTS. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/95155-ponyattya-metodu-ta-metodolog-naukovogo-dosljdjennya.html>

169. Попович О.В. Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.). Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 282– 285.

170. Постанова Верховного Суду від 01.11.2018 р. у справі № 753/12073/15-к (провадження № 51-2250км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>

171. Постанова Верховного Суду від 21.06.2022р. у справі № 171/869/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104886096>.

172. Постанова Верховного Суду від 27.10.2016р. (справа № 5-99кс16). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/62692636>.

173. Постанова Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду від 29.01.2024 р. у справі № 183/184/23 (провадження № 51-5942км 23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705036>

174. Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.: наукове видання / під редакцією Ю.С. Шемшученка. Київ : АТ «Книга», 1997. 96 с.

175. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

176. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022.

177. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

178. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України : Закон України № 4502-IX від 18.06.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#top>

179. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): Проект Закону України, реєстр. № 5144 від 24.02.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25699>

180. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) : Висновок на проект Закону України реєстр. № 5144 від 24.02.2021 р. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568

181. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм): Проект

Закону України, реєстр. № 2549 від 06.12.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568

182. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : закон України № 2108-IX від 3.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

183. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм : Проект Закону України, реєстр. № 5135 від 23.02.2021 р. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25706>

184. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за підпорядкування українських підрозділів міжнародних компаній регіональним офісам, які знаходяться на території держави-агресора : Проект Закону України, реєстр. № 7279 від 12.04.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39419>

185. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» : закон України № 2113-IX від 3.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>.

186. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону України, реєстр. № 7647 від 08.08.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40205>

187. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях : Висновок на проект Закону України <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1665825>

188. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях: Проєкт Закону України, реєстр № 8301-2 від

189. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України : Проєкт Закону від 09.10.2023 р. № 10136. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42957>

190. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України № 2198-IX від 14.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.

191. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та порядку досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки України: Проєкт Закону України, реєстр. №7329 від 29.04.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39519>

192. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення: Проєкт Закону України, реєстр. № 7570 від 20.07.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40023>

193. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n7>

194. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність

: Проект Закону від 26.09.2022 р. № 8077. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1482598>.

195. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України, реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1664870>

196. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : Висновок Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України до проекту Закону України, реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1685702>

197. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону України, реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>

198. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: Проект Закону України, реєстр. № 8301 від 23.12.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>.

199. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

200. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п#Text>

201. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України № 1207-VII від 15.04.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

202. Про заборону колабораціонізму: Проект Закону України, реєстр. № 6170 від 09.03.2017 р URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61312

203. Про захист української державності від проявів колабораціонізму: Проект Закону України, реєстр. № 7425 від 20.12.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192

204. Про захист цивільного населення під час війни : Женевська Конвенція від 12.08.1949 р. Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

205. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях: Указ Президента України від 07.02.2019 р. № 32/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text>

206. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

207. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

208. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

209. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р.

210. Про повну загальну середню освіту: Закон України № 463-IX від 16.01.2020 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

211. Про поняття загальних та спеціальних видів покарань і особливості їх застосування. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підготовки до заліків та іспитів / В.І. Тютюгін, О.Д. Комаров, М.А. Рубашенко; від. ред. В.І. Тютюгін. 4-те вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2021. С. 151–152, 158–160.

212. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

213. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>

214. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>

215. Радутний О.Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 204 с.

216. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 99–115. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2\(41\).270372](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270372)

217. Резніченко Г.С. Деякі проблеми кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 липня 2022 р.) Одеса : ОДУВС, 2022. С. 97–99.

218. Розслідування колабораційної діяльності: практ. посібник / Є.О. Письменський, С.В. Головкін, А.В. Коваленко. Київ, 2023. 260 с.

219. Романюк І.М. Кримінально-правова характеристика злочинів, що посягають на інтелектуальну власність в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів. 2018. 238 с.

220. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали

міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовт. 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 329–330.

221. Рубашенко М. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України*. 2022. № 11. С. 76–83. DOI: 10.33498/юш-2022-11-076

222. Рубашенко М.А. «Колаборація», «колабораціонізм», «співпраця», «колабораційна діяльність»: історичний та кримінально-правовий виміри термінологічного плюралізму. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 162. С. 131–156. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285405>. 29 21.

223. Рубашенко М.А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2013. № 2 (4), 54. С. 1–8.

224. Рубашенко М.А. Заперечення здійснення збройної агресії проти України, факту тимчасової окупації території України: деякі питання кваліфікації. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) /редкол.: С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 196–199.

225. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2015. 20 с.

226. Рубашенко М.А. Кримінально-правова класифікація колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 501–506. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/122>

227. Рубашенко М.А. Місце злочинів проти основ національної безпеки України в системі Особливої частини Кримінального кодексу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 117–124.

228. Рубашенко М.А. Система Особливої частини КК і триада «людина – суспільство – держава». *Сучасна доктрина кримінального права в правовій системі України: поняття, джерела, значення, проблеми формування*:

матеріали V Міжнар. наук.-практ. круглого столу. (м. Харків, 14 трав. 2021 р.) Харків: Право, 2021. С. 65–69.

229. Рубашенко М.А., Мовчан Р.О. Кримінальні правопорушення проти державної безпеки в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 328–341. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.60>

230. Рубцов В.В. Кримінально-правова оцінка порушень, допущених у ході експертної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів. 2016. 232 с.

231. Рябчинська О.П. Заходи кримінально-правового характеру за колабораційну діяльність: реалії та перспективи. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції (м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 72–75.

232. Сергієвський С. К. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Харків, 2021. 205 с.

233. Сергієвський С.К. Генеза вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за державну зраду. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2019. Вип. 37. 186 с.

234. Сергієвський С.К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 386–395. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.70>

235. Сердюк П.П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест Трейд. 2012. 800 с.

236. Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 92–109. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257848>.

237. Скічко І.А. Розслідування колабораційної діяльності : дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Київ, 2025. 194 с.

238. Словник української мови: в 11 томах. Т. 8, 1977. URL: <http://sum.in.ua/s/propaganda>.
239. Словник української мови: в 11 томах. Том 10, 1979. URL: <http://sum.in.ua/s/propaganda>.
240. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. URL: <http://sum.in.ua/s/propaganda>.
241. Собещанська Є.С. Деякі питання кримінально-правової характеристики колабораціонізму (ст. 111-1 КК). *Європейські перспективи*. 2024. № 2. С. 107–112. DOI : <https://doi.org/10.32782/ep.2024.2.16>
242. Собко Г.М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 20 с
243. Сокурено В.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність та міжнародне гуманітарне право: проблеми правозастосування. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму в період воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 09.08.2024 р.). Одеса: ОДУВС, 2024. С. 100–103.
244. Сотула О.С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 201 с.
245. Справа № 194/923/24 (провадження № 1-кп/194/31/26) від 20.01.2026 р. Тернівського міського суду Дніпропетровської області. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133445080>
246. Справа № 314/5499/23 (провадження № 1-кп/314/140/2026) від 28.01.2026 р. Вільнянським районним судом Запорізької області. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133618062>
247. Справа № 335/12150/24 (провадження № 1-кп/335/303/2026) від 23.01.2026 р. Вознесенівським районним судом міста Запоріжжя. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133512026>

248. Справа № 642/7970/25 (провадження №1-кп/642/687/25) від 16.12.2025 р. Холодногірського районного суду м. Харкова. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132603166>

249. Справа № 766/10001/24 (н/п 1-кп/766/2503/26) Херсонського міського суду Херсонської області від 14.01.2026 р.. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133480986>

250. Справа № 954/240/25 (провадження 1-кп/954/204/25) Нововоронцовського районного суду Херсонської області від 18.12.2025 р. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132734947>

251. Справа № 332/4336/24 (провадження № 1-кп/332/215/25) Заводського районного суду м. Запоріжжя від 17.12.2025 р.. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132630971>

252. Справа № 754/6946/25 (провадження № 1-кп/754/419/26) від 26.01.2026 р. Деснянського районного суду м. Києва. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/133613190>

253. Справа № 766/6936/25 (провадження № 1-кп/766/3715/25) від 12.12.2025 р. Херсонського міського суду Херсонської області. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132816709>

254. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Том III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 672 с.

255. Тананакін О.В. Дискусійні питання визначення об'єкта колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 3. С. 332–338. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.52>

256. Тананакін О.В. Колабораційна діяльність у закладах освіти на окупованих територіях. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу (м. Львів, 23 вересня 2022 р.). Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 332 с.

257. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022, № 2 (18). С. 207–210. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267697>
258. Тищенко Є.Ф. Щодо удосконалення диспозицій частин третьої та шостої статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1–2. С. 132–141. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/132-141>
259. Ткачук Ю.О. Санкції за злочини проти основ національної безпеки. *Злочини проти основ національної безпеки України: особливості кваліфікації та методики розслідування* : матеріали круглого столу, проведеного в межах Днів науки на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, 28 лют. 2025 р.). Київ : НаУКМА, 2025. С. 179–181.
260. Топоркова М.М., Пономаренко С.О. Онищенко О.Т. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України). *Наукові інновації та передові технології*. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-7\(9\)-270-277](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-7(9)-270-277)
261. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 1 (2). С. 29–40. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/4141>
262. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 201 с.
263. Тютюгін В.І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1 (17). С. 184–212. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257857>
264. Тютюгін В.І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2023. № 1 (19). С. 26–52. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/28113>

265. Фесенко Є.В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення: питання розмежування. *Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування та вивчення* : матер. міжн. наук.-практ. конференції (м. Харків, 25-26 жовтня 2001 р.) Київ – Харків : «Юрінком Інтер», 2002. С. 184–186.

266. Фесенко Є.В. Об'єкт злочину під кутом зору теорії цінностей, а також опонентів цієї концепції. *Адвокат*. 2003. № 6. С. 9–12.

267. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.

268. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Аналіз статті про колабораційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogokodeksu/>

269. Хавронюк М.І. Злочини проти міжнародного правопорядку за проектом нового Кримінального кодексу України: проблеми визначення. *Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні* : Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу 14-15 березня 2024 року. Київ : Алерта, 2024. С. 158–164.

270. Хавронюк М.І. Зміни до Кримінального кодексу України у зв'язку з військовою агресією РФ проти України : матеріали вебінару, проведеного Національною школою суддів України у співпраці з ОБСЄ ; USAID (13 квіт. 2022 р.). URL: <http://nsj.gov.ua/>

271. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. Ракурс. 2022. URL: racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html.

272. Чекмарьова І.М. Порівняльний аналіз статті 111-1 ККУ про колабораційну діяльність з аналогічними статтями інших країн. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування*

колабораціонізму в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 09 серпня 2024 р.) Одеса, 2024. С. 119–121.

273. Черкасов С.В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 19 с.

274. Чорний Р.Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 42 с.

275. Чуваков О.А. Актуальні питання щодо вдосконалення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Правознавство. 2023. Випуск 2 (37). Том 25. С. 36–40. DOI: [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2\(37\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2(37)-7)

276. Чуваков О.А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 468 с.

277. Шаблистий В. В., Березняк В. С., Каторкін Р. А. Окремі напрямки протидії колабораційній діяльності. *Правове забезпечення євроінтеграції: загальноправовий та галузевий аспекти* : кол. монографія. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С. 79–102.

278. Швед А.Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн: порівняльна характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Одеса, 2021. 233 с.

279. Шепітько М. В. Формування кримінально-правової політики в сфері протидії ворожій пропаганді під час війни. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 234–244. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-234

280. Шиян Д.С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

281. Шульга А.М. Науково-теоретичне визначення видового об'єкта земельних злочинів через призму земельних правовідносин. *Наука*

кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9–10 жовт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 270–273.

282. Шульженко Н.В. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за законодавством Литви. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій*: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.). Одеса: Олді+, 2023. С. 51–53.

283. Шульженко Н.В. Участь у діяльності незаконних збройних формувань та участь у терористичній організації як форми колабораційної діяльності (на основі аналізу законодавства і практики 2014-2021 рр.). *Наукові інновації та передові технології*. 2023. №12 (26). С. 268–282. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-268-282](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-268-282)

284. Шурхало Д. Колабораціонізм 80 років тому: як працювали бургомістри, старости, поліцаї. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kolaboratsionizm-80-rokiv-tomu-burhomistrystarosty-politsayi>

285. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склад кримінальних правопорушень. *Верховний суд України*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme>

286. Яковюк В.І. Колабораційна діяльність – злочин проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 43–46. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/7>

287. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. *Деокупація. Юридичний фронт*: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (м. Київ, 18 березня 2022 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130–134.

288. Яковюк І.В. Колабораційна діяльність в закладах освіти: у чому полягає загроза національній безпеці України? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 518–522. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/126>

289. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України. Львів : ЛьДУВС. 2010. 408 с.

290. Ясиновський П.В. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 21 с.

291. Ясниська Т.Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск 31. С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>

292. Яцик Т.П., Дроб'язко К.М. Кримінальне право як наука: методологічні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник*. 2016. Вип. 1 (3). С. 161–166. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.

293. Ященко А.М., Павликівський В.І. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 31–50. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Статистичні дані
щодо кількості облікованих кримінальних правопорушень,
передбачених ст. 111-1 КК
за період 2022-2025 р.р.

Рік	Загальна кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК		Облікована кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК				Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України
			Кримінальні проступки, передбачені ч. 1, 2 ст. 111-1 КК		Злочини, передбачені ч. 3-8 ст. 111-1 КК		
	кількісний показник	%-вий показник	кількісний показник	%-вий показник	кількісний показник	%-вий показник	
2022	3851	22,15	949	5,44	2902	16,66	17422
2023	3207	51,15	709	11,31	2498	39,84	6270
2024	2420	40,35	365	6,09	2055	34,26	5998
2025	1714	31,72	64	1,18	1650	30,53	5404

Як видно з наведених даних, у 2022 р. було обліковано 17422 кримінальних правопорушення проти основ національної безпеки України, з них – 3851 діяння, передбачене ст. 111-1 КК, що становить 22,15 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Серед 3851 діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, 949 – кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, що становить 5,44 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та 2902 – злочини, відповідальність за вчинення яких передбачається ч. 3-8 ст. 111-1 КК, що становить 16,66 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

У 2023 р. було обліковано 6270 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, з них – 3207 діянь, передбачених ст. 111-1 КК, що становить 51,15 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. З них 709 – кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, що становить 11,31 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та 2498 – злочини, відповідальність за вчинення яких передбачається ч. 3-8 ст. 111-1 КК, що становить 39,84 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

У 2024 р. було обліковано 5998 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, з них – 2420 діянь, передбачених ст. 111-1 КК, що становить 40,35 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. З них 365 – кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, що становить 6,09 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та 2055 – злочини, відповідальність за вчинення яких передбачається ч. 3-8 ст. 111-1 КК, що становить 34,26 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

У 2025 р. було обліковано 5404 кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, з них – 1714 діянь, передбачених ст. 111-1 КК, що становить 31,72 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. З них 64 – кримінальних проступків, передбачених ч. 1, 2 ст. 111-1 КК, що становить 1,18 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та 1650 – злочини, відповідальність за вчинення яких передбачається ч. 3-8 ст. 111-1 КК, що становить 30,53 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України.

**ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ
СТАТТІ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
«КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»**

Чинна редакція ст. 55 КК «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»	Пропонована редакція ст. 55 КК «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю»
Відсутня	п. 5 ч. 1 ст. 55 КК: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як обов'язкове додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається довічно».
Чинна редакція ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність»	Пропонована редакція ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність»
1. Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України - караються позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.	1. Публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних або воєнізованих формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними або воєнізованими формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України - караються штрафом від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста двадцяти до ста шістдесяти годин або позбавленням волі на строк до двох років з конфіскацією майна або без такої.
2. Добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних	2. Зайняття посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, в окупаційній адміністрації держави-агресора, -

органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, - карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.	караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами від ста шістдесяті годин до двохсот годин або позбавленням волі на строк до трьох років з конфіскацією майна або без такої.
3. Здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, - караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.	3. Здійснення пропаганди у закладах освіти, культури, науки, оздоровлення та відпочинку, незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, - караються штрафом від трьох до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої.
4. Передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, - караються штрафом до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна.	4. Передача матеріальних ресурсів або відомостей особистого характеру про громадян України незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора під час тимчасової окупації окремих територій України, - караються штрафом від трьох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами в розмірі від двохсот до двохсот сорока годин, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років та з конфіскацією майна.
5. Добровільне зайняття громадянином України посади,	5. Зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або

пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.	адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території - караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.
6. Організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах - караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.	6. Організація або проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах - караються позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.
7. Добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України,	7. Зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях держави-агресора, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені

добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.	або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, - караються позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.
8. Вчинення особами, зазначеними у частинах п'ятій - сьомій цієї статті, дій або прийняття рішень, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, - карається позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.	8. Діяння, передбачені у ч. 1–7 цієї статті, що призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, або вчинені особою, що раніше виконувала функції представника влади, або спрямовані на розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, - караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі та з конфіскацією майна або без такої.
Відсутня	9. Звільняється від кримінальної відповідальності суб'єкт кримінального правопорушення, якщо він був змушений вчиняти колабораційну діяльність, але до закінчення окупації щиро покався, припинив колабораціоністську діяльність, добровільно повідомив органи державної влади України про вчинені діяння та активно сприяв розкриттю інших кримінальних правопорушень.
Примітка. 4. Тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.	Примітка. 4. Іншими тяжкими наслідками у частині восьмій цієї статті, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважається шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.
Відсутня	Примітка. 5. Суб'єктом колабораційної діяльності є особа, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. № 2. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>
2. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ. 2024. № 1 (4). С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104>
3. Лігун А.І. Деякі критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних діянь. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 91–98. DOI: <https://doi.org/10.33270/02242802.91>.
4. Лігун А. Об'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 224–232. DOI: <https://doi.org/10.33270/05257004.24>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лігун А.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (18 листоп. 2022 року) / упор. Ю.М. Шевців*. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022, С. 208–210.
6. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах*

воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 24 листоп. 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 665–667.

7. Лігун А.І. Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIII Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 року) / [редкол.: В.В. Чернеї, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 245–247.

8. Лігун А.І. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 берез. 2023 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 161–164.

9. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 28.04.2023 р., Тернопіль: ЗУНУ. С. 272–275.

10. Лігун А.І. Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 трав. 2023 року). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 999–1002.

11. Лігун А.І. Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. *«Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (23 трав. 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 69–71.

12. Лігун А.І. Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми*

правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу (м. Харків, 6 жовт. 2023 року). Одеса : Олді+, 2023. 150 с. С. 89–91.

13. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 року) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365–367.

14. Лігун А.І. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У.О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 509–512.

15. Лігун А.І. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 берез. 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 322 – 324.

16. Лігун А.І. Об'єкт та предмет як критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних правопорушень. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 року) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 348–351.

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник начальника ГУНП
в Сумській області
полковник поліції
Роман ДАЦЕНКО
2024 року

АКТ

впровадження в практичну діяльність ГУНП в Сумській області результатів дисертаційного дослідження Лігуна Андрія Івановича на тему «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність»

05.11 2024 року

м. Суми

№ 60/027

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника слідчого управління ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Денисенко А.С.;
- начальника УКР ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Комарова О.П.;
- начальника Управління міграційної поліції ГУНП в Сумській області, підполковника поліції Сінькова Д.В.;
- начальника управління інформаційно-аналітичної підтримки ГУНП в Сумській області, полковника поліції Скорика В.О..

Комісія розглянула і узагальнила матеріали наукових напрацювань аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Лігуна Андрія Івановича на тему «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надані матеріали містять низку обґрунтованих теоретичних та практичних положень і пропозицій, спрямованих на удосконалення використання слідчими підрозділами Національної поліції України знань щодо правильної кваліфікації колабораційної діяльності та його відмежування від суміжних діянь. Зазначене

надає підстави запровадити надані матеріали для їх використання в практичній діяльності ГУНП у Сумській області.

Під час вивчення результатів наукових напрацювань, які відображені в навчально-методичних матеріалах, в тому числі – фахових виданнях України та міжнародних виданнях, взято до уваги публікації аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Лігуна Андрія Івановича, а саме: «Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення», «Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності», «Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», «Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України», «Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення», «Об'єктивна сторона колабораційної діяльності», «Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення», «Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн», «Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність», «Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності», «Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності», «Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України», «Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності».

Матеріали наукових напрацювань Лігуна А.І. можуть бути використані під час практичної діяльності та проведення занять в системі службової підготовки, а також під час проведення оперативних нарад з особовим складом.

Члени комісії:

	Артем ДЕНИСЕНКО
	Олександр КОМАРОВ
	Дмитро СІНЬКОВ
	Вадим СКОРИК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2024

АКТ

03. 10. 2024

м. Київ

№ 160-01

Впровадження результатів дисертації
Лігуна Андрія Івановича на тему
«Кримінальна відповідальність за
колабораційну діяльність» в освітній
процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, лейтенанта поліції
Вікторії Бойчук;

– начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового
співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;

– завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного
управління, доцента, майора поліції Олени Матюшенко;

– т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;

– завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта
денної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії
внутрішніх справ Лігуна Андрія Івановича на тему «Кримінальна відповідальність
за колабораційну діяльність».

Проаналізовано основні результати дослідження Лігуна А.І., зокрема
наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та
перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. № 2.
С. 36 – 42. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>

2. Лігун А.В. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий
вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ. 2024.
№ 1 (4). С. 99 – 104. DOI 10.59226/2786-6920.1.2024.99-104

3. Лігун А.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти*, 18.11.2022 р., ЛДУВС. Львів. С. 208 – 210.

4. Лігун А.І. Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 24 листопада 2022 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 665 – 667.

5. Лігун А.І. Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIII Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 245 – 247.

6. Лігун А.І. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 161 – 164.

7. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 28.04.2023 р., Тернопіль: ЗУНУ*. С. 272 – 275.

8. Лігун А.І. Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 травня 2023 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 999 – 1002.

9. Лігун А.І. Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. *«Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (23 травня 2023 року)*. Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 69 – 71.

10. Лігун А.І. Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р.* Одеса : Олді+, 2023. 150 с. DOI: 10.32782/06092023. С. 89 – 91.

11. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365 – 367.

12. Лігун А.І. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні:*

зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 1084 с. С. 509 – 512.

13. Лігун А.І. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 322 – 324.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Лігуна А.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

 Вікторія БОЙЧУК
 Віктор КОРОЛЬЧУК
 Олена МАТЮШЕНКО
 Андрій МІСТЮК
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

2024 року

АКТ

03. 10. 2024

м. Київ

№ 161-нч

Впровадження результатів дисертації
Лігуна Андрія Івановича на тему
«Кримінальна відповідальність за
колабораційну діяльність» в наукову
діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, підполковника поліції Віктора Корольчука;
- завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 НАВС, доктора юридичних наук, професора Вознюка Андрія Андрійовича;
- завідувача кафедри кримінального права, кандидата наук з державного управління, доцента, майора поліції Олени Матюшенко;
- т.в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури Андрія Містюка;
- завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта денної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Лігуна Андрія Івановича на тему «Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного КК в частині кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, а також практичних рекомендацій слідчим підрозділам щодо кваліфікації аналізованого кримінального правопорушення та його відмежування від суміжних діянь, що дає підстави запровадити результати наданої дисертації для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Проаналізовано основні результати дослідження Лігуна А.І., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2023. № 2. С. 36 – 42. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.6>
2. Лігун А.В. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. Київ: КІ НГУ. 2024. № 1 (4). С. 99 – 104. DOI 10.59226/2786-6920.1.2024.99-104
3. Лігун А.І. Удосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання): Всеукраїнська наукова конференція здобувачів вищої освіти*, 18.11.2022 р., ЛДУВС. Львів. С. 208 – 210.
4. Лігун А.І. Конфіскація майна у санкціях злочинів проти основ національної безпеки України. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 24 листопада 2022 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 665 – 667.
5. Лігун А.І. Об'єкт колабораційної діяльності: проблеми визначення. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIII Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] / упоряд. А.А. Вознюк, О.М. Шармар, О.А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 245 – 247.
6. Лігун А.І. Об'єктивна сторона колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 161 – 164.
7. Лігун А.І. Колабораційна діяльність: теоретичні аспекти визначення. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : Збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції, 28.04.2023 р., Тернопіль: ЗУНУ. С. 272 – 275.
8. Лігун А.І. Відповідальність за колабораційну діяльність у законодавстві деяких європейських країн. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України (м. Київ, 18 травня 2023 р.)*. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 999 – 1002.
9. Лігун А.І. Встановлення відповідальності за колабораційну діяльність. *«Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні (23 травня 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України. 2023. С. 69 – 71.
10. Лігун А.І. Особливості спеціального суб'єкта колабораційної діяльності. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій:*

матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. 150 с. DOI: 10.32782/06092023. С. 89 – 91.

11. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. - теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365 – 367.

12. Лігун А.І. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони в діянні, передбаченому ст. 111-1 Кримінального кодексу України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 1084 с. С. 509 – 512.

13. Лігун А.І. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 14 березня 2024 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. С. 322 – 324.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Лігуна А.І. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

Віктор КОРОЛЬЧУК

Андрій ВОЗНЮК

Олена МАТЮШЕНКО

Андрій МІСТЮК

Людмила ГАЙДАР